

1 NARAVA

bioetika:

bíos – individualno življenje

zoè – življenje kot tok (reka)

narava

- *svet*
- *natura* (lat)
- *physis* (gr: iz *phyein* = rasti)
- filozofi so bili najprej fiziologi (opisujejo naravne procese: nastanek, rast, minljivost, spremembe, gibanje itn. in odkrivajo naravni red in dogodke, na primer sončni mrk /Tales iz Mileta/)
- *kozmos* (od *kosmeo*, naličiti se); sem sodijo pojmi: postava, navade, umetnost, morala, duh (duša), zgodovina, subjekt itn.
- *narava kot nediferenciran pojem*: *physis*, *natura*, *kozmos*, *svet*,
- *narava kot diferenciran pojem*: božja, človeška, živalska, rastlinska narava; narava mineralov in elementov, živa in neživa narava; narava kot način obstajanja; narava kot prostor
- *narava kot odprt pojem*, kamor posega človek: kultura, tehnika, družba
- *narava kot stvarstvo* (judovsko-krščansko izročilo)
- *narava in človekov položaj*: Ima človek posebno mesto v naravi?

Spremembe v novem veku:

- za zahodnega človeka je narava izgubila značaj božanskosti in postala nikogaršnje polje
- človek hoče z znanstvenim pristopom obvladati naravo in iz nje izvleči korist

- od opisovanja narave je prestopil k naravi kot viru surovin in spreminjanju narave
- ekološke pobude (C. F. von Weizsäcker in *nravna* znanost: moralna zadolženost do narave, *deep ecology*, bioetika kot etika preživetja ipd.)

v naravi izstopajo štiri značilnosti

- **NARAVA KOT STVARSTVO IN UMETNINA**
- narava kot notranje bistvo stvari
- NARAVA KOT NESPREMENLJIVA NUJNOST
- narava kot »naravno« in »nравno« (moralno)

narava kot stvarstvo in umetnina

- *kozmos* (Bog je svet uredil: Platon)
- *creatio ex nihilo* (umetnina)
- narave ni mogoče pripisati slučaju, ampak božji inteligentnosti in modrosti
- Aristotel zavrne misel, da je svet ustvarila zunanja inteligenca;
 - narava je naravnana na cilj, ki ga nosijo stvari v sebi (*telos*)
 - to naravnost na cilj spozna samo inteligentno bitje (človek)
 - urejenost *kot* urejenost lahko spozna le razumno bitje
 - to mnenje je naletelo na plodna tla v krščanstvu
- ideja o urejanju sveta (*ustvarjanju*) je vplivala na pojmovanje umetnosti kot posnemanja narave
- Narava kot umetniško delo se je znašla v rokah človeka-tehnika (*homo faber*): ta človek se bori proti naravi (je ustvarjalec *protinarave*); sklicevanje na Stvarnika ali na naravo kot umetnino je postalo neznanstveno in brez vrednosti; od *narave* je ostala le moderna racionalnost.
- romantika: modroslovci so poskušali obnoviti Tomaževo razlikovanje med *natura naturans* (stvarnik) in *natura naturata* (stvarstvo)
- 20. stol.: nekateri avtorji, na primer Hans Jonas, poudarjajo, da bo mogoče naravo zaščititi šele, ko bo človek obnovil pojem *svetega*; samo strahospoštovanje narave lahko človeka obvaruje pred roparskim izkoriščanjem sveta

NARAVA KOT NOTRANJE BISTVO STVARI

- mislimo na naravo v najširšem smislu – kot področje stvari in posebej na *živo* naravo
- *bistvo* stvari je to, po čemer najdemo njej podobne stvari (odkrivamo *način*, kako ta stvar obstaja in kako najti njej podobne stvari: narava ognja, zdravil, rastlin, živali itn.)
- bistvo stvari je hkrati razlog njihovega obstoja (zemlja, voda, zrak in ogenj)
- Kant: narava je »prvo in najbolj notranje počelo vsega, kar spada k bistvu neke stvari«; narava rastline je, da išče vlago, raste, cveti, rodi seme
- notranje bistvo živih stvari je generacija (rojevanje) oziroma individualnost; ta pojem narave nam na zelo specifičen način pojasnjuje genetika

narava kot nespremenljiva nujnost

- naravni zakon: po njem so stvari to, kar so
- vzročno načelo
- *panta rei*: spreminjajo se le nepomembne stvari, narava pa se ne spreminja
- za tiste, za katere je svet večni, nenastal in nezrušljiv, je cilj naravoslovja opazovanje (*theoria*), občudovanje narave (neba) in napovedovanje pojavov
- uganka greha in *bistvene* nepopolnosti sveta (greh →)
- predstave o strukturi človeka (duša-telo; jezdec-konjenik)
- Aristotel: gibanje živih bitij je dokaz, da uresničujejo notranje možnosti
- tehnološka znanost: spremembe je treba pospešiti

narava kot »naravno«

- izvira iz prejšnjega pojma: narava kot *naravno* je namreč znamenje, da je narava normativni temelj ravnanja (sklicujemo se na božjo voljo, na človeško naravo ali na naravni zakon)
- dve stvari izstopata:
 - človekovo posebno mesto v svetu (da bi razumeli človekove posebne zadolžitve in zahteve, ga je treba izločiti iz gole narave stvari)
 - razlikovanje med naravnim in nenaravnim, naravnim in perverznim pri človeku temelji na odgovornosti, ne na golem zakonu preživetja
- pojem narave kot *naravnega* od nekdanj živi v medicini kot srednji znanosti in umetnosti (*ars medica*)
- *naravno* v teologiji
 - medicina je praktična teologija
 - živeti v skladu z naravo (*naturam convenienter vivere*) je bilo vodilno pravilo, ki ga je medicina »izvozila« na številna področja: tudi v teologijo
- teologija je sicer bolj razvila občutljivost za greh (»naravno« in »nравno«)
- (ne)naravno in *ekološka kriza* (Lovelockova *Gaia Theory* in Meyer-Abichova teorija o *Mitwelt*)
- zmeren napredek (*sustainable development*)
- narava kot subjekt

KLJUČNI POJMI 1

physis

- *physis* (življenje, natura, narava) ima več pomenov:
- pomeni to, kar je rojeno, prirojeno, na kar ni mogoče vplivati, kar ni narejeno, kar ni stroj itn.
- po Aristotelu je *physis* bistvo stvari (*telos*), posebno živih: njihovega nastanka, rasti in gibanja
- z vidika stvarjenjske teologije je najodličnejše stvarstvo življenje (Bog je vir življenja in vzdržuje stvarstvo, ker vzdržuje življenje)
- danes življenje ni več zanimivo kot bistvo narave, ampak kot oblikovalna snov
- v biologiji sta se pojavili dve komplementarni teoriji o nastanku in razvoju življenja: *evolucija* in *genetika*
- *evgenika* je *nauk o dobrem rodu*

evolucija

- evolucija je osrednje in povsod prisotno pojmovanje biologije
- razloga sta vsaj dva:
 - preprostost teorije
 - vse življenjske oblike so *morale* nastati na ta način
- evolucijska teorija
 - na znanstven način razlaga nastanek vrst in prilagoditev živih bitij na zemlji
 - izhaja iz dveh trditev:
 - mnogovrstnost živih bitij v današnjem času ima skupni izvor; ta proces se imenuje *evolucija*

- evolucijski proces je utemeljen na *mutaciji* in *naravni selekciji*; mutacije lahko pomenijo
 - spremembe genetske zasnove znotraj vrste
 - začetek nove vrste
- iz navedenega sledijo tri trditve:
 - če je mutacija naključna, potem so današnje vrste živih bitij *lahko* nastale, toda lahko tudi ne bi nastale; nadaljnje spremembe niso predvidljive
 - prilagoditev je rezultat selekcije; kdor boljše shaja s surovinami, ki mu jih daje okolje, ima večje možnosti, da preživi
- izhajajoč iz enostavnih živih bitij gre razvoj k vedno bolj kompleksnim organizmom, toda kompleksnost ni nujna
- z zgodovinskega vidika je nedvomno presenetljivo, da se je kljub številnim splošno sprejetim domnevam o razvoju živih bitij, ki jih je človek praktično uporabljal že od pradavnine, razmeroma pozno pojavil poskus teoretične razlage razvoja
- razlogov za to je verjetno veliko:
 - najverjetnejša ovira je bilo nepoznavanje starosti zemlje in bioloških procesov;
 - relativen strah pred cerkvenimi sankcijami
- sredi 18. stoletja je G.-L. L. Buffon (1707-1788) prvič definiral vrsto (*species*)
- J. B. Lamarck (1744-1829) je prvi poskusil evolucijo teoretično razložiti
- Charles Darwin (1802-1882) je izviren: v *Izvoru vrst* (1859) je največji pomen pripisal naravni selekciji, ki je motor evolucijskega procesa
- po Kitcherju bistvo darvinizma sestavljajo štiri domneve oziroma načela: a) načelo variacije, b) načelo boja za obstanek, c) načelo variacije z ozirom na razmnoževalne zmožnosti, d) načelo dedovanja; to je naravna selekcija
- Darwinovo načelo o naravni selekciji je povzročilo vihar v evolucijski teoriji
- tudi Darwin je priznaval, da modifikacije ne prestopajo meja vrste (*species*) in da je zato nastanek vrst treba pojasniti drugače

- naravna selekcija je napovedala klavrn konec teleologije kot naravoslovno-znanstvenega pojasnjevalnega modela
- nasprotniki/kritiki evolucijske teorije so izhajali iz dveh taborov:
 - obramba dotedanjih bioloških modelov
 - svetovnonazorski in verski razlogi
- nekatere kritike so se kasneje izkazale za zgrešene (John Jackson Mivart se je skliceval na kompleksnost očesa), ker niso imele nobenega sporočila; po njih se je evolucijska teorija še okrepila
- *kritike niso posvečale nobene pozornosti uganki dedovanja, ki je bila nerešljiv problem tudi za evolucijo, ter zlasti tudi nastanku vrst. Tudi teorija o univerzalnem razvoju (pangenesi) se je izkazala za napačno. Na to je ustrezno odgovoril šele G. Mendel*
- človekov položaj v evoluciji
- človek je po fiziološki konstrukciji rezultat evolucijskega procesa
- z genetskega vidika in po kvantitativnih metodah je le 1,2% verjetnosti, da bi bil šimpanzov sorodnik, čeprav so prehodi v evoluciji 'mehki';
- učni proces traja pri človeku dlje kot pri živalih (fenotip), a je tudi duh rezultat evolucije
- po Pinkerjevem mnenju je tudi človeški jezik nekakšen instinkt
- tudi etika in morala imata evolucijske korenine, pri čemer se kulturna oziroma moralna evolucija odvija mnogo hitreje (film)

GENETIKA

- v evolucijski teoriji prevladujeta naključje in »naravna« selekcija; nihče nikoli ni dvomil o pomembnosti »trenutka« posredovanja življenja; to je trenutek prenosa dednega sporočila; o tem govorita dve pravili v evoluciji:
 - vrste (posamezniki) po spočetju ne morejo vplivati na strukturo bitja
 - vsako bitje/vrsta ima priložnost posredovati gensko sporočilo in življenjske izkušnje le v trenutku posredovanja življenja

- Kaj se dogaja v trenutku posredovanja življenja? ta nenavadna trdnost strukture nasprotuje naključnosti evolucije
- praktična uporaba genetike eno najstarejših človekovih opravil; človek jo je poznal davno prej, preden je znal pojasniti njeno zakonitost (prim. 1 Mz 30,25-43) avstrijski menih Georg Mendel (1822-1884) je bil prvi, ki je ta proces zadovoljivo pojasnil (1866)
- z *mendelizmom* opredeljujemo klasično genetiko, ki trdi naslednje: delovanje genov je odločilnega pomena pri oblikovanju značilnosti predstavnikov neke vrste in kasnejših generacij (*genotip*), čeprav na organizme vplivajo tudi zunanji (okoljski) dejavniki; *fenotip* označuje vidne značilnosti bitja
- mendelizem je sinonim klasične genetike
- ta razlikuje med stabilnim genotipom in krhkim fenotipom; z ozirom na evolucijo, kjer prevladujeta naključje in selekcija, je Mendel v dedovanju odkril trdno zakonitost; na osnovi zakonitosti je lahko ugotavljal tudi razmerje med genotipom in fenotipom; o tem govorijo Mendeljevi zakoni.
- *molekularna genetika*
- klasična genetika
 - da bi razumeli, kaj se dogaja pri delitvi celic, ki se začne po oploditvi, se klasična genetika posveča nastanku spolnih celic (*mejoza* ali *redukcijska mitoza*)
 - *mitoza* je preprosta delitev celic, katere rezultat so dedno enake celice; delitev poteka v štirih fazah: profaza, metafaza, anafaza, telofaza)
 - *mejoza* je proces dveh neposredno si sledečih delitev, redukcijske in ekvacijske; genetsko pomembni dogodki zgodijo v prvi delitvi (v tem obdobju se oblikujejo zrele spolne celice; to je *redukcijska delitev* spolnih celic), drugo obdobje pa ustreza mitozi.
 - *haploidnost* in *diploidnost* (glej zapiske)
 - *mendelizem* je teorija, ki postavi težišče na stabilnost in urejenost genotipa; genotip seveda ni popolna in trdna struktura, vendar je učinkovanje genov v vrsti (*species*) oziroma na predstavnika vrste

neprimerno močnejše od vseh drugih vplivov; to je *pravilo dominantnosti*

- *mendelizem* pomeni tudi tri Mendljeve zakone: zakon o čistosti gamet, zakon o prevladovanju in zakon o prikritosti
- molekularna genetika (MG)
 - genetika je znanost o dedovanju, in sicer na vseh ravneh in pri vseh živih bitjih
 - MG gre korak naprej od klasične genetike in ves proces dedovanja skrči na molekularno raven ter ga opiše z načeli fizike in kemije (danes ne le opiše, ampak hoče nanj tudi vplivati)
 - MG se ukvarja s strukturo, organizacijo in delovanjem genetskega tkiva oziroma »genetskega spomina«, naloženem v obliki DNK¹
 - nekateri pojmi:
 - *rekombinacija*: MG se vprašuje po tem, če je in kako je mogoče vplivati na gensko sporočilo ter morebiti proizvesti nove genske variante
 - *gensko tkivo* (dedna substanca) je nosilec dednega sporočila (genske informacije), in sicer virusi, plazmidi, predvsem pa za DNK (oziroma RNK)
 - *replikacija* je proces, v katerem se dedno sporočilo podvoji (glej zgoraj)
 - *genska koda* skrbi za pravilnost postopka (pari aminokislin); to je proces prevajanja genskega sporočila, ki je shranjeno v štirih nukleinskih bazah, ki povezujejo strukturo DNK in poteka ob pomoči dvajsetih različnih aminokislin; iz njih nastanejo proteini;² zaporedje aminokislin v proteinih določa zaporedje nukleotidov v genu

¹ Deoksiribonukleinska kislina. To je kompleksna makromolekula, ki je na zunaj podobna dvojni spirali (dvojni helix), njeno temeljno strukturo pa sestavljajo sladkor in fosfati. Znotraj spirale so štiri vrste molekul, ki se imenujejo nukleinske baze (guanin, adenin, citozin, timin). Te se nahajajo v parih: guanin tvori s citozinom tako imenovani temeljni par, adenin se povezuje vedno s timinom.

² Protein je beljakovinska molekula, sestavljena iz aminokislin. Zaporedne aminokislin določa zaporedje nukleotidov v genu. Nukleotid je podenota DNK, ki ga

- *mutacija* označuje vse razpoznavne spremembe, ki jih je še mogoče podedovati v zaporedju nukleinskih baz; nastopi lahko spontano, nehote s kemičnimi sredstvi (strupi) ali namerno (*mutageneza* oziroma *proteinski inženiring*); mutacij je lahko več vrst, in sicer glede na to, kakšne so spremembe v sestavi proteinov
- *gen* je del genoma, ki je odgovoren za sestavo proteinske molekule oziroma molekule RNK; geni so deloma sestavljeni iz dejanskega dednega sporočila, kar imenujemo kodirno področje gena; nekateri geni imajo le urejevalno vlogo (nastajanje genskih proizvodov)
- *genom* je celotno dedno sporočilo; identičen je s celotno dolžino molekule DNK
- *genomanaliza* je popoln opis zaporedja nukleinskih baz (namen, da bi zaporedje proteinov rekombinirali)
- *genotip* je razložena sestava alelov na genski osnovi
- *fenotip* je vse, po čemer se živo bitje pojavlja in izraža v okolju (genski in okoljski vplivi)
- *Human Genom Projekt* je ime za mednarodni konzorcij, ki je vključeval sodelovanje številnih laboratorijev z namenom, da se popolnoma pojasni človekovo kodirano dedno sporočilo (genotip) oziroma sestavo človeškega organizma; cilj teh raziskav je t.i. *DNA-Profiling*, znan tudi kot *genski prstni odtis*, in *Gen-Mapping* (katalog ali »zemljevid« genotipov)
 - molekularna biologija je veda z mnogimi cilji in možnostmi in hkrati velika neznanka

evgenika in argumenti čiste rase

- *evgenika* uporablja genetska spoznanja na človeku oziroma na človeški populaciji; njen cilj je
 - izogniti se poslabšanju dedne zasnove (negativna evgenika)

sestavlja sladkor, fosfatne skupine in ena od štirih nukleinskih baz. Zaporedje baz določa genski zapis. Razlike v zaporedjih so nosilci različnosti dednega zapisa.

- spodbuditi dobro gensko zasnovo
- izboljšati dedno zasnovo
- če poenostavimo: negativna evgenika prizadeva dedno obremenjenim ljudem preprečiti imeti potomstvo, ukrepi pozitivne evgenike pa nasprotno spodbujajo k rojevanju tiste, katerih potomstvo je z genetskega vidika zaželeno
- utemeljitelj evgenike je Francis Galton (1822-1911)
- evgenika je idejnozgodovinski rezultat »socialnega darvinizma« ter nekaterih specifičnih vidikov evolucijske teorije
- poseben primer predstavljala nemška rasna higiena
- evgenika izrazito (pretirano) poudarja primat dedovanja (genotip) ter minimizira vpliv okolja ter izrazne možnosti posameznega živega bitja v svojem okolju fenotip); zato ji včasih rečemo *dedni determinizem* (vrednostna neenakost med ljudmi)
- evgenika povečuje raso, ne vrste (*species*), kolektivizem
- dogodki po drugi svetovni vojni so pripeljali do renesanse evgenike, ki jo zaznamuje *Ciba-Simpozij* v Londonu (1962); to je bilo devet let po odkritju DNK; tedaj so prvič odkrito razpravljali o okrepitvi oziroma o obogatitvi (*enhancement*) fizioloških faktorjev s ciljem pridobiti organe in tkiva na hibridih
- cilji evgenike so tudi danes nespremenjeni (*germ-line therapy*, evgenični splav, evgenični redukcionizem), čeprav upošteva druge dejavnike
- t.i. »terapevtsko« kloniranje (eksperimentalno kloniranje) se navdihuje pri evgeniki

pravice živali

- naravovarstveniki poudarjajo, da bi neposredna in redukcionistična uporaba načel klasične evgenike imela katastrofalne posledice na naravo
- *pravice živali* so le vidik tega opozorila

- po nekaterih domnevah je danes na svetu 1,2 milijona živalskih vrst; v celotni zgodovini sveta naj bi doslej izumrlo okrog 500 milijonov vrst
- v dvajsetem stoletju je v razmeroma kratkem času izumrlo od 20 do 50 % vseh živalskih vrst, večina po letu 1970 (domino-učinek)
- Beate Sitter-Liver je v razpravi o pravicah živali pokazala na argumente, ki govorijo tako za pravice živali kot tudi za njihovo omejitev
- zoper pravice živali govorijo štirje razlogi:
 - argument osebe (nosilec pravic je lahko le oseba; nosilec pravic mora vedeti za pravice)
 - argument težav (kam bi prišli, če bi dosledno zagovarjali pravice živali)
 - argument recipročnosti (nosilec pravic je lahko le nekdo, ki hkrati sprejema tudi dolžnosti in priznava pravice drugih)
 - argument uresničljivosti (živali svojih pravic ne morejo uveljaviti; to *ipso facto* pomeni, da potrebujejo zastopnika; če bi hoteli zares biti zastopniki, bi morali po definiciji korigirati lastne pravice in interese, kar pa ni uresničljivo)
- Peter Singer govori o »*equal consideration of interests*« po merilih speciecizma in preferenčnega utilitarizma
- osrednje vprašanje predstavlja razvrednotenje biotskega sveta s t.i. transgenimi živalmi ter njihovo uporabo v medicinskih in bioloških raziskavah

literatura:

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 948-1028 (genetika)

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 848-870 (evgenika)

KLJUČNI POJMI 2

NOMOS IN PRAXIS

ključni pojem narave – zakon (*nomos*) – pomeni stalnost

stalnost = življenje (ni statika, ampak dinamika = praxis)

ekologija in zakon narave

- ekologija: znanost, ki raziskuje odnose med živo in neživo naravo ter človekov odnos z naravo; gre za paradigmo aplikativne in interdisciplinarne etike, katere cilj je predračun za človekov odnos s planetom zemljo (Hans Jonas)
- zavestno se moramo distancirati od predstave, da je ekologija preprosto etika; krizo zaznamuje pretirano pričakovanje, da bo etika pokazala pravo pot iz nastale situacije in človeka po njej tudi vodila
- Zakaj?
 - ekologija ni dokončan miselni proces, ampak je odraz stvarnih znanosti, njihovega pojmovanja narave (stvarstva) in njihovega soglasja o vrednosti živega in neživega sveta
 - pričakovanja o etiki, utemeljene na avtonomiji oziroma neodvisnosti, so pretirane in nespravljljive z dejanskim stanjem
 - pozivanje k moralnosti je »pesek v oči«
- predhodnica današnje ekologije je romantična spekulativna fizika, ki se je po vzoru Tomaža Akvinskega sklicevala na razlikovanje med *natura naturans* (Stvarnik) in *natura naturata* (stvarstvo); to je bila podlaga spekulativne naravne filozofije (G. W. Schelling), ki je razlikovala med produkti narave (objektivna narava) in produktivnostjo narave (subjektivna narava)
- naravna filozofija produktivnosti ne pripisuje transcendentnemu (navzočemu) božanstvu, ampak jo ima za naravno premoženje in moč

- atraktivnost narave, etika in podobno niso garant večje občutljivosti do naravnega okolja (Hans Jonas, Robert Spaemann), ker manjka dejansko pojmovanje navzočnosti (transcendence)
- zgolj s človeškega vidika je navzočnost vedno *moteča*, ker ni prešinjania
- to pomeni, da si s človeškimi predstavami o navzočnosti ni mogoče pojasniti, v čem Bog ne ovira človekove svobode
- ekologija = deskriptivna veda
 - *autekologija* (Jakob von Uexküll)
 - *demekologija* (Eugene Odum)
 - *sinekologija*
 - *ekosistem* (*biotop* in »topična« razsežnost »oikije«)
 - *gaia teorija* (James Lovelock)
- Niklas Luhmann si je na osnovi ekologije prizadeval izdelati znanstveno sprejemljivo *sistemsko teorijo*, ki bi jo lahko uporabljati v gospodarstvu, družbenih in političnih vedah in celo v verstvih
- Fritz Schwerdtfeger je ekologijo izrazil takole: »Pojem življenjskega prostora izgubi vsak smisel, če v njem ni življenja; življenjskega občestva pa si brez tega prostora ni mogoče misliti.«
- Alexander von Humboldt: naravna krajina ima individualni značaj
- ekološke analize v večini primerov kličejo k človekovi »človeški« dejavnosti (*humana ekologija*; *deep ecology*)
- ideje o čistem in nedotaknjenem okolju danes ni več mogoče zastopati, saj je človek že povsod posegel vmes; govoriti je treba tudi o zdravljenju; toda brezizhodno je na človeka gledati zgolj kot na krivca
- ideja narodnih parkov (19. stol.)
- sonaravnost

naturalistično napačno sklepanje (naturalistic fallacy)

- je zmota o odnosu med naravo in n(a)ravnimi zakoni, ki je posledica esencializma;

- z *naturalistic fallacy* opredeljujemo vsa (prehitra) sklepanja (redukcionizmi), pri katerih spregledamo pomembne malenkosti
- značilen primer je preprosto hitro sklepanje z *biti* na *treba je* (zaporedje je obratno)
- nasprotna trditev, ki pravi, da je norme, pridobljene z vzgojo, odnosi, kulturo in vero mogoče enostavno nadomestiti (individualizem); ta izhaja iz predpostavke, da med naravo in normo ni nobene povezave, da človek ni del narave in je kot posameznik tekmeč narave; priznava sicer relativni pomen naravnih (tudi moralnih) norm, toda le zaradi preživetja (vrste)

za razumevanje redukcionizma kot načina razmišljanja je treba odgovoriti na naslednja vprašanja:

- Kaj pomeni, da so naravoslovne znanosti (ponovno) odkrile normativni značaj narave?
 - znanost se danes pojmuje kot vrhunska kultura
 - znanstvena reprodukcija resničnosti je kavzalna (taka, da jo je mogoče pojasniti)
- Kaj pomeni normativnost narave (*phisiologoi* pred 6 stol. pr. Kr.: narava je zgolj pedmet občudovanja; *philosopfoi*: narava je zakon)?
- Je normativnost narave v tem, da zgolj deskriptivnost (opis: *phisiologoi*) ne zadošča?
- Kaj je človekova narava?
 - s pojmom *narava* začne filozofija
 - filozofija se prvotno ukvarja z vprašanjem odnosa med naravo in zakonom
 - zato je zanjo normativni značaj narave v tem, kako se izogniti življenju proti naravi (kako živeti v skladu z naravo)
- Toda kaj pomeni *živeti v skladu z naravo* oziroma *živeti proti naravi*?

Gre predvsem za dve antropologiji:

- če je človek zgolj *naravno bitje* ...
 - vse je mogoče pojasniti genetsko
 - ne le norme, tudi njihovo veljavnost je mogoče pojasniti genetsko
 - razvoj moralnih norm je le del biološke evolucije
 - sklepanje z »biti« na »treba je« je nepotrebno, ker so norme potrebne le za preživetje
- ... imajo norme veljavo le, če pripomorejo k preživetju
- če je človek *odgovorno bitje* ...
 - *bitje, ki je prepojeno s »treba je« in »ne smeš«*
 - »moraš« vključuje naravo
 - človek je odprt prihodnosti
 - človek je na poti od instinkta k odgovornosti
 - »živeti proti naravi« pomeni »živeti nesvobodno«
 - jeziček na tehtnici je svoboda, moralnost pa temelji na predrefleksivni bazi (otrok na verandi)
- ... potem je norma nekakšna »druga narava«: odgovornost, svoboda, solidarnost

NARAVNI ZAKON

- naravni zakon je najstarejši in zgodovinsko najbolj stalen pojem v zahodnem etičnem izročilu
- Aristotel je imel naravo za vir pravičnosti
- Tomaž Akvinski je razlikoval med naravnim zakonom in nadnaravnimi viri npravnosti
- Martin Luther King je z njim utemeljeval civilno nepokorščino

- Thomas Jefferson je z naravnim zakonom utemeljil pravico do revolucije in njeno krivičnost
- filozofi so na njem gradili teorije o izvoru in mejah civilne države in družbe
- pravnik Hugo Grotius (1583-1645) in Samuel Pufendorf (1632-1694) sta na njem gradili mednarodno pravo (*ius gentium*, *Volksrecht*, danes v ES znan kot *ius commune* ali *common law*)
- naravni zakon je nenapisan vir pravic
- v ameriški ustavi je Naravni zakon temelj 13. (1865) in 14. (1868) amandmaja, s katerima je Amerika prepovedala suženjstvo in izrazila pravice državljanov vpričo državnih zakonov
- naravni zakon je lahko metoda pravne interpretacije, s katero sodnik pogleda prek napisanega zakona, ga razbremeni »absolutnosti« in tako identificira pravice posameznika pred družbo
- danes razprave o naravnem zakonu potekajo na ravni pravice do zasebnosti (razlikovanje med *javnim* in *zasebnim*) in do osebne avtonomije
- medicinska etika se nanj sklicuje v najtežjih biomedicinskih dilemah

Naravni zakon je ozadje človeških navad in predpisov; noben predpis ni popoln; vprašujemo se o smiselnosti norm; z drugimi besedami: na kakšen način se sprejemajo norme kot splošno veljavne in na kakšni osnovi kritiziramo zakone kot nelegitimne?

- naravni zakon ponazorimo iz dveh zornih kotov:
 - naravni zakon je nenapisan, a objektivni moralni temelj, ki ga je treba upoštevati v zakonodaji in v človeških predpisih
 - naravni zakon je vodilo moralnega (praktičnega) razuma, in sicer na osnovi nekaterih prirojenih (naravnih) vrednot (razumnost in svobodna izbira), s pomočjo katerih človek oblikuje praktične norme

naravnost kot praktična norma ravnanja

- naravn(an)ost je nasprotje tehničnemu, civilizatoričnemu, konvencionalnemu oziroma pogojenemu
- to je odvisno od vsakokratnega pojmovanja narave (npr. Aristotel in *telos*)
- narava in kultura (odgovornost): položaj narave se spremeni v novem veku
- v Tomaževem nauku najdemo sledi tako imenovanega *oikeosis* nauka; ta ni pomenil odklanjanja zgodovinskih in kulturno pogojenih oblik etosa, pač pa je bil kritičen do zahtev, ki niso v zadostni meri upoštevale tega, kar je pomenil stavek: *secundum naturam vivere*
- po sholastičnem prepričanju ima *naravno* vedno moralni pomen, saj artikulira človekove nujne (naravne) potrebe, se pravi za definicijo človeka kot bitja potreb (duhovna dela usmiljenja)

naravni zakon

- naravni zakon je tisti zakon, ki velja neodvisno od oblasti, navad in izročil ter medsebojnih pogodb
- gre za odgovor na vprašanje (pri Grkih), ali se moralnost utemeljuje z naravo ali z dogovorom; Aristotel – oče naravnega zakona – je napisal: »Naravno pravo je tisto pravo, ki ima povsod isto veljavo, ne glede na to, ali ljudem ugaja ali ne.«(Nikomahijska etika); narava je norma šele po refleksiji
- Gabriel Vasquez v komentarju Tomaževih razprav (*Questiones disputatae*) meni, da refleksija ni potrebna zaradi jasnosti (vrojenosti) vzorca naravnega zakona

pojem naravnega zakona

- gre za naslednje: nespremenljivost naravnega zakona, za *naravne* dobrine, za naravni kot naravni *nravni* zakon, za naravni zakon v pomenu *nravne* avtonomije ter za razmerje med temeljnimi naravnimi dobrinami in svobodo izbiranja

- narava je *normativni predikat* (refleksija): naravni zakon *kot tak* ni formalno zapisan in ni odvisen od kulture ali družbene ureditve
- *naravne* dobrine v pomenu, da zaslužijo, da jih opredeli tudi pozitivni zakon; zaradi kulture, v kateri se izrazi, tak zakon ni absoluten
- najbolj specifičen pojem naravnega zakona je Tomažev *lex naturalis*, ki ima poteze moralnega zakona oziroma in ima legitimacijsko vlogo
- Tomaž se je v Aristotelovem pojmu narave posvetil analizi razmerja med objektivnostjo in univerzalnostjo, in ga razvijal v smislu stoičnih načel, zlasti vzgoje, ter došel do razmerja med teoretičnim in praktičnim razumom; vrstni red ni tako pomemben kot to, da je to sad človekove razumne narave
- krščanstvo se je sklicevalo tudi na naslednje Ciceronovo besedilo: »Pravi zakon je razumnost, ki je skladna z naravo; to je povsod uporabno in je nespremenljivega in trajnega pomena, (...) Greh je, če bi ga kdo hotel spremeniti, prav tako ni dovoljeno, da bi zavrnili kateri koli njegov del, in nemogoče je popolnoma ga odpraviti (...) Samo en učitelj in voditelj je, Bog, ki je nad nami vsemi, in on je avtor tega zakona, tisti, ki je ta zakon razglasil, in tisti, ki bo po njem sodil« (*De Re Publica*).
- Tomaž: naravni zakon je tisti zakon, »s katerim imajo na neki način vse stvari delež na večnem zakonu, ker jim je vtisnjeno, da težijo k svojim dejanjem in smotrom«.
- po Tomažu naravni zakon opredelimo s štirimi že omenjenimi prvinami:
 - zakon je razumsko urejena naravnost
 - k skupni blaginji
 - ki ga javno razglasijo ljudje
 - ki skrbijo za skupnost
- »Med vsemi bitji pa je razumsko na najbolj vzvišen način podrejeno božji previdnosti, ker v njej sodeluje samo in skrbi zase ter za druga bitja. V njem je soudeležen tudi večni razum, po katerem je razumsko bitje po naravi naravnano k obvezujočemu deju in smotru. In takšni soudeležbi večnega zakona v razumskih bitjih pravimo naravni zakon. (...) Kakor luč naravnega razuma, s katero razločujemo med dobrim in zlom, ni naravni zakon nič drugega kakor odsev božje svetlobe v nas.«

- »Na svoj način imajo tudi nerazumna bitja v sebi delež večnega razuma, kakor ga imajo razumna. Toda ker slednja pri tem sodelujejo s spoznanjem in razumom, pravimo udeležbi večnega zakona v razumnih bitjih 'zakon v pravem smislu', nerazumna bitja pa pri tem ne sodelujejo z razumom, zato pri njih ne moremo govoriti o pravem zakonu, pač pa le o 'zakonu po podobnosti'.«
- značilen premik od *naravnega* zakona k *nravnosti* (razumnosti) je v zlatem pravilu ali v načelu neškodovanja: »Delaj dobro, izogibaj se slabega.«
- razumno bitje je po naravi nagnjeno k dobrinam, ki jih spozna kot dobre oziroma pravične (*iustum*); gre vsaj za štiri dobrine: življenje, podarjanje življenja, uvajanje otrok v družbo, poznati resnico o Bogu
- Tomaž: to ni ves naravni *nravni* zakon (moralni zakon), pač pa ga je treba uporabljati oziroma interpretirati v konkretnih razmerah (*praxis*); Tomaž je odklanjal misel, da bi bil človek kadarkoli v stanju čiste narave (*natura pura*); človeka je treba zaščititi v konkretnem položaju; radikalna sprememba (spreobrnjenje) je mogoča le v božji milosti; v tem je razlog, zakaj je bilo treba nekatere prvotne cilje naravnega zakona, namreč ljubezen do Boga in do bližnjega, ponovno objaviti, in sicer s pozitivnim božjim zakonom oziroma kot staro (*lex vetus*) in kot novo zavezo (*lex nova*)
- Tomažev par *človek-narava* je podoben razmerju *posameznik-država*
- tradicionalna teorija o naravnem zakonu se je sčasoma zelo spremenila, in sicer zaradi:
 - *modernih naravoslovnih znanosti*, v katerih naravni zakon ne vsebuje več moralnih, temveč le kavzalne vsebine
 - zaradi pojmovanja *človekovih pravic* (teorije naravnega prava skrbno filtrirajo vse, kar bi kakorkoli bilo posledica pojmovanja ali izvajanja oblasti)
- človekove pravice so človekove minimalne potrebe; zato je minimalni naravni zakon mogoče razumeti kot prepoved nasilja in mučenja ter kršenja osebne lastnine (kar je tudi minimum utilitarne etike)
- proti temu govori naslednji Holmesov citat (1920): »Najbolj temeljna od vseh domnevnih pravic, ki jih ima človek, preden pride na svet – namreč pravica do življenja –, je sveta brez izjeme ne le v vojni, ampak vedno tudi

takrat, ko bi menili, da bi jo oblast zaradi interesov družbe oziroma zaradi prevladujočih ali pomembnejših razlogov lahko omejila (zahtevala zase).«

- Kantov pojem *avtonomije* moralnega dejavnika (kategorični imperativ): »Ravnaj tako, kakor da bo merilo tvojega ravnanja postalo univerzalno pravilo!« poudarja, da je človek (človeška narava) izvor in cilj dejanj, in je ena od novodobnih formulacij naravnega zakona (manjka ji družbena razsežnost)
- Je bistvo človeške narave res avtonomija ali pa je avtonomija le moralni ideal? Jeffrey Reiman: »Osebna suverenost nakazuje naravno dejstvo človeške narave, kar nas vodi k razmisleku o naravnem temelju enakosti med ljudmi.«

NARAVNI ZAKON IN PRAVO

- spričo tega ima naravni zakon trojno funkcijo: legitimacijsko, omejevalno in normativno (usmerjevalno)
- v drugi polovici 19. stoletja je v okviru katolicizma prišlo do načrtne preнове naravnopravnega mišljenja, ki je podčrtala nadčasovnost, univerzalnost in nespremenljivost naravnega zakona
- v začetku 20. stoletja v razpravo poseglo novokantovstvo, ki je vodilo v pravni formalizem (abstraktni sistemi; modernizem)
- nove teorije o naravnem zakonu so temu zakonu prinesle veliko popularnost (J. Rawls), zlasti v razumevanju pravičnosti in poštenosti ter človekovih pravic
- v sedemdesetih letih so na to nenazadnje pokazali ekološki problemi
- Hans Jonas je v imenu narave opozoril na *načelo odgovornosti*
- težišče sedanje razprave o naravnem zakonu je:
 - status človekovih pravic
 - način mišljenja (Robert Spaemann): človek ne more pobegniti naravi

NEKATERE POSEBNOSTI KATOLIŠKEGA POJMOVANJA NARAVNEGA ZAKONA

- na katoliško pojmovanje naravnega zakona (konec 19. stol.) so vplivali naslednji dejavniki:
 - očitki, da gre za naturalistično zmoto (neargumentirane zahteve)
 - očitki, češ da razprave prekinja z dogmatičnimi razlogi
 - antropologija: nespremenljivo bistvo človeka je *ipso facto* norma ravnanja (esencializem) in neupoštevanje zgodovinskosti človeka (okrožnica *Casti conubii*, 1930)
- novost je personalizem; nov jezik in trdne tradicionalne poteze odsevajo zlasti okrožnice *Humanae vitae* (1968), *Veritatis splendor* (1993) in *Evangelium vitae* (1995) ter navodilo *Donum vitae* (1987)
- ZCP (1983) poveže naravni zakon in človekove pravice takole: »Cerkev je pristojna, da vedno in povsod oznanja npravna načela tudi glede družbenega reda in da izreče sodbo o kakršnihkoli človeških stvareh, kolikor to zahtevajo temeljne pravice človeške osebe ali zveličanje ljudi« (kan. 747)
- v *Humanae vitae* teče razprava o naravnem zakonu v pojmovanju zakona in zakonskega dejanja (neločljivost narave in kulture)
- Bernhard Häring: razpravo o naravnem zakonu je treba skrbno odpreti, da bi tako imenovane narave ne iztrgali iz zgodovinskega konteksta, ne zakrili človekove zgodovinske odgovornosti ter nekritično vplivali na filozofsko in teološko »vrtenje koles v prazno«
- nekateri teologi (Germain Grisez in John Finnis) so zaostрили tradicionalno teorijo, češ da naj bi človek z operacijo razuma izdvojil pomembne moralne norme, s katerimi bi brez izjeme in zmote lahko izbiral le temeljne dobrine
- katoliško pojmovanje naravnega zakona ohranja veliko tradicionalnih elementov, na drugi strani pa je napravilo korak naprej v pojmovanju kreposti (moralnega dejavnika); na ta vidik naravnega zakona se je osredotočila anglosaksonska moralna teologija (MacIntyre, Bourke, McCormick in drugi)

Encyclopedia of Bioethics (2003), IV, 1886-1893

KLJUČNI POJMI 3

ANTHROPOS IN ETOS (ETIKA)

- Po čem je človek – človek?
- Po čem je človek le naravno bitje in po čem je bitje odgovornosti?
- Kdo si postavlja to vprašanje?
- predznanstvene podobe o človeku človeka »delijo« na telesno (razvidno) in duševno (skrivnostno) komponento; to otežuje govoriti o bistvu, o enosti
- znanstvene podobe so razpete med empirične podatke in filozofsko refleksijo o njih; na eni strani je mnoštvo antropologij (humana biologija, etnologija, družbena antropologija, psihologija itn.), na drugi abstraktna spekulacija

vodilni pojmi, ki govorijo o človeku so: telo, oseba, odnos

- antične antropologije razlikujejo med človekom kot kozmičnim bitjem, človekom kot individuumom in/oziroma človekom kot družbenim bitjem (etos)
- na vprašanje, kdo je človek, novoveška idealistična filozofija (Kant) neposredno ne odgovori, pač pa vprašanje (vprašujočega) pošlje na tri nadaljnje naslove: na epistemologijo (»Kaj lahko vem?«), etiko (»Kaj moram storiti?«) in verstvo (»Kaj lahko upam?«); Kantu je filozofija zbirateljica znanj o človeku, ki jih integrira glede na delež na celostni podobi
- toda filozofija ni antropologizem: ni le zbiralka heterogenega znanja, ampak veda, ki sintetizira
- ker je bioetika tudi filozofija, gre pri človeku
 - za ugotovitev bližine in oddaljenosti do živalskega sveta
 - in za razmerje med »človekom« in *homo sapiens*-om (neizpodbitno je, da *bistvo* človeka ni zunaj zgodovine, ampak da je posameznik zgodovinsko bitje; ne postavljamo pod vprašaj pojmov, ki nimajo

zgodovinske razsežnosti, pač pa le opozarjamo, kako je poleg spekulativnih pojmov (npr. oseba) pomembna biološka antropologija oziroma tiste antropologije, ki spoznavajo človeka v luči *notranjega* procesa dozorevanja (npr. telesna neposrednost, identiteta, dostojanstvo itn).

- nekateri avtorji (Peter Singer, Helga Kuhse, Mary Anne Warren in somišljeniki) provokativno trdijo, da vsi ljudje niso osebe (duhovno bistvo) in izzivajo formalno razlikovanje med človekom in živaljo (posameznikom in vrsto); kažejo, da tisti, ki vprašuje po človeku-vrsti, odgovarja drugače, kot tisti, ki je *spoznan kot človek* (prim. 1 Kor 13,12)
- *homo sapiens* je izjava o človeku-vrsti (*personalizem* je opozicija kolektivizmu, in sicer tako, da je trdil, da je bistvo človeka v tem, da ne pripada nikomur, niti vrsti, temveč sebi; toda o človeku ni povedal nič bistveno novega)
- *oseba* je kljub temu še vedno nosilni pojem podob o človeku, in sicer zaradi *odnosa*
- *odnos* je najtesnejša bližina in najbolj izrazita oddaljenost
- razlikujemo odnos med osebami in odnos oseb (odnos ima veliko oblik: odnos med zakonci, partnerski odnos, prijateljski odnos, odnos pri delu, sorodstveni odnos, sosedski odnos, odnos med znanci; platonski odnos, odnos med zdravnikom in pacientom, med učiteljem in učencem itn.)
- najtesnejši odnos razpolaga z največjim konfliktnim potencialom
- biološki odnos je zadovoljevanje potreb

PROBLEM ZANEMARJENEGA ODNOSA

- Francis Bacon je teleološko strukturo narave imel za nekoristno, »kot je nekoristna devica z zaobljubami«
- Galilei je rekel, da mu je vseeno, kako neka stvar *je* v naravi, saj zanj cilji narave ne igrajo nobene vloge; odločilna je koristnost
- kakšen je človekov pojem o samem sebi, kaže ta z odnosom do sveta

- nekateri avtorji (Rudolf Kaiser, Carl Amery) so bili kritični do krščanskega odnosa do sveta (*dominium terrae*), do zahodnih vrednot, češ da gre zgolj za zadovoljevanje potreb in potrošništvo; v svetu, v katerem je skromna menjava dobrin ipso facto minus, je zelo težko govoriti o človeku
- Reinhard Löw to predstavi takole: »Svetost izraža odnos do nečesa nepojmljivega, božanskega. In ker narave ni naredil človek, ampak narava sama kaže na višja bistva, ki jim narava in človek dolgujeta svoj obstoj, se je *religio* preselila na to, kar je bilo ustvarjeno in biva z nami (in nikakor ne zgolj zaradi nas). Religioznost ni nujno krščanska. Tudi zelo zgodnje in oddaljene kulture in miti so ustvarili naravno pobožnost, in sicer pobožnost kot odnos do narave. To sicer naši razsvetljeni in pluralistični zavesti ni po godu, toda na ta način se lahko izogne prej omenjenim logičnim zožitvam in samoumevnostim pravic do narave.«³

ČLOVEK V NARAVI IN NARAVA V ČLOVEKU

- svarila pred klavnim odnosom do sveta kličejo po trojni nalogi:
 - po kritični reviziji lastne zgodovine
 - po interdisciplinarnem dialogu
 - po soočenju s sedanjim pojmom *resničnosti* (dejanski obstoj sveta)
- Sme človek vnašati v naravo svoja merila in predvidevanja, kakšen je smisel (človeške) narave?
- Peter Rohs: človek je odgovoren za to, da v naravo vpelje subjektiviteto, ki bo *ratio cognoscendi* narave; na naravo naj misli tako, da bo v njej možna subjektivnost
- Hans Jonas: stopiti je treba na učno pot, in sicer tako, da se bo človek učil od narave v človeku

³ R. Löw, *Philosophische Begründung des Naturschutzes*, v: W. Sauer (izd.), *Verlassene Wege zur Natur. Impulse für eine Neubestimmung*, Witzzenhausen 1992.

- s subjektiviteto smo se vrnil h klasičnemu vprašanju o razmerju telo-duša v človeku oziroma o človeku kot enoti telesa in duha
- odnos (duh) je oblikovalno načelo živega bitja
- v zadnjih stoletjih se je uveljavilo mnenje, da si telo in duša v človeku nasprotujeta in da sta v bistvu nezdružljiva (konj in jezdec)
- Viktor von Weizsäcker: neobčutljivost za to vprašanje (za *patičnost* narave) je vir bolezni; predlagal je naslednjo trditev: razmerje med dušo in telesom je na vsak način *rešitev*, ne pa *problem*
- Po Rohsu je to *ratio cognoscendi* narave; tako zavrača pojem o naravi kot zgolj objektu
- ta miselni vzorec naj nam bi pomagal izraziti tisti »več« človeške narave, po katerem človek ni le edino bitje, ki deleži na absolutni substanci in svet *pozna* kot »predmet«, temveč je človek, kolikor svetu »dopušča« subjekt
- subjektiviteta sveta (narave v človeku in človeka v naravi) je *tisto nekaj*, kar ni dosegljivo eksperimentu

ČLOVEKOVA IDENTITETA

(človek kot narava: Hille Haker, *Erzählen und Moral*)

- človek je po naravi oseba
- po Ricoeurju je oseba
 - »biti sam sebi enak« (idem): zavest, samozavest, spominjanje
 - in »koncept o sebi«: prepričanje, življenjski cilji, značaj (ipse)
- nadaljnje določitve identitete sledijo tej temeljni delitvi; vsaka od zožitev osebe izraža isti model *celote*, hkrati pa pomembnost, da se celota izrazi na tej ravni
- telesna neposrednost: komunikacija, bolečina, čutenje (*sem* namesto *imam* telo)

- refleksivnost: omogoča kritično distanco in tematizira telesnost kot nekaj edinstvenega, ne le kot identifikacijo (ugotovitev, da sem danes isti kot včeraj), ampak kot pot naprej (konceptualizacija osebe)
- dialoškost in intersubjektivnost: identiteta raste s soočenjem z drugimi, z jezikovno konvencijo; jezik ni fizična, ampak je dialoška zveza, polna pomenov (kolikor bolj je drugi zame *ti* in jaz zanj *ti* /Buber/)
- kontekstualnost: ne morem gledati nase, ne da bi gledal na druge; toda identiteta je integrativni pojem: bolj kot gledam nase, večji je nesporazum o tem, kdo sem
- individualnost: individualnost je meja, razlika in razlikovanje; ni fiksiranje osebe, ampak je rast
- zgodba (pripoved, neposredna izkušnja) povezuje vse pojme, in sicer kot artikulacija osebe v telesu; zgodba/pripoved je edina ustrezna oblika prehoda od objektivnega k subjektivnemu doživljanju časa (od gole narave k osebi)
- lahko sklenemo: *oseba (identiteta) raste iz zgodovine, ki jo oseba pripoveduje in spreminja glede na nova izkustva*
- na videz lovimo lastni rep (oseba je zgodovina, ki jo pripoveduje oseba ...)
- Viktor von Weizsäcker: »Težava (...) je v tem, ker bi radi tu nekaj pokazali (...) slepcu.« Weizsäcker se je lotil *patičnih* kategorij: človek je od začetka nepopoln, nedokončan, potreben dopolnitve, željan spremembe, nedoločen, prizadet, nemočen, na vsak način ne samo *bit-kot-taka*, ampak časovno pogojen, vsekakor nekdo, ki šele nastaja oziroma sme, mora, hoče, more (ne sme, noče, ne zmore) *postati*
- ko je antropologija pokazala na človekovo nedokončanost in patičnost (patološkost), človeka še ni razglasila za bolnega, pač pa pokazala na nenavadno prepletenost med spoznanjem in ravnanjem: človek je *in statu nascendi*; zato spoznanje ne vodi nujno v ravnanje, pač pa je povabilo, rešitev, osvoboditev
- Weizsäcker: »Dokler se ne vrnem domov, nikomur ne morem povedati, kje sem bil.«
- znanstveni čas je absoluten in nujen: obstaja samo *sedaj*; tega časa ni mogoče izbrati, ampak smo vanj vrženi; glede na to je znanstveni pojem sveta in človeka (v času) zgrešen

- to ponazori preprost vzklik: *Nemogoče!*
- uresniči se le nekaj *nemogočega*, celo takrat, ko so naša predvidevanja najbolj gotova, ne moremo z gotovostjo napovedati, kaj se bo zgodilo
- ta antropologija telesa (neposrednosti izkušnje) *naroča* razdehati determinizem (*Herrschaftswissen*)
- *patična* antropologija se steguje za zaveso logične vzročne vrste, ki hoče le obvladovati
- žal je večina antropologij kulturno-zgodovinskih konstruktov, ki hočejo človeka skrčiti na *tukaj* in *sedaj* in mu pripirajo vrata v prihodnost
- nemogoče je na hitro ugotoviti, kako velike napore je človek vložil v razvoj vzročnih modelov in rekonstrukcijo zgodovine; to so mogočne projekcije podob v prihodnost, ki so hotele nekaj obnoviti, kar je nekoč že bilo; toda iluzija je pričakovati, da bodo te antropologije lahko karkoli povedale o resničnem človeku (in človeku kot enoti telesa, duše in duha)

KAKŠNE MOŽNOSTI IMA NARAVA S ČLOVEKOM?

- Klaus-Michael Meyer-Abich pravi: »Po mojem mnenju so napake industrijskega obremenjevanja naravnega okolja (sosveta) tako nore in predrzne, da se ne bi smel nihče izgovarjati, da nismo zmožni storiti kaj boljšega.«⁴
- narave ni mogoče izpopolniti, pač pa se narava izpopolnjuje sama
- narava in kultura
- Pavel: »...stvarstvo nestrpno hrepeni po razodetju Božjih sinov« (Rim 8,19)
- avtomobili, pesticidi, atomske bombe itn. spadajo k »razodetju« zaradi kontrasta; namesto da bi človek spoznal naravo zunaj sebe in v sebi, je hotel naravo le obvladovati in se svetu ni razodel kot človek; napačno sklepanje o naravi in o človeku gre tako daleč, da je tudi Bog, ki ga časti

⁴ Prim. K.-M. Meyer-Abich, *Kann die Natur durch den Menschen gewinnen?*, v: R. Löw – R. Schenk (izd.), *n. d.*, 257-275, cit. 258.

tak človek, v bistvu vzvišen in prevzeten, ki si vse podreja; ta bog sveta ne ljubi; Nietzsche je govoril o smrti tega boga

- Reinhard Löw je imel ciklus predavanj z naslovom *Bioetika – narava, ki smo jo spregledali*; po njegovem mnenju je moderni evolucionizem postal največja biološko-scientistična kampanja samoopravičevanja; ta ideja pojmuje človeško moralo kot živalsko obnašanje plus X (zavest), oziroma živalsko obnašanje kot človeško moralo minus X; predstavlja individualistično legitimacijsko možnost imperializma, socialnega darvinizma in biologizma; preprosta izkušnja pa pove, da resničnosti ne moremo razumeti le kot nezanimivega obstajanja, ampak tudi kot nalogo in odgovornost; če pada otrok z balkona, se ne bom najprej ukvarjal s fizikalnim opisom položaja in ne videl, kaj to pomeni zame
- Na stavek: »Kdor vse ve, ne vidi ničesar« (C. S. Lewis), je H. Jonas napisal: »Poglej, in boš videl, kaj ti je storiti! ...Ne potrebujemo nobene nove znanosti, pač pa potrebujemo novo razmerje znanosti in znanstvenikov do resničnosti.«

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 1208-1227

Encyclopedia of Bioethics (2003), I, 320-334

2 ETIKA IN ETIČNE TEORIJE

Pojem

Naloge etike

Moralna epistemologija

Epistemološki pristopi

- Intuicionizem
- Emotivizem
- Univerzalni preskrivtivizem
- Naturalizem
- Racionalizem
- Realizem

Vrednotenje in kritika

Etične teorije

Normativne etične teorije

- Teorije, ki so utemeljene na kreposti (virtue theories).
- Deontološke teorije
- Konsekvenencialistične teorije
- Normativne etične teorije in resničnost
- Normativne teorije in bioetika

Družbeno- in politično-etične teorije

- Bioethical issues in the concepts of public and private*

- Sedanja dinamika ustvarjanja javnega mnenja v družbenih in političnih teorijah

 - Feminizem

 - Družbeno-kontraktualni model

 - Družbeno-kompaktni model

- Družina kot teoretično ozadje družbenih in političnih teorij

 - Usoda družine v Platonovem *polisu*

 - Nasprotje med komunitarnim in liberalnim (individualističnim) pogledom na družino

 - Pomembnost družine in država

 - Udeležba družine pri razvoju družbe

- Temelji dveh družbeno-etičnih modelov na Zahodu

 - Teorija pravičnosti in fairplaya

 - Komunitarizem

- Naproti etiki, ki bo sposobna prevzeti družbeno in politično odgovornost

Care Ethics in dušno pastirstvo

Verstva in etične teorije

- Tipi odnosov med vero in moralo

 - Kozmična enost

 - Logična neodvisnost morale od vere

Kulturna soodvisnost
Verstva v pogojih postmoderne
Pomen razmerja med vero in moralo za bioetiko

ETIČNE TEORIJE

- so relativno pozen pojav v moralni filozofiji in jih lahko razumemo
 - kot odziv na nezadostnost moralne epistemologije
 - kot željo osamosvojiti etiko (Schneewind)
- splošna delitev
 - normativne etične teorije
 - teorije, ki so utemeljene na kreposti (virtue theories).
 - deontološke teorije
 - konsekvencialistične teorije

Moralni dejavnik (<i>agent</i>)	dejanje (<i>action</i>)	posledice (<i>consequences</i>)
teorije, utemeljene na krepostih	deontološke teorije	konsekvencialistične teorije

- družbenoetične in politično-etične teorije
 - feminizem
 - družbeno-kontraktualni modeli (pravičnost)
 - pomembnost družine v družbi (državi) in komunitarizem
- *Care Ethics* in dušno pastirstvo ter vpliv verstev na etiko

Beauchamp-Childressova delitev (2001):

- utilitarizem
- kantianizem
- liberalni individualizem (etika pravičnosti)
- komunitarizem
- etika skrbi

DRUŽBENOETIČNE IN POLITIČNOETIČNE TEORIJE

FEMINIZEM IN *CARE ETHICS*

- feminizem pogosto pomeni ideološko izzivanje, in sicer bodisi kot moraliziranje bodisi kot politiziranje ženskega elementa v družbi
- manj tipično in bolj presenetljivo je, da feminizem na poseben način razmejuje *javno* in *zasebno* v družbi
- liberalizem je zanimiv za feminizem, feminizem je izrazna moč liberalizma
- etika skrbi (*care ethics*) ni glavni cilj feminizma, predstavlja pa njegovo preobrazbo
- v ideološkem smislu je cilj feminizma ženskam pridobiti isti standard pravic, kot jih imajo moški
- antropološko izhodišče je enakost moških in žensk, in sicer tudi kot brisanje spolnih razlik; kasneje se pojavilo vprašanje spolne identitete, in sicer z istim namenom povedati, da te razlike niso niti razlog niti posledica diskriminacije
- feminizem kot zgodovinski pojav poudarja, da med moškim in žensko ni nobene razlike, ki bi opravičevala neenako obravnavo moških in žensk; kot tak se sklicuje na republikanski (individualistični) liberalizem
- feminizmi se med seboj razlikujejo v pogledih na vroče bioetične téme; večina jih zastopa mnenje, da je kontrola nad naravo arogantna, moška; drugi (ultraliberalni) so prointervencionistični in pozdravljajo tudi kontrolo *narave*

KOMUNITARIZEM (COMMUNITARIANISM)

- zaradi namerne ali nenamerne kritike liberalnih etik, tudi Rawlsove teorije pravičnosti, tudi komunitarizma ne moremo jemati kot povsem samostojnega prispevka k razvijanju klobčiča moralne praznine v zadnjih desetletjih 20. stoletja
- toda komunitarizem je najbolj celovit poskus, kako preseči kritično nasprotje med neobremenjenim posameznikom in skupnostjo in njenimi vrednotami
- komunitarizem je sprva politična teorija, kajti skupnost (občestvo) je v središču pozornosti političnih teoretikov
- značilnosti komunitarizma so v naslednji ugotovitvi: vest, samozavest, svobodo, vrednote ter čut za dobro je mogoče razvijati le v konkretnih skupnostih in v vsakdanjem življenju
- v teh skupnostih se skladno urejajo posameznikovi in skupni interesi
- komunitarizem je (naj bi bil) nekakšna ljudska filozofija moderne demokratične države
- komunitarizem od liberalizma prevzema naslednje stvari: (moralno) močno osebnost, družbene vrednote, interesi, skupno dobro (dobrodelnost)
- komunitarizem in liberalizem se seveda tudi zelo razhajata (decizionizem)
- na splošno je komunitaristična kritika liberalizma komunitarizmu vzela preveč energije, orientacijo in jasnost

naproti etiki, ki bo sposobna prevzeti družbeno in politično odgovornost

- po letu 1980 so na razpoložanje v Ameriki in drugod v zahodnem svetu močno vplivali ljudje, ki so prišli izpod totalitarnih režimov
- demokracija pomeni določeno raven tolerance, razumevanje kulturnega izročila ter uresničevanje tistih splošnih človeških vrednot, ki varujejo družbo pred izbruhom napetosti. »Zdi se mi, da je bistvo demokracije

svoboda, ki pripada ljudem, ki poznajo svojo vest (*endowed with a conscience*). Če svobodo razumemo tako, potem svoboda pomeni pluralizem, ki je bistven, kajti konflikt je dejavnik demokratičnega družbenega reda.«

- Vaclav Havel je v delu *Politika in vest* med drugim napisal, da mora človek bolj zaupati svoji vesti kot abstraktnim spekulacijam ter se ne izmišljati drugih odgovornosti, ampak odgovoriti glasu, ki ga kliče, da **je on**. Ne bi se smeli sramovati, da smo sposobni ljubiti, biti prijatelji, biti solidarni, gojiti simpatijo in solidarnost, celo nasprotno: te dejavnike in temeljne dimenzije naše človečnosti bi morali jemati neodvisno od njihovega značaja zasebnosti ter jih priznavati za edine pravilne izhodiščne točke človeške družbe
- Havel je politiko definiral kot praktično moralo, ki služi resnici, kot bistveno skrb za soljudi

CARE ETHICS IN DUŠNO PASTIRSTVO

- ozadje tako imenovane etike skrbi (skrbstvena etika, *care ethics*, *Ethik der Fürsorge*) je primarna skrb za druge, ljubezen (prim. 3 Mz 19,18; Mt 7,12; 22,39)
- v ožjem pomenu je protest proti asocialnemu individualizmu liberalnega tipa
- v širšem smislu je praktični prevod transcendence, preproste navzočnosti
- moralnost s *skrbjo* preseže okvir interesov
- čut *pozitivne* krivde (zadolženosti) Ricoeur nima za 'teror' morale (prepovedi), ampak za rešitev; človeku se ni treba odločati v vsakem položaju na novo
- izhaja iz neposredne izkušnje (narativna identiteta moralnega subjekta), *face-to-face* skupnosti; »gotovost, da vem, kaj mislim, je odvisna od pogovora s sogovorniki«; moralnost 'alocira' dejanja tako, da se z njimi usmerim k drugemu

- Warren Thomas Reich poudarja, da *care ethics* ne pomeni le idejne novosti, ampak da gre za specifičen prispevek feministične etike (Carol Gilligan, *In a different voice*)
- *cura animarum*: kdor ima izkušnjo, da so zanj drugi skrbeli, je sposoben razvijati pozitivno skrb, kot zdravništvo duš
- *dušno pastirstvo* je vplivalo na razvoj treh literarnih smeri: na kazuistiko (proti 'trdi' etiki penitencialov), na tolažilno literaturo (Seneka, Plutarh, Ciprijan, Ambrož, Gregor Veliki itn.) in na umetnost umiranja (v 13. in 14. stol. *ars moriendi*)
- v razsvetljenstvu je *skrb* prej podobna bremenu kot tolažbi (*Sorge*)
- Søren Kierkegaard (1813-1855) se je naslonil na Goethejev pojem skrbi in mu dal ekstenzivni pomen (eksistencializem); vpeljal je pojem *pozornosti* (*concern*), ki ga najde v podobi skrbnega Boga (prim. Mt 6,19-34)
- Martin Heidegger (1889-1976) je deloma odvisen od Kierkegaardovega pojmovanja pozornosti in skrbi, predvsem kolikor mu skrb pomeni jedro njegovega filozofskega snovanja, toda pri njem je skrb individualizirana, subjektivna in psihološko prikrojena – abstraktna in ontološka raven človeškega v človeku. »Človeško bitje je v svojem najglobljem jedru skrb.«
- sodobni psihologi (Rollo May in Erik Erikson) podčrtavajo pomen skrbi (za druge) kot protiutež apatiji in proces razvoja osebnosti; »Če nas ne skrbi, izgubljamo svoje življenje; skrb je pot nazaj v življenje. (...) Če skrbim za življenje, bom nanj pazil in bil pripravljen plačati za njegov blagor...«
- Erik Erikson (1902-1994) je razvil teorijo o ciklih razvoja človeške osebnosti, pri čemer so krize tako znamenja stagnacije kot ustvarjalnosti; odraščanje je nenehno soočanje s konfliktnim položajem, nenehno prilagajanje (spreobračanje)
- Milton Mayeroff (1925-1979) je natančno analiziral, kaj vse pomeni skrbeti za nekoga po merilih dušnega pastirstva
- P. Ricoeur predstavi skrb kot *normo obojestranskosti*, z njo (obojestranskost) izraža uporabo čim manjše moči (*po-moč*); jedrnato sklene: »Rečemo lahko, da morala obstaja, ker obstaja oseba kot cilj sama v sebi. (...) Že vedno smo vedeli za razliko med osebami in stvarmi. Slednje

lahko kupimo, zamenjamo, uporabimo; življenje osebe pa je ravno v tem, da je ni mogoče kupiti, uporabiti ali zamenjati.«

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 795-841 (etika)

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 884-892 (feminizem, etika skrbi)

Encyclopedia of Bioethics (2003), I, 349-374 (skrb, etika skrbi)

3 BIOETIKA

Zgodovina bioetike

Etična načela v bioetiki

Avtonomija

Ne škoduj!

Dobrodelnost

Obveščeni pristanek (informed consent)

Pravičnost

Paternalizem

Človekove pravice

Kvaliteta življenja

Razmerje zdravnik-pacient

ZGODOVINA BIOETIKE

- dve zgodovini:
 - **prva** je pozorna na krizo medicinske znanosti, ki je dosegla svoje dno v poskusih na ljudeh, ki niso imeli nobenih terapevtskih ciljev; tej sledi *Nürnberški kodeks* (1947), njemu Helsinška (1964), Tokijska deklaracija (1975) in druge; v to sodi tudi Van Rensselaer Potterjev pojem *bioetika* (1970), ki jo je on imel za *etiko preživetja*
 - **druga** je pozorna na časovno zaporedje zaznavnih prelomov v medicini šestdesetih let dvajsetega stoletja in kasneje ter bioetiko razume kot *ново medicinsko etiko*
- *druga* zgodovina
 - kontracepcijska pilula (1959)
 - prva presaditev srca (Ch. Barnard, Capetown, 1967)
 - Harvardska definicija možganske smrti (1968)
 - na znanstveno-tehničnem področju še: uspešna uvedba dialize, uspešne presaditve organov, medicinsko neškodljiv splav, predrojstvena diagnostika ter široka uporaba intenzivne medicine in tehnik umetnega dihanja

- leta 1962 sta dobila Nobelovo nagrado F. H. Crick in J. D. Watson, ki sta devet let prej pojasnila strukturo DNK
- skupina zdravnikov je leta 1963 v Angliji ustanovila revijo *Journal of Medical Ethics*
- leta 1969 je bil ustanovljen *Hastings Center* v New Yorku, ki je bil sploh prvi Inštitut za bioetiko
- leta 1971 je bil na *Georgetown University* ustanovljen *The Joseph and Rose Kennedy Institute of Ethics*, v okviru katerega je bil ustanovljen *Center for Human Reproduction and Bioethics*, inštitut je razvijal (in razvija) akademsko in teoretično bioetiko ter se povezal in sodeloval pri ustanovitvi podobnih inštitutov na univerzitetni ravni ali na ravni zasebnih ustanov; center je kasneje izdal prvo enciklopedijo bioetike (Warren T. Reich), ki bi morala iziti že leta 1971
- kultura človekovih pravic in protestantska etika (Joseph Fletcher v svoji knjigi *Medicina in morala* iz leta 1954) vplivata na tako imenovano *etično analizo* na temelju štirih načel: avtonomije, neškodovanja, dobrodelnosti in pravičnosti (Zwitter)
- začetek bioetike močno zaznamuje Fletcherjev članek *The Patient's Right to Die* (1969); prepričan je bil, da lahko mejna področja jasneje opredelimo s pacientovimi pravicami kot z zdravnikovimi dolžnostmi
- izraz **bioetika** sta leta 1970 prva uporabila protestantski teolog Paul Ramsey v delu *The Patient as Person: Explorations in Medical Ethics* in Van Rensselaer Potter v članku, ki mu je dal naslov *Bioethics*; težišče bioetike sta postavila na človekove pravice *druge generacije* (1966), to je na *pravice do udeležbe* (načelo obveščenega pristanka / *informed consent*)
- Daniel Callahan (*Bioethics as a Discipline*) in Alasdair MacIntyre (*After Virtue*) sta kasneje predlagala, naj bi se interdisciplinarnosti moralnih problemov čimprej lotili tudi v katoliški moralni teologiji
- leta 1973 je bioetika postala nova – enciklopedična in interdisciplinarna – disciplina
- leta 1978 je *Encyclopedia of Bioethics* obsegala 315 členov (v drugi izdaji leta 1995 že preko 500; tretja izdaja 2003); nemški *Lexikon der Bioethik* (1998) po številu členov ne zaostaja; nastajajo vedno nove enciklopedije – na primer *Encyclopedia of Applied Ethics* (1998)
- Tom L. Beauchamp – James F. Childress, *Načela biomedicinske etike* (1979); to delo je sistematična baza *nove medicinske etike*

- Peter Singer, *Praktična etika* (1979)
- H. Tristram Engelhardt, *Temelji bioetike* (1986)
- ustanavljanje neodvisnih etičnih komisij (danes deluje po svetu preko 200 centrov za bioetiko)
- Slovenija
 - sodna medicina (Janez Milčinski) in etične komisije
 - Državna etična komisija je več let delovala neformalno v okviru sodnomedicinskega inštituta; po letu 1994, ko je Slovenija postala članica Sveta Evrope, je Državna komisija za medicinsko etiko začela delovati formalno in avtonomno;
 - po podpisu tako imenovane *Konvencije o bioetiki* (1997) in njeni ratifikaciji (oktober 1998) se je formalno spremenil obseg in značaj dela Komisije
 - v Sloveniji niti medicinska etika ni bioetika nista avtonomni del rednega medicinskega izobraževanja, vendar v študijskem procesu nista bili nikoli neznani
 - v zadnjih letih je zanimanje za bioetiko veliko; pokazalo se je, da je zaostanek v obravnavanju etičnih vprašanj v primerjavi z družbami razvitega sveta relativno velik

Dolenc A., *Medicinska etika in deontologija*, Ljubljana 1993.

Encyclopedia of Bioethics (2003), I, 278-287 (bioetika) 292-307 (bioetična vzgoja)

4 KONVENCIJA O BIOETIKI IN POMEN ETIČNIH KOMISIJ

Konvencija o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine je nastala na pobudo Sveta Evrope

zgodovina *Konvencije*

- leta 1991 je SE ustanovil začasno *Komisijo ekspertov v bioetiki* (*Comité ad hoc d'experts sur la bioéthique, CAHB*); pobuda je prišla s 17. Konferenca ministrov za pravosodje (Istanbul 1990)

- junija 1991 je parlamentarna skupščina Sveta Evrope naročila Ministrski komisiji, naj izdela okvirno besedilo, ki bo obsegalo temeljna načela in zajemalo tudi nekatere dodatne protokole s specifičnimi vsebinami
- septembra leta 1991 je Ministrska komisija Sveta Evrope to naročilo prenesla na CAHBI in ji naročila izdelati okvirni dokument z namenom, naj priporoči in izjave, ki se tičejo uporabe spoznanj biologije in medicine, dosežejo večjo stabilnost in dinamičnost ne le znotraj članic Sveta Evrope, ampak tudi za nečlanice (na evropskem Vzходу)
- leta 1992 je CAHBI dobila status 'direktorja' (*Comité Directeur de la Bioéthique, CDBI*)
- prvi osnutek besedila je izšel leta 1994
- sedanje besedilo *Konvencije* je bilo sprejeto 19. novembra 1996; besedilo je doživelo zelo veliko zelo različnih komentarjev v javnosti
- *Konvencija* je bila podpisana 4. 4. 1997 v Oviedu (zato *Oviedska konvencija*)
- leta 1998 ji je sledil *Protokol o prepovedi kloniranja človeških bitij* in osnutek *Protokola o transplantaciji organov in tkiv človeškega izvora*
- slovenski parlament je *Konvencijo* in dodatni *Protokol o prepovedi kloniranja* ratificiral s posebnim zakonom dne 24. 9. 1998
- s tem se je Slovenija zavezala, da bo *Konvencijo* popolnoma upoštevala in zakonodajo prilagodila etičnim in pravnim standardom

vsebina *Konvencije*

- preambula
- pravni okvir *Konvencije* je v marsičem pomanjkljiv
- »Vsaka pogodbenica sprejme v svojo notranjo zakonodajo ukrepe, potrebne za uresničitev določb te konvencije« (1. člen)
- »Pogodbenice ob upoštevanju zdravstvenih potreb in razpoložljivih virov sprejmejo ustrezne ukrepe, da v okviru svoje jurisdikcije zagotovijo pravično dostopnost zdravstvenega varstva ustrezne kakovosti« (3. člen)

- nekatere članice SE so bile razočarane, ker *Konvencija* ni zavzela stališča do splava in evtanazije; toda dogovarjanje o tem bi sprejem besedila potisnilo v nedoločljivo prihodnost
- *Konvencija* obsega 14 poglavij in 38 členov; po preambuli in splošnih določilih (1. pogl.) govori o privolitvi (*consent*, 2. pogl.), o zasebnosti in pravici do obveščenosti (3. pogl.), o zaščiti človeškega genoma (4. pogl.), o znanstvenem raziskovanju (5. pogl.), o odvzemu organov in živih tkiv darovalcem zaradi presaditve (6. pogl.), o prepovedi pridobivanja premoženjske koristi in razpolaganja z deli človeškega telesa (7. pogl.); poglavja 8–14 pa govorijo o obveznosti in o sankcijah
- temeljno načelo – *varovanje dostojanstva, integritete in identitete človeka* – je v 1. členu: »Pogodbenice te konvencije varujejo dostojanstvo in identiteto vseh človeških bitij in vsakemu brez razlikovanja jamčijo spoštovanje njegove duševne in telesne nedotakljivosti in drugih pravic in temeljnih svoboščin v zvezi z uporabo biologije in medicine.«
- 2. člen poudari: »Koristi in skrb za človeka morajo prevladati nad izključno koristjo družbe in znanosti.«
- členi 5–10 govorijo o *načelu obveščenosti in o pristanku*
- členi 11–14 govorijo o *varovanju človeškega genoma*
- 26. člen govori o razmerju med besedilom *Konvencije* in drugimi predpisi in je precej nejasen: »Uresničevanje pravic in zaščitnih določb, ki jih vsebuje ta konvencija, se sme omejevat samo s takimi omejitvami, ki so predpisane z zakonom in so v demokratični družbi potrebne za javno varnost, preprečevanje kaznivih dejanj, za varovanje zdravja ljudi ali za varstvo pravic in svoboščin drugih.«

posebni cilji:

- zaščita oseb, ki niso sposobne dati svojega pristanka
- varovanje (zgodnjih) zarodkov, ki preostanejo
- prepoved poseganja v samo zarodno pot (*germ line*)
- 17. člen: raziskovanje mora potekati pod budnim očesom etičnih komisij

- *Konvencija* obsega minimalne pravne standarde

ETIČNE KOMISIJE (EK)

- EK niso enostavno proizvod *Konvencije o bioetiki*
- prve komisije so nastale v Ameriki sredi sedemdesetih let; v Evropi so prve EK ustanovljene konec sedemdesetih let; v Sloveniji je bila EK na državni ravni oziroma na ravni sodne medicine ustanovljena že sredi sedemdesetih let, toda do leta 1994 ni imela ustanovnega akta; po letu 1998 se je njena vloga spremenila
- veliko vprašanje zadnjih let je, kako neodvisne so EK: zaradi zmanjšanih državnih sredstev in zaradi velikega interesa raznih farmacevtskih družb bi potrebovali formalna merila za neodvisno delovanje komisij
- EK delujejo na podlagi priporočil revidirane *Helsinške deklaracije*, t. i. *Tokijske revizije* (1975); sestavlja jo najmanj pet članov, od katerih so štirje zdravniki (vsaj dva visoko kvalificirana in izkušena klinika), eden je pravnik; komisija mora imeti tudi zunanje sodelavce, strokovnjake z različnih področij
- status EK v posameznih državah je različen; v Ameriki je kljub njihovi dokaj dolgi tradiciji malo medicinskih ustanov s stalno etično komisijo; znane so *ad hoc* EK; v Nemčiji je posvetovanje o »konfliktnih« vprašanjih obvezno
- dejavnost EK na medicinskem področju:
- Aleksander Mitscherlich in Fred Mielke sta s pooblastilom sindikata zdravnikov dokumentirala proces in ga izdala pod naslovom *Znanost brez človečnosti*, ki je bilo prvotno namenjeno samo zdravnikom
- Viktor von Weizsäcker je menil, da ni bilo dovolj obsoditi zločine zdravnikov, ampak bi morali do neke mere obsoditi tudi znanje; dejstvo je, da znanje, pridobljeno v poskusih na ljudeh v Tretjem Rajhu, skoraj ni (bilo) uporabno
- *Helsinška izjava* (1964), njena revizija v Tokiu (1975), Benetkah (1983), Hong Kongu (1989) in Somersetu (1996) v naslovu govori o »neterapevtskem raziskovanju na človeku«; poudarek je na avtorizaciji neterapevtskih poskusov

- Danes veljajo standardi, ki sta jih izdala *Svetovno zdravniško združenje* (Helsinki, 2000) ter *Svet mednarodnih organizacij za medicinsko znanost* (2002) v izjavi *Mednarodna etična navodila za biomedicinsko raziskovanje, ki vključuje raziskave na človeških osebah*
- dejavnost EK zunaj medicinskega področja:
 - obveščenost
 - pravno in etično varstvo oseb, ki ne morejo pristati na poskus
 - ustvarjati pogoje za sprejem zakonodaje na osnovi meril *Konvencije*
- v ZDA je *National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research* leta 1978 izdala merila za oblikovanje novega prava, katerih osnova so štiri načela iz preambule Nürnberškega kodeksa (*Belmont Report*); na tej osnovi se je hitro razvila tako imenovana *four-principle-way*, ki je tudi temelj novega humanitarnega prava

Konvencija o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine, v: Mirovni inštitut, *Dokumenti človekovih pravic*, Ljubljana 2002, 653-679.

Encyclopedia of Bioethics (2003), IV, 2311-2379.

FILOZOFSKI TEMELJI ETIKE ŽIVLJENJA

teleologija in teleologizem
biocentrizem
ekocentrizem
antropocentrizem
temeljni pojmi: oseba, telo, odnos

NESPORAZUM GLEDE TELEOLOGIJE

- teleologija (*telos* in *logos*) izvira iz domneve, da ima svet (stvari) cilj sam v sebi oziroma da nima nobenega (posebnega) cilja zunaj sebe (npr. v Bogu)
- predsokratiki so (zato) menili, da mora biti svet večn
- Aristotel (v *Metafiziki*) povzame njihovo izročilo in ga dopolni
 - *telos* je pojmoval kot relativno dovršenost (popolnost) stvari/bitij, ne pa kot temeljni vzrok bivajočega
 - popolnost je zanj stvar izpopolnjevanja in dovršitve, toda »popolne so tiste stvari, v katerih je dragoceni smoter že prisoten«

o možnosti teleološkega razumevanja in razlaganja narave danes

- Peter Rohs:
 - naravni procesi, ki jih označuje *telos* (teleologija), so kompleksni in *notranji*
 - vse, kar zmoremo spoznati o njih in je za nas teleološko relevantno, je povsem *zunanje*
 - to ponazarja naslednje: »Kaj pomaga izmeriti (previsoko) temperaturo glave, če je ne znamo znižati?«

- teleološki proces ni nevtralen, toda ni kibernetični ciljni pojem ali proces
- ni zgolj ontološki proces (ontološke kategorije so v teleologiji nesmiselne, zlasti ko je govor o subjektu, osebi)
- Rohs meni: »Naravo je treba misliti tako, da je subjektivnost v njej mogoča.«
- Rohs trdi, da se je kartezijski človek odpovedal stvarnosti, ki je ni mogoče zaznati s čuti, se nehal učiti in začel nastopati z avtoritarno (materializem)
- Kant je zaznal, da subjekt(subjektiviteta) ni le ontološki faktum, ampak tudi *proces* z notranjo nečutno komponento, se pravi *proces* identitete s kontinuiteto, ki ne nastopa zoper materializem, ampak deluje z njim in v njem (korelati, spremljanje)
- teleologija ne meri le na stvarnost, ampak jo zanima subjekt, ki to stvarnost opazuje in ji priznava možnost subjektivitete
- duševnost (mišljenje itn.) ni le značilnost duhovne resničnosti (duše), ampak je temelj vsakršne resničnosti (*substance* kot take)
- duhovna substanca je okvirni pogoj, da čutno dostopno stvarnost sploh opazimo, to je, da priznamo proces čutom nedostopne stvarnosti (oseba, identiteta, subjekt, individuum) in njene korelativnosti (dinamičnega razmerja) s stvarnostjo
- dejavnost duhovne substance je torej temeljni atribut resničnosti: resničnost je dinamična, ni le statična (tu in sedaj); duša je način obstajanja (modus) prostoru in času in proces
- zato
 - teleologije ne razumemo kot načina razlaganja narave, ampak kot priznavanje subjektivitete naravi; to pomeni, da je
 - teleologija proces, v katerem vsako življenje in vsako živo bitje pojmuje analogno subjektu (osebi, individuumu itn.)
 - ker je teleološko razumevanje sveta *od zgoraj*, lahko nastopi problem, kako razumeti preproste organske funkcije v telesu, ki so na vzročni črti in so posledice
 - zato je I. Kant teleologijo razumel kot posebno obliko vzročnosti

TELEOLOŠKO RAZUMEVANJE ŽIVLJENJA

- bistvo Darwinove teorije ni naključnost razvoja, ampak so štiri načela (variacija, boj za obstanek, preživetje boljših, dednost; zaradi njih naravna selekcija ni več povsem slepa)
- teorija o razvoju se je pod vplivom teorije o dednosti (genetika) morala posvetiti *teleonomični* strukturi živega stvarstva (Mendel)
- zgodovinsko-sistematična, dinamična in ontološka razlaga ugotavlja, da je uresničitev razvoja individualno življenje (bios); individuum obsega oboje: ontološki in dinamični vidik
- Aristotel je med seboj povezal načeli lastnega gibanja in uresničitev cilja, ki ga ima bitje v sebi (korelativnost duše in telesa)
 - Aristotel je razumel življenje kot samostojno uresničenje nekega načrta in kot dovršenost (*enteleheia*)
 - ki je pri človeku tudi predmet duhovne duše (*psyché*) oziroma odgovornosti (Jonas)
- človeško življenje je podobno življenju drugih bitij, le da človek svojega *telosa* ne doseže v odnosu s celotno *naravo*, ampak kot *um*, *homo noumenon*, kot razumno bitje; človek je *zoon logon echon* (*animal rationale*)
 - temu rečemo *oseba*
 - razvoj človeku ni vgrajen, ampak mu je naložen kot dolžnost
 - šele pri človeku je razločno, kaj pomeni nositi cilj sam v sebi
- Aristotelova metafizika je kljub temu ohranila prvotni pomen (temeljni vprašanji sta naslednji: kako lahko naravno bitje sprejme nadnaravno stvarnost in kakšen je odnos med njima) in šele posredno postala nosilka ideje o človekovem dostojanstvu
- v naravoslovno-znanstvenem pojmovanju življenja je vsako gibanje mogoče razložiti mehanično; zato se naravoslovne znanosti se niso vrnile k prvotni teleologiji

- Jonasovo *načelo odgovornosti* (1979) je verjetno najbolj znan sodobni poskus, kako obnoviti teleološki miselni vzorec o življenju in živem svetu
 - predlagal je *imperativ obstoječega*
 - človekovo življenje je *dolžnost živetega življenja*

normativni in (ali) ciljni dejavniki v teleološkem miselnem vzorcu

y etika je kritična hermenevtika vseh področij človeške dejavnosti

- najbolj splošna je *normativna* etika
- najbolj splošna normativna etika je *deontologija*
- med teleologijo in deontologijo obstaja globoka vez (zaradi *telosa* živih bitij je deontologija etika vrednot)
- Grki so svet pojmovali kot *kozmos*, umetniško stvaritev; izraz se je ohranil v *mikrokozmosu* (svet je nekakšen *makroanthropos*, živ organizem); po analogiji telesa je svet pomenil skrivnostno celoto
- kriza teleologije v novem veku ni nova stvar; nanjo je vplivalo novo gledanje na svet oziroma na naravo (narava ni več edini vir normativnosti, ampak družba in družbeni cilji)
- zaradi prevlade znanstvenih, družbenih in političnih ciljev (družbenoetične in političnoetične teorije) je naravoslovec prisiljen odkloniti podobo sveta s *telosom*
- korak nazaj/naprej se je zgodil že v antiki
 - grški (stoični) misleci se niso zadovoljili s tem, da so človeku pripisali prvenstvo v svetu
 - ne le da so stvari ustvarjene zaradi človeka, ampak imajo v človeku nekakšno 'možnost' nadaljnje izpopolnitve
 - z današnjega zornega kota je bil ta premik usoden za teleološko mišljenje: bitja namreč niso več imela cilja sama v sebi, ampak so njihovo vrednost določala njemu nadrejene ravni življenja
 - teleologija je postala način univerzalističnega tolmačenja sveta, ki je videla v vseh stvareh jasn cilj, namreč človeka (epigenizem)
 - v tej obliki je teleološki miselni vzorec vstopil v krščanstvo (Avguštin)
 - teleologija je postala etična teorija (teleologizem)

zapostavljanje teleološkega miselnega vzorca v novem veku

- tomistična stvarjenjska teologija in njen teleološki svetovni nazor je v središče sveta postavil človeka (antropocentrizem)
- sprememba tako imenovane *protiteleološke* miselnosti je bila dovolj velika, da ni povzročila le sesutja splošne namembnosti stvari oziroma izničenja predstave, da nosijo stvari smisel same v sebi ter da so *notranje* podrejene višjim namenom, ampak da je do skrajnosti izkoristila stoično predstavo o piramidi – podrejenosti nižjih oblik bivanja (življenja) višjim
- ukinjanje tradicionalnega teleološkega mišljenja seveda ni ostalo pri tem: zajelo je svet življenja in stvari
- zgodovina novodobne znanosti je tudi vzročno povezana z izginjanjem teleološkega mišljenja in z vzpostavitvijo vladanja nad naravo (René Descartes, Francis Bacon)

Je teleološki miselni vzorec mogoče obnoviti?

- nekateri sodobni misleci (Nikolai Hartmann, Henri Bergson so imeli model razvoja, ki bi ga vodil nek cilj (*telos*) v prihodnosti ali cilj zunaj bitij, za nesprejemljivega; po Bergsonu ga presega *élan vital*; po njegovem je teleologizem na glavo postavljena teleologija
- drugi avtorji z različnih področij (Jonas, Rawls, MacIntyre, Habermas, Apel) se prav tako zavzemajo za obnovitev teleološkega miselnega vzorca grških mislecev

BIOCENTRIZEM

- skupno vsem poskusom obnovitve teleološkega mišljenja je preseči dualistični svetovni nazor, ki je posledica novoveške antropocentričnosti (utilitarizma), in morda uvesti nov pojem dualnosti, na primer *korelativnost*, *sopotništvo*, *spremljanje*

- biocetrizem Alberta Schweitzerja: človeka je treba ponovno »udomačiti« v naravi (življenju)
- biocentrizem temelji na romantičnem pojmu narave in življenja in je lahko tudi *bojni* pojem (argument *zadnjega človeka*, Abadona)
- *deep ecology*
- ključni predstavniki biocentrizma:
 - Albert Schweitzer (1875-1965) in *spoštovanje življenja*
 - v svoji moralni filozofiji je ponudil različne vzorce obnovitve morale, ki so se navdihovali pri Schopenhauerjevi *etiki sočutja*, Nietzschejevi *volji do življenja* in različnih evropskih, bližnjevzhodnih, azijskih (budizem, džanaizem) in afriških izročilih o neposrednem verskem izkustvu, zlasti *ahimsi* (prepoved škodovanja vsaki obliki življenja)
 - življenje je *meta-pojem*
 - obnovev etike je zaupal živi in praktični razlagi zapovedi ljubezni (*zlato pravilo*)
 - Descartesov »*Mislím, torej sem*« je imel za reven in prevzeten začetek nazora, ki je človeka speljal v mrtev rokav reke
 - Paul Taylor (*Etika in spoštovanje narave* /1981/, *Spoštovanje narave* /1986/)
 - jedro Taylorjevega sporočila je: vsa živa bitja imajo svojo lastno vrednost in zaslužijo moralno spoštovanje, ker je življenje samo po sebi *neprimerljivo* dobro
 - spoštovanje življenja je *biocentric outlook*
 - Robin Attfield, *The Ethics of Environmental concern*, Athens/Georgia 1991.

EKOCESTRIZEM

- K. Rawles navaja naslednja imena: Kenneth Goodpaster, Lawrence Johnson, Rolston Holmes (*Environmental Ethics*, Philadelphia 1988), Aldo Leopold (1887-1948), P. Singer (*Osvoboditev živali*)
- enakopravnost (enakovrednost) narave in človeka

ANTROPOCENTRIZEM

- predstavlja človekovo odbijajočo samovoljo v svetu (Herrschaftswissen)
 - človeški ekspanzionizem
 - tehnična kultura
 - specifično pojmovanje blagostanja kot naraščanja kapitala
 - zanemarjanje družbenega, intelektualnega, kulturnega in simbolnega kapitala
- antropocentrizem ni povezan s sorodnimi pojmi v teologiji
- zarez med antropocentrizmom in antropocentričnostjo je terminološka, slednji je šibki antropocentrizem (*weak anthropocentrism*)
- šibki antropocentrizem je pozoren na neopravičljive človeške prednosti in na nesprejemljive oblike podrejanja sveta človeku
- pomen »grobega« antropocentrizma za etiko in bioetiko:
 - etika *je* in *mora biti* ekskluzivno človeška zadeva
 - moralno občestvo ni zaželeno ne vključuje drugih živih bitij
 - povzroča *radikalno asimetrijo* med moralnimi subjekti
 - poraja redukcionizme (npr. nevrofilozofija)
 - antropocentrizmu manjkajo vsaj tri moralne sestavine: krivda, usmiljenje, odpuščanje (dopuščanje)
- rešitve:
 - antropološko razsvetljen ekocentrizem in druge utilitarne alternative antropocentrizmu, ki se vprašujejo o lastni vrednosti življenja zunaj človeka

- Hans Jonas in *načelo odgovornosti* (do njega je prišel z opazovanjem človekove *sistematične neodgovornosti*)
- R. Löw je Jonasovo kritiko neodgovornosti razumel kot možnost preobrazbe tehničnega gledanja na svet ter opozoril, da se etike ne da preobraziti s tem, da bi jo funkcionalizirali

prednost antropocentričnosti (npr. Schellingova naravna filozofija)

- *anamnesis* nastanka sveta (brez spomina sem na pol poti)
- specifični pojem je *živeto* oziroma *neživeto življenje*: na eni strani je živo »spominjanje« na to, česar še nisem živel, na drugi strani je nevredno življenje; *neživeto* življenje razkrinkava antropocentrizem
- Schelling je optimistično menil, da človekova inteligentnost in svoboda (odgovornost) nista le novi orodji, ki ju uporablja človek, ampak resničen napredek celotnega stvarstva, ki ima svoje začetke v magnetizmu, gravitaciji, samoorganiziranosti življenja itn.; v tem je Schelling duhovni oče sodobnih mislecev Teilharda de Chardina, Rudolfa Ehrenberga, Viktorja von Weizsäckerja in drugih, ki govorijo o korelatih in korelativnosti
- *in-in* namesto *ali-ali*

ČLOVEKOVA ČLOVEČNOST: OSEBA, TELO, ODNOS

- oseba je:
 - identiteta
 - kontinuiteta zavestnih dejanj in s sposobnostjo načrtovanja prihodnosti
 - bitje z individualno zgodovino, za katero je odgovorno
- telo in telesnost:
 - neposredno izkustvo samega sebe in *govorica organov*
 - intersubjektivnost in izkustvo drugih (z drugimi)

- odnos med osebo in naravo
 - okrožnica *Veritatis splendor* uporablja formulo »narava človeške osebe«
 - personalizem je opozoril na problem odnosa kot podrejenosti in ga hotel rehabilitirati kot enakovrednost (enakorodnost)
 - človekov poseben položaj v svetu določa odgovornost za dejanja; tega položaja ne določajo niti biološka zgradba niti *nadnaravni* značaj duše niti pripadnost vrsti (*species*), ampak neposredna zavest, neposredno doživetje vesti (individualnosti)
 - človek *neposredno* razlikuje med manj in bolj pomembnimi stvarmi v konkretnem položaju

literatura:

Mlinar Anton, *Teleologija in etika : znana in neznana sorodnost med moralno filozofijo in življenjem*, v: *BV* 61 (2001), 179-202. [COBISS.SI-ID 2718554]

Encyclopedia of Bioethics (2003), I, 320-334 (telo)

6 TEOLOŠKI TEMELJI ETIKE ŽIVLJENJA

kazalo tém

6.1 Svet kot simbol

6.2 Obojestranskost (kategorija odnosa)

6.3 Nepotrebna alternativa med zgodovino in stvarstvom

6.3.1 Preobrat v eksegezi stare zaveze

6.3.2 Povezava med stvarjenjem in zgodovino

6.4 Pojem življenja v stari zavezi

6.4.1 Priznavanje živega Boga

6.4.2 Živ človek je bitje odnosov

6.4.3 Človek je odgovorno bitje

6.4.4 Človek je osebno bitje

6.4.5 Človek je celostno bitje

6.4.5.1 Človek – zahtevno bitje

6.4.5.2 Človek je pooblaščenec (maziljenec)

6.4.5.3 Človek je minljivo bitje

6.5 Pojem življenja v Novi zavezi

6.5.1 Enkratnost in edinstvenost sedanjega življenja

6.5.2 Dokončnost daru večnega življenja

6.6 Biblični temelji prepovedi ubijanja

6.6.1 Je *talionski zakon* pomenil omejitev zapovedi?

6.6.2 Razširitev prepovedi ubijanja in zaščite življenja

6.6.3 Od prepovedi do zapovedi

6.6.4 Mesto zapovedi v *Katekizmu Katoliške cerkve*

6.7 Človek – božja podoba

6.7.1 Bogopodobnost in oseba

6.7.2 Nujno potrebna razlikovanja

6.7.2.1 Oseba in osebnost

6.7.2.2 Oseba in individuum

6.7.2.3 Oseba in subjekt

6.7.3 Upoštevanje razlik v pojmovanju osebe

6.7.4 Dve neposredni posledici

- 6.7.4.1 Odločen 'ne' kultu osebnosti
 - 6.7.4.2 Odločen 'da' osebi in življenju
 - 6.7.5 Temeljna odločitev Boga za človeka
 - 6.8 Svet kot božja pripoved
 - 6.8.1 Antični model sveta kot božje (samo)predstavitve
 - 6.8.2 Novoveški model sveta kot božje (samo)predstavitve
 - 6.8.3 Sodobni model sveta kot božje (samo)predstavitve
 - 6.8.4 Dve posledici
- svetopisemsko razumevanje sveta je teocentrično in antropocentrično
 - svet je najprej *božje stvarstvo*
 - svet je dejanje, ki *kaos* spreminja v *kozmos*
 - svet je nastal po besedi, *ex nihilo* (ni produkt, ampak je dar ljubezni)
 - svet kot stvarstvo je simbol božje navzočnosti (transcendenca, imanenca)
 - človek je posebno stvarstvo: zastopa Boga pred svetom in svet pred Bogom
 - človek je naravno bitje, vendar ni popolnoma podrejen naravnim zakonitostim, ampak je svoboden in odgovoren

vprašujemo se in ugotavljamo naslednje:

- Kaj lahko teologija ponudi sodobni bioetični refleksiji s svojim pojmovanjem človeka in življenja?
- Je to, kar trdi teologija, združljivo z družbenimi in javnimi interesi?
- Kako naj teologija stopi na novo učno pot?
- Kako komunicirati z znanostmi, ki so še vedno »mesijanske«?
- Kako sodelovati z znanostmi, ki očitajo teologiji neznanstvenost in družbeno nepomembnost?
- Kako naj se uveljavi teologija kot *fides quaerens intellectus*?

svet kot simbol

- Viktor von Weizsäcker: katastrofa 20. stol. je v tem, da je hotel zgodovino rekonstruirati na temelju katastrofe, uničenja
- svet pa ni dialektičen, ampak je predlogičen, *ant*logičen; ne nasprotuje sebi, ampak nasprotuje človeški logiki, ki gleda nanj le kot na surovino za poljubne namene
- problem *velike* zgodovine (proti *mal*): scientizem in pozitivizem sta obliki *hotene nevednosti*
- pojmovanje sveta kot simbola je (1) radikalna kritika nazorov, ki imajo svet za mehanizem in trdijo, da je resnica samo objektivna, in (2) jasna zavest o tem, da *ne smem pozabiti na svoj pogled na svet*
- ta podoba sveta zahteva, naj bo odnos do sveta nova oblika resničnosti (človek, ki je del tega sveta in je rojen za ta svet, naj se svetu razodene *kot* človek)
- priznanje simbolnosti sveta je priložnost, da človek prisluhne svetu v sebi (kenotični značaj simbola nikogar ne ponižuje)
- svet govori o svoji končnosti in o svoji nedokončanosti; tudi človek je nenehno *in statu nascendi*

OBOJESTRANSKOST (KATEGORIJA ODNOSA)

- zaradi dogodka Jezusa Kristusa je popolnoma nestvarno trditi, da bi bilo za svet boljše, če ne bi bilo človeka; ključ v Rim 8,19
- odnos (obojestranskost) = *uvedba subjekta*: to pomeni vsestransko spoštovanje nasprotne strani
- uvedba subjekta v biotski svet sodi med najbolj specifične človekove *človeške* dejavnosti (sodelovanje pri božjem stvariteljskem delovanju; prim. 1 Mz 2,19)
- ena najtežjih in hkrati nujnih nalog je priznati subjektivnost bolezni, trpljenju (to pomeni priznati boleznijo njeno lastno govorico)

- v praksi psihosomatske medicine pomeni *uvedba subjekta* naslednje korake:
- a) *da, toda ne tako*; nimamo enotne definicije zdravja; **da** je namenjen bolezni, **toda ne tako** pa miselnosti, da je treba z boleznijo enostavno *proč*, bolezni je treba priznati njeno subjektivnost, z njo vzpostaviti odnos in ji prisluhniti; v evangeliju je veliko primerov, v katerih je prišlo do spremembe, ko se je spremenil človekov odnos do svojega položaja ali odnos do človeka; Jezus svojega odnosa do ljudi ni spreminjal, ker je bil absolutno dosleden v spoštovanju vsakega človeka posebej
 - b) *če ne tako, potem drugače*; če ni enakosti, ni odnosa; brez enakosti vlada podrejenost, nadrejenost, vzročnost, determinizem, krivda itn.; uvedba subjekta pomeni, da je razlog odnosa le cel človek; neredko bolezni izpričujejo odsotnost odnosov oziroma govorijo o neživetem življenju
 - c) *torej je to tako*; dejanski izid je v življenju vedno presenetljiv; zdravje je tveganje, tudi bolezen je tveganje (človek neredko izbere bolezen, ker se mu zdi, da bo to lažja pot); **torej** izraža drugačnost tveganja v zdravju ali v bolezni, **tako** njuno kvaliteto; drugačnost je kvalitativna, ker ni zgolj posledica, ampak je tudi tveganje

POJEM ŽIVLJENJA V STARI ZAVEZI

- svetopisemski pojem življenja je podoben razvejani krošnji in je prožen kot mlado drevo
- življenje se razodeva v podobah radosti in zahvaljevanja
- je priznavanje živega Boga
- življenje ni lastnost živih bitij, rastlin in živali, ampak je gotovost, da Bog živi in da imajo živa bitja, posebno človek, delež na njegovem življenju
- življenje ni najprej antropološki ali biološki, ampak je teološki pojem (Bog je v resnici živ in *je življenje* (prim. 5 Mz 5,23; 32,40; 2 Kr 19,4; Ps 42, 3 Iz 3,10; Dan 12,7; Sir 18,1))
- Bog je neizčrpen vir življenja in izvir žive vode (Jer 2,13; 17,13)

- Jeremija brani individualni (osebnostni) vidik življenja: »Kakor resnično živi Gospod, ki nam je dal to življenje, te ne bom usmrtil in te ne bom dal v roke tem možem, ki ti strežejo po življenju« (Jer 38,16).
- živ človek je **bitje odnosov** (živost se izraža kot zavest, da je Stvarnikov partner)
 - razodetje izpričuje, da je življenje odnos, ne enačba
 - intenzivno življenje so živi odnosi
 - 1 Mz 2,7: »Gospod Bog je iz zemeljskega prahu izoblikoval človeka, v njegove nosnice je dahnil življenjski dih in tako je človek postal živa duša«
 - Ps 104,29-30: »Če jim vzameš dih, preminejo in se v svoj prah povrnejo. Ko pošlješ svoj dih, so ustvarjena in prenoviš obličje zemlje.«
 - Job: »Če bi le nase mislil, svojega duha in svoj dih k sebi nazaj vzel, bi preminilo hkrati vse meso, človek bi se v prah povrnil« (Job 34,14)
 - metaforo *oblikovanja* zemlje in dihanja (stvarjenje človeka) zamenja *beseda* (dialog): »Naredimo človeka po svoji podobi...« (1Mz 1,26)
 - pomen besed *demut* (*imago*, podoba) in *selem* (*similitudo*, podobnost)
 - drugo poročilo o ustvarjenju človeka potrjuje, da se človek ni mogel uresničiti zgolj kot dejavno in ustvarjalno bitje, kajti »človeku ni dobro samemu biti« (1 Mz 2,18)
- človek je **odgovorno bitje**
 - Jezus odgovori saducejem, da »Bog ni Bog mrtvih, ampak Bog živih« (Lk 20,38)
 - zgovorno vprašanje: božje pooblastilo človeku, naj si podvrže zemljo in ji gospoduje (prim. 1 Mz 1,28); *dominium terrae* ne pomeni gole oblasti, ampak služenje v smislu dobrega gospodarja (*oikonomos*); *gospodovati* pomeni *skrbeti*; tega ne more razumeti nespočit človek

- človek je **osebno bitje**
 - smisla človekovega življenja ne moremo iskati zunaj medosebnega razmerja med možem in ženo (1 Mz 2,18-24); človek je resnično ustvarjen, ko postane *pomoč*
 - arhaična podoba, da je žena (Eva) ustvarjena iz moškega (Adamovega) rebra, ne govori o ženini podrejenosti možu, ampak o njuni dejanski medsebojni bližini in njunem odnosu
- človek je **celotno bitje**
 - človek = telesno-duhovna edinost (celovitost) in *moški in ženska*
 - oseba (celota) povezuje na videz najbolj nezdržljive elemente
 - Sveto pismo lahko reče človeku 'duša', 'duh', 'meso' ali 'srce', vedno pa misli na celoto (Ps 63,2; 84,3; 42,2; 119,20; 130,5; 143,6 ss)
 - konec stare zaveze nakažeta dva arhetipa: moški je Janez Krstnik, ženska je Marija
- človek – **zahtevno bitje**
 - V stari zavezi človek najpogosteje nastopa kot *duša* (»življenjski dih« (1 Mz 2,7))
 - človek *nima* duše, ampak *je duša*
 - *nefes* pomeni dušo ali dihanje, dihalne organe (sapnik), njihovo funkcijo (vdihavanje in izdihavanje) in njihovo subjektiviteto; ko človek umre, mu Bog vzame *nefes* nazaj (Prim. Jon 4,3, 1 Kr 19,4; 1 Mz 35,18)
 - duša se ob smrti ne loči od telesa, ampak duh in dihanje 'odtečeta'
 - fizična potreba po zraku in stalna potreba po hrani ponazarjata človekovo duševno lakoto in žejo po človeških razmerjih (prim. 1 Mz 44,30; 1 Sam 18,1) in spolnem občestvu (prim. 1 Mz 34)
 - duša je sedež čustev, nemira, razočaranja, medlenja (Jon 2,8) in trpkosti (1 Sam 1,10), pa tudi veselja (Ps 35,9) in družbene odgovornosti (prim. 4 Mz 17,10 in 24, 17 ss)
- človek je **pooblaščenec** (maziljenec)

- *ruah* in *leb* (duh in srce) sta vitalno in osebno središče človeka-pooblaščenca
- v hebrejščini je *ruah* ženskega spola (*sapa*) in pomeni veter in prezračenost (prim. 1 Mz 3,5; Iz 7,2)
- ta *dih* je posušil Rdeče morje (2 Mz 10,13; 14,21)
- pravo podobo o duhu in dihu (dihanju) da šele perspektiva odrešenja
- pri človeku je *ruah* ustvarjalni *dih*, ki oživlja kosti (prim. Ez 37,5 ss)
- pri prerokih je *ruah* njihovo preroško pooblastilo: na eni strani jih dobesedno izmozga, na drugi strani jih šele napravlja žive (prim. Iz 11,2; 42,1; 61,1)
- *ruah* ponazarja eshatološko izlitje Duha (Jl 3,1); preroki so 'obsedeni' od (ne)moči besede (*biti hlapec* je več kot *biti prerok*); *božji služabnik* je pooblaščenec
- človek je **minljivo bitje**
 - človeka je tudi *basar, meso (sarx)*, minljiv
 - pomeni lahko vsa živa bitja in tudi človekovo povezanost z živalskim svetom (prim. 1 Mz 6,17; 9,16; 4 Mz 18,15)
 - meso ni slabo samo na sebi, toda dejansko je namenjeno propadu, a je tudi simbol odrešenja (1 Mz 17,13)
 - duhovniško okolje je s tem utemeljilo nujnost obreze
 - *basar* je krvno sorodstvo in so odnosi v družini

POJEM ŽIVLJENJA V NZ

- SZ ima pred očmi človekovo tostransko (naravno) življenje in hrepenenje po dolgem in bogatem življenju (prim. Prg 3,16)
- Job: »Za svoje življenje da človek vse, kar ima« (prim. Job 2,4)

- sprijazniti se je treba tudi z manj srečnim in bolj omejenim življenjem, a si vsak želi dolgo in nasičeno življenje (1 Mz 25,7-15; 3 Mz 18,5; 5 Mz 5,16; Job 42,17; Ps 21,5; »Dolgujem ti, o Bog, obljube, ki sem ti jih storil, opravil ti bom hvalne daritve, ker si smrti rešil moje življenje in padca moje noge, da bi še hodil pred Bogom v luči živih« (Ps 56,14).
- NZ sprejema SZ, pozornost pa obrne na večno življenje
- zaradi božjega življenja ima tudi zemeljsko življenje svojo vrednost (5 Mz 8,3: »Človek ne živi samo od kruha, kajti človek živi od vsega, kar prihaja iz Gospodovih ust«.)
- dva vidika:
 - sedanje življenje je enkratno
 - dar (obljuba) večnega življenja je dokončna
- sedanje življenje je enkratno
 - življenje je temeljni izraz razodevajočega se Boga in živega človekovega odnosa z njim (prim. Mt 16,16)
 - izraz *živi Bog* je lastno ime za Boga Očeta in temeljni pojem razlikovanja med Bogom in bogovi, ki so mrtvi (prim. Apd 14,15)
 - Bog je gospodar življenja in smrti (prim. Mt 10,28)
 - edinstvenost sedanjega življenja je izkušnja božje človekoljubnosti
 - Bog je stopil s Kristusom v človeško zgodovino kot *eden izmed nas*
 - Jezusovi čudeži podčrtavajo pomen sedanjega življenja in odrešenja in odpirajo pogled naprej v prihodnje življenje
 - večno življenje je že realnost, če živimo v občestvu z Vstalim
 - *podaritveni* značaj življenja (prim. Rim 2,7; 6,11; 2 Kor 6,9)
 - edinstvenosti zemeljskega življenja ne spoznam iz primerjanja z drugimi oblikami življenja, ampak da se primerjam z Bogom, ki je v Kristusu eden izmed nas (1 Jn 3,2)
- dokončnost daru večnega življenja
 - stičišče med sedanjim in prihodnjim življenjem je obljuba (1 Tim 4,8)

- večno življenje izraža posebno človekovo navzočnost v svetu
- prihodnost je postala zgodovinski pojem (relativnost nacionalne zgodovine, nacionalnih interesov)
- večno življenje je v sedanjem življenju *navzoče*
- večno življenje ni vsestransko brezmejno: ni namreč nekaj določenega, ampak nekaj določujočega
- je življenjska povezanost s Kristusom in v njem z Očetom, ki je izvir življenja (prim Jn 5,26; 1 Jn 1,2)
- je brezpogojen dar: »Večno življenje pa je v tem, da spoznajo tebe, edinega pravega Boga, in katerega si poslal, Jezusa Kristusa« (Jn 17,3)
- med zemeljskim (naravnim, fizičnim, časnim) in večnim življenjem vlada napetost; to ni napetost med dvema podobnima oblikama življenja (*bíos* in *zoe*), kajti človek postane božji posvojenec; to preobrazi to življenje

SP TEMELJI PREPOVEDI UBIJANJA

- peta zapoved (prepoved): Ne ubijaj! (2 Mz 20,13; 23,7; 5 Mz 5,17) ne poudarja samo dostojanstva in nedotakljivosti človeškega življenja, ampak je temeljni kamen pravne države in svobodne družbe, ki varuje dostojanstvo osebe
- izraža značaj zaveze, sklenjene *med enakimi* (seveda to beremo z vidika negativne teologije: Kaj bi bilo, če Boga ne bi bilo?)
- peta zapoved (prepoved) »Ne ubijaj!« izhaja iz četrte – neposredne in pozitivne – zapovedi, ki govori o očetovstvu in materinstvu: »Spoštuj...!«
- to ni splošna prepoved ubijanja, ki jo izraža glagol *rasah* (prim. 2 Mz 21,12-14; 1 Mz 9,6) in je znana tudi v drugih kulturah, ampak je prepoved, ki je namenjena tebi in meni; Zakonodajalec je prepričan, da tisti, ki bere, ve, za kaj gre

JE TALIONSKI ZAKON POMENIL OMEJITEV ZAPOVEDI?

- nekateri komentarji dekaloga pravijo, da splošna prepoved ubijanja (*rasah*) razlaga prepoved, ki jo poznamo iz dekaloga; splošna prepoved namreč predvideva sankcije: »Če kdo prelije človeško kri, bo človek prelil njegovo kri« (1 Mz 9,6; prim. 2 Mz 21,12; 5 Mz 19,11-13; Mt 5,21)
- drugi: zapoved v dekalogu je zrasla iz splošne prepovedi ubijanja (talionski zakon)
- splošna prepoved ubijanja je prepovedovala (krvno) maščevanje
- kljub apodiktčni formulaciji prepoved ni brez izjem; toda pomembnejše kot izjeme je spoznanje, da je posebno zlo ubijanja (*rasah*) nasilje; nasilje povečuje hudobijo umora
- zapoved v dekalogu Izraelcem odpira oči za zlo *juridičnega* umora (smrtne kazni), ki absurdnost umora pokrije s pravičnostjo
- zapoved v dekalogu govori o uboju *nedolžnega*; kdo je nedolžen
- »Ne ubijaj!« izraža prebujeno zavest o nesprejemljivosti uboja kot načina doseganja nekaterih *pravičnih* ciljev
- ti pravični cilji so nezdružljivi s pravno državo
- »Ne ubijaj!« je negativna oblika pozitivne zapovedi (pripovedi) o zavezi (1 Mz 8,20-9,17: Bog sklene zavezo »z ljudmi in živalmi«)

RAZŠIRITEV PREPOVEDI UBIJANJA IN ZAŠČITE ŽIVLJENJA

- radikalna prepoved ubijanja – zaščita življenja – je ena najbolj razvidnih posledic razumevanja tega daru
- zaradi bogopodobnosti je sklenitev zaveze *med enakimi*; konkretno izražanje vere, namreč sodelovanje z Bogom in veselje nad življenjem, se ni omejevalo le na zvestobo pravnim normam, ki so izvirale iz postave, ampak tudi na dejansko reševanje težkih vprašanj v korist nezaslužnega – a vendar dejanskega – razmerja

- prvi korak: za zločin je obsojen samo morilec, ne cela družina (prim. 1 Mz 4,14; 2 Mz 12,12)
- cilj postave: juridičnega umora ni mogoče opravičiti, četudi zakon predvideva smrtno kazen, kajti smrtna kazen ne sme biti maščevanje
- če ni maščevanje, potem bi izvirala iz samega prekrška; toda značaj te kazni pravi, da jo morda sodnik *hoteti*; to pomeni, da smrtne kazni ni mogoče dokončno utemeljiti z razumskimi razlogi
- Kako naj sodnik, ki sodbe ne more niti utemeljiti niti zadržati, prevzame odgovornost za kazen, ki jo izreče?
- pozitivna opredelitev zapovedi ima dva vidika:
 - opredelitev *nedolžne žrtve*
 - izrazito je poudarjen družbeni in človeški značaj prepovedi: hujše je zlo, če kdo koga ubije indiferentno, brez sovraštva, iz pravičnosti (*summum ius summa iniuria*); domnevna sodnikova nevtralnost je absurden pojem; glede na to zapoved razkrinkava državno nasilje
- prepoved ubijanja se razširi tudi na varovanje živali (Noetova zgodba: Noe je zavetnik ekologov in bioetikov: »Nikoli več ne bom preklel sveta zaradi človeka (...) Ne bom več udaril nobenega živega bitja, kakor sem storil« (1 Mz 8,21))
- človek je odgovoren za hudo; ne more ga izbrisati niti z daritvami (mehanizem grešnega kozla) niti s pozabljanjem
- človeku je dovoljeno ubijati živali zaradi hrane; toda Sveto pismo ostro kritizira človekovo arogantnost, ko je hotel postati strah in trepet za cel svet
- prepoved jesti meso, dokler je v njem še kri (prim. 1 Mz 9,4), je arhaičen način razumevanja prepovedi ubijanja (kri je simbol življenja)
- razlikovanje med živalsko in človeško krvjo ima presenetljivo določitev: človeška kri *ne sme biti* prelita, živalska pa *mora biti* prelita
- bogoslužje je človekov obračun pred Bogom o svojem življenju (prim. 1 Mz 9,5 ss)

OD PREPOVEDI DO ZAPOVEDI

- NZ navaja prepoved ubijanja iz 2 Mz 20,13 na štirih mestih (Mt 5,21; Mr 10,19; Rim 13,9; Jak 2,11)
- Kajn in Abel: umor je prinesel *ne-mir* in *ne-varnost*, tudi morilec se ne more nikjer umiriti in skriti (prim. 1 Mz 4,8-14)
- Mt se spomni zločina nad Zaharijem, ki je bil umorjen v templju (prim. 2 Krn 24,21; Mt 23,35)
- Heb 11,4; 12,24
- »jezero gorečega žvepla« (prim. Raz 21,8; 22,15): umor je skrajna manifestacija nečlovečnosti
- umor razvrednoti vsako dobro (1 Jn 3,12)
- absolutna nesprejemljivost »ubijanja« z besedo (Mt 5,22; prim. Jak 1,19)
- pozitivna stran zapovedi je zapoved ljubezni (Mt 25)
- *ljubezen do sovražnika* je poseben vidik veselega oznanila

MESTO ZAPOVEDI V KATEKIZMU KATOLIŠKE CERKVE (2258-2330)

- Prepoved ubijanja je tudi del katekizma pri Lutru (1529)
- Sedanji *Katekizem Katoliške cerkve* (28.10.92) opredeli tradicionalno gledanje na življenje takole: »Človekovo življenje je sveto, ker od vsega začetka vključuje 'stvariteljsko božje dejanje' in ostane za zmeraj v posebnem razmerju do svojega Stvarnika, svojega edinega cilja. Samo Bog je gospodar življenja od njegovega začetka do njegovega konca: nihče in v nobenih okoliščinah si ne more prilastiti pravice, da bi neposredno uničil nedolžno človeško bitje.« (2258)
- kršitev zapovedi predstavljajo prostovoljni uboj (umor), splav, evtanazija, samomor in vojna
- KKC je nedosleden v pojmovanju smrtne kazni (2266): »V skrajno težkih primerih ni izvzeta tudi smrtna kazen.«

- nekatera katekizemska stališča je dopolnila okrožnica *Evangelium vitae* (1995)

7 ETIČNI TEMELJI ETIKE ŽIVLJENJA

téme tega poglavja

- Kakšna je garancija človeškega dostojanstva?**
- Zgodovina predstav o človeškem/človekovem dostojanstvu**
- Stvarna utemeljitev ideje o človeškem dostojanstvu**
- Normativna vsebina človeškega dostojanstva**

TEŽA PREPOVEDI UBIJANJA

- Svetost življenja in vzvišenost Boga nista etična argumenta
- Etični pomen prepovedi ubijanja
- Družbena razsežnost prepovedi ubijanja in ohranitev miru
- Ubiti ali pustiti umreti
- Nekatera vrednostna merila v medosebnem prostoru

ČLOVEŠKO DOSTOJANSTVO

- Opravičenje (utemeljitev) ciljev
- Odgovornost za posledice
- Manipulacija
- Zdravniško stališče in zdravnikov etos
- Zdravnikova odgovornost: Hipokrat in Paracelsus

- splošno in globoko strinjanje obstaja glede dveh stvari
 - glede človeškega dostojanstva človeške osebe
 - glede posebne vrednosti človeškega življenja
- to se izraža na več ravneh, zlasti v odgovornosti za svet (okolje) in za življenje in zlasti za osebe
- moralna odgovornost za svet se izraža v doživetju (izkušnji) osebe, zlasti v razmerju: moški-ženska
- enakost med ljudmi in spoštovanje svobode izgubita smisel, če sta le deklarativni
- izrecno zavračamo misel
 - da bi lahko zanikali enakost zgolj zato, ker je ni mogoče dokazati
 - da bi prenehalo spoštovanje svobode, če je ni mogoče uporabiti
- priznavanje enakosti in svobode je povezano s človekom *kot* osebo, in sicer *pred* katero koli družbeno, politično ali kulturno diferenciacijo
- spoštovanje osebe ni odvisno od tega, kaj mislijo o tem posamezniki ali posamezne družbene skupine, niti od tega, kar o človeku kot osebi učijo posamezne znanosti, njihove lastne filozofije in filozofske smeri, niti od tega, kaj o tem pravi teologija

KAKŠNA JE GARANCIJA ČLOVEŠKEGA DOSTOJANSTVA?

- v bioetiki je slišati veliko ugovorov proti človeškemu dostojanstvu
 - človek naj bi bil vmesni člen razvoja
 - brezpogojnost človekovega dostojanstva je le podaljšek verskih trditev (Singer, Hoerster)
 - brezpogojno spoštovanje človeške osebe formalno zastopa samo krščansko izročilo
 - človekovo dostojanstvo je v preferenčnem utilitarizmu podobno bankovcem, ki niso več v veljavi
- povod za to je
 - silovit razvoj biologije in medicine ter tehnologij
 - nesposobnost oceniti napredek
- etične in pravne norme temeljijo na dostojanstvu vsakega človeka (v *Konvenciji o bioetiki* beremo: »Pogodbenice te konvencije varujejo dostojanstvo in identiteto vseh človeških živih bitij in vsakomur brez razlikovanja jamčijo spoštovanje njegove duševne in telesne nedotakljivosti in drugih pravic in temeljnih svoboščin v zvezi z uporabo biologije in medicine«).
- izpraznitev dostojanstva osebe je bodisi posledica bodisi vzrok
 - posledica: če individualnost ni več vrednota, ampak breme
 - vzrok: če je človek postal tržno blago

ZGODOVINA PREDSTAV O ČLOVEŠKEM/ČLOVEKOVEM DOSTOJANSTVU

- krščanstvo vidi jedro človeškega dostojanstva v osebni vesti oziroma njeni dinamiki, ko išče resnico; pri tem pravica do življenja na poseben način podčrtava dinamični vidik dostojanstva oziroma iskanja resnice o človeku
- ideja o človekovem dostojanstvu je starejša od ideje o enakopravnosti državljanov, ideje pozitivnega državljanskega prava, ki je ovrednotila status ljudi na robu družbe in zlasti status tujcev (danes predvsem znanega v obliki splošnih človekovih pravic); ni preprosto krščanska, imela pa je in ima velik pomen za krščanstvo
- priča SZ etosa: »sirote, vdove in tujci« (prim. 2 Mz 22,20-29)
- na idejo človekovih pravic je vplivala zavest odgovornosti za katastrofalen odnos do kultur in ljudstev v Ameriki, ki jih je zahodna civilizacija uničila ali jih imela za drugorazredne državljane
- stremljenje severnoameriških kolonij za neodvisnostjo je pred francosko revolucijo in v njej postalo eno temeljnih sporočil kasnejše nacionalne države in novega razumevanja človekovega dostojanstva
- idejno-zgodovinska črta razvoja človekovih pravic in ideje o dostojanstvu vseh ljudi ni linearna, ampak pozna vzpone in padce
- krščanstvo prvih stoletij je imelo družbeni (pravni) status človeka za manj pomembno vprašanje in ga je razmeroma uspešno integriralo v etos evharističnega občestva; po Milanskem (Tolerančnem) ediktu (313) so se razmere spremenile
- v ZDA so suženjstvo prepovedali šele po secesijski vojni leta 1865, v Turčiji leta 1876, v Braziliji 1888, v nekaterih afriških državah je bilo še leta 1926 več kot 5 milijonov sužnjev, leta 1950 je bilo v Arabiji še 500.000 sužnjev
- ne gre pozabiti na prisilno delo, na zlorabo znanstvenih metod itn.
- sodobni razvoj ideje o dostojanstvu lahko izrazimo s tremi zgodovinskimi stopnjami:

- vidik svobode in osvoboditve (tudi grško *paideia* razumemo kot osvoboditev (danes državljanske pravice)
- vzgoja in izobraževanje sta sestavni del *druge generacije* človekovih pravic (2vat in izjava o verski svobodi) – pravica do udeležbe oz. državotvorne pravice
- *tretja generacija* človekovih pravic, tako imenovanih pravic do deleža na kulturnih, pravnih in družbenih dobrinah (pravična razdelitev dobrin)

STVARNA UTEMELJITEV IDEJE O ČLOVEŠKEM DOSTOJANSTVU

- ideja o ČD ni *odvisna* od krščanstva, ampak je *zavezujoča* tudi za krščanstvo in za kristjana
- krščanstvo je dalo sodobni ideji o človekovih pravicah pomemben vzgib (sicer je ta ideja v krščanstvu identična z bogopodobnostjo)
- *zlato pravilo*
- evangelij: nobena družbena skupina ni pooblaščen, da izdela definicijo dostojanstva, ki bo veljala za vse
- če sledimo procesu božjega razodetja – *kenosis* –, vidimo, da opredeliti dostojanstvo pomeni:
 - prevzeti odgovornost znotraj družbe
 - skupaj z drugimi razvijati potencialne solidarnosti
 - varovati človeške vire
- ne govorimo o ideji o dostojanstvu, ampak priznanje dostojanstva konkretnemu človeku je pogoj opredelitve dostojanstva

NORMATIVNA VSEBINA ČLOVEŠKEGA DOSTOJANSTVA

- bistveno vprašanje tu ni norma, ampak indikativ: kdo je človek
- narativni etos (etos izkušnje)
- dostojanstvo ni poljubna dobrina: človek nima *določene*, ampak *določujočo* vrednost
- človeškega dostojanstva ni mogoče enostavno definirati; kako ga upoštevati, ve tisti, *ki vprašuje*, gre za dostojanstvo tistega, ki definira
- dostojanstva osebe ni mogoče izvesti iz primerjave z drugimi osebami
- minimalna norma nedotakljivosti življenja (*nihil nocere*); pomeni, da *življenja ne moremo spoznati kot predmeta; življenja se je treba dotakniti in ga čutiti; nobeno življenje ne sme ostati nedotaknjeno*

Literatura:

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 1193-1199 (dostojanstvo)

Encyclopedia of Bioethics (2003), III, 1402-1406 (svetost življenja)

Revija *Dignitas* (revija za človekove pravice)

ZAČETEK ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA

splošne ugotovitve

- začetek človeškega življenja je v bistvu skrivnost
- versko in kulturno izročilo začetek človeškega življenja zaupa naravi; to pomeni
 - da življenje ni naključje
 - da ni neznanka tistemu, ki ga je ustvaril
- posredovanje življenja je sodelovanje s Stvarnikom
- verstva zaznavajo razliko med podaritvenim in reproduktivnim značajem življenja
- darovanje pomeni zavestno posredovanje življenja, kot hrepenenje po življenju
- trditev, da je človek edina stvar, ki jo je Bog hotel zaradi nje same (GS, RH), lahko razumemo le v luči učlovečene Besede (Kol 1,16)
- vrhunec evolucije in najbolj originalno božje delo je učlovečenje (utelešenje) Besede
- v redu stvarjenja je *beseda* prva »stvar« in podoba vseh drugih (Beseda)
- posamezna živa bitja ne ponavljajo dolgega procesa evolucije, v »spominu« ga ohranjajo ta razvoj (filogeneza); tudi človek prehodi celoten proces, toda *prehodi ga kot človek*, tako da razvoj individualnega življenja (ontogeneza) bistveno presega prehojeno pot vrste
- pojav vrste (*species*) ni nič manj presenetljivo dejstvo kot pojav življenja
- svetopisemski pojem *spoznanja* (Gen 4,1) za posredovanje življenja dokazuje, da je ljubezen, ki je rodovitna, srečanje med enakimi
- spričo skrivnosti neponovljive osebe sta filozofija in teologija v preteklosti govorili o *stvarjenju duše* (v smislu *biti* duša, ne *imeti* dušo)
- Albert Veliki prvi trdil, da stvarjenje duše sovpada s spočetjem, čeprav mu je bilo spočetje (združitev gamet) še neznano
- Tomaž Akvinski (Razprava o duši) se je

- na eni strani odločil za starejše izročilo *epigenizma* (to upošteva Avguštinovo teološko in Gratianovo pravno avtoriteto, pri čemer je *anima rationalis* oziroma *duhovna duša* ustvarjena sukcesivno) in s tem ponovil Aristotelov nauk, da živalsko obdobje pri dečku traja štirideset, pri deklici pa osemdeset dni;
- na drugi strani pa je zanikal, da bi lahko duša obstajala sama zase brez telesa, četudi je »to nekaj«
- **epigenetska teorija** povezuje dinamični vidik življenja (*zoe*) in razvoj individualnega življenja (*bios*)
- konec 17. stoletja William Harwey dokaže, da imajo zarodki v materinem telesu lastni krvni obtok in da v materi živijo dokaj samostojno življenje
- leta 1827 Karl Ernst von Baer dokaže obstoj in vlogo ženskega jajčeca (*ovulum*)
- leta 1866 Ernstu Haecklu uspe obnoviti in posodobiti epigenetsko teorijo
- leta 1875 Oskar Hertwig prvič opiše celotni proces ovulacije in spočetja; od tedaj prevladuje soglasno mnenje, da »stvarjenje« duše (oduševljenje telesa) sovpada s spočetjem
- velika uganka je proces diferenciacije (Wolbert)
- danes nihče ne resno dvomi
 - da je spočetje (oploditev jajčeca) začetek novega človeškega življenja
 - ni pa soglasja o tem, ali gre pri spočetju že za osebo, ki jo odlikuje neumrljiva duša
- oseba seveda ni biološki faktum in tudi ne edini način, kako opredeliti dostojanstvo
- mnenje je, da kljub dvomom glede osebe
 - po spočetju ne bi več smeli vpraševati vpraševati, kaj se dogaja
 - ampak bi morali priznati pravico porajajočega se življenja, ki izhaja iz tega dogodka
 - to je: *spočetje priznati in sprejeti kot začetek človeškega življenja, življenja osebe* ali oseb
- temeljna otrokova pravica je, da je spočet v ljubezni

8 MORALNI STATUS ZGODNJEGA ZARODKA

- 1794 – prvi primer pravne zaščite zarodka v zakonodaji (Splošno deželno pravo pruskih držav)
- v pravnem svetu na splošno še vedno prevladuje prepričanje o sukcesivnem stvarjenju duše
- v Cerkvi se to gledanje ohranja do leta 1869 (Pij IX. prepove uporabo epigenetske teorije)
- prepoved je sledila iskanju podpore angleških liberalcev, ki so v katoliški pravni doktrini videli priložnost za tako imenovano *začasno rešitev* (splav)

SPOZNANJA SODOBNE HUMANE BIOLOGIJE

- Haecklov biogenetski aksiom je poleg morfološke podobnosti človeških in živalskih spolnih celic slonel na domnevah, ki jih takrat še ni bilo mogoče ovreči
- leta 1953 sta ameriška genetika James D. Watson in Francis H. Crick razvozlala uganko genetske kode, molekulo deoksiribonukleinske kisline (DNK), s čimer sta dokončno pokopala teorijo o zigoti kot amorfni (brezoblični) celični kepi
- še vedno ni jasno, koliko časa preteče od srečanja moške in ženske spolne celice do spočetja v običajnih okoliščinah; verjetno 20 do 24 ur
- razen enojačnih dvojčkov ima vsako na novo spočeto življenje edinstveno genetsko kombinacijo (najmanj $1:10^9$), ki je praktično ni bilo še nikoli in je ne bo nikoli več
- novo bitje ni rezultat zlitja (zlivanja, spajanja) moške in ženske celice, ampak je popolna novost; zato izraz »oplojeno jajčece« ne ustreza genetskemu dejstvu
- nekateri ameriški teologi, na primer Norman M. Ford in Thomas A. Shannon, kritizirajo formulo *trenutek spočetja*, češ da je spočetje proces, ki

se po mnenju nekaterih zaključijo šele z vgnezdenjem (do 14 dni: zigota, morula in blastocista)

- postopni razvoj ne pomeni, da novo človeško bitje v začetku prehodi podčloveški biološki razvoj; od začetka se razvija *kot* človek

TEORIJE O ZAČETKU ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA

- znane so vsaj štiri teorije o začetku človeškega življenja
 - izvor genotipa
 - diferenciacija
 - razvoj velikih možganov
 - rojstvo
- izvor genotipa
 - ta teorija trdi, da se človeško življenje začne s spočetjem
 - teorija je pozorna na
 - spočetje
 - individualizacijo
 - komunikacijo zigote (morule, blastociste) z materinim telesom
- razvoj ali diferenciacija
 - teorija trdi, da se človeško življenje začne šele potem, ko lahko z gotovostjo trdimo, da ne bo več prišlo do morebitnega pojava enojajčnih dvojčkov
 - to praktično pomeni, da se človeško življenje začne z nidacijo zarodka (blastociste)
 - klasična (Boetijeva) definicija osebe *persona est naturae rationalis individua substantia* (nedeljiva substanca razumne narave) predvideva, da je oseba le individualna substanca

- odgovoriti je treba predvsem na naslednje vprašanje: »Če je kdo prišel do moralnega in strokovno častnega prepričanja, da *morula* – ki je še tik pred ugnezdenjem sestav popolnoma enakih celic – še ni dosegla stopnje individualnosti in ji torej še ne pripada status osebe, je treba to prepričanje spoštovati?
- nobeno prepričanje ne daje pravice prekinjati proces
- zavedamo se
 - da prekinitev procesa (zgodnjega) zarodka še ne pomeni splava
 - da *prekinitev nosečnosti* ni ustrezen izraz za splav, saj nosečnosti ni mogoče *prekiniti*
- razvoj velikih možganov ali hominizacija
 - ta teorija trdi, da se človeško življenje začne z nastankom velikih možganov, ki so nujno potrebni organ za asociativno dejavnost
 - na to teorijo vpliva epigenetski vzorec
 - konec šestega tedna (42. dan po spočetju) so veliki možgani dosegli tako stopnjo razvoja, da je že mogoče meriti možganski tok
 - če pride do blokade razvoja živčnega sistema (*anencefalus*) po petnajstem dnevu od spočetja, govorimo o zarodkovi možganski smrti oziroma o koncu *človeške* zgodovine zarodka
 - teorija lahko posredno vpliva na materino odgovornost do otroka v najzgodnejšem času, ko se nosečnosti tako rekoč še niti ne zaveda, če spočetja z zakoncem nista načrtovala ali če ni uporabila drugih metod za ugotavljanje nosečnosti
 - dinamika rasti je nepredstavljivo hitra in kompleksna; govorimo o komplementarnosti duševnega in telesnega dejavnika oziroma o vlogi duhovnega dejavnika v življenju
- razlikovanje med človeškim in humaniziranim življenjem
 - to teorijo je zastopala skupina francoskih znanstvenikov in teologov raznih veroizpovedi
 - trdila je, da zarodek oziroma plod (*fetus*) postane človeško bitje šele tedaj, ko ga mati sprejme kot svojega otroka

- teorija ni del teorij o začetku človeškega življenja, ki temeljijo na bioloških dejstvih, pač pa je teorija, ki jo pogojuje ideologija
- kljub svoji protislovnosti je ne gre zamolčati, ker skriva veliko pasti
- nobena teorija ne more nadomestiti dolžnosti (odločitve), da bom življenje varoval, mu pomagal in ga spodbujal
- kdor se je odločil varovati življenje, mu bodo teorije v pomoč
- teorije so nekaterim povod za poseganje v zgodnje obdobje človeškega življenja ali za splav

ANTROPOLOŠKI VIDIKI ČLOVEŠKEGA EMBRIONALNEGA RAZVOJA

- poznamo tri antropološke razloge, zakaj razširiti pravice na obdobje pred rojstvom
 - identiteta
 - možnost
 - kontinuiteta
- identiteta - istovetnost
 - človek je vse življenje isti (jaz); le tako lahko opazi spremembe, ki jih kljub istovetnosti ni malo
 - »jaz« pomeni hkrati tudi »ti« za drugega in »mi« za druge
 - identiteta je »to nekaj«, v čemer priznam drugega za sebi enakega (ti)
 - priznanje ima posebno težo, če je novo življenje odvisen od mene (status zarodka)
 - R. M. Hare in retrospektivna vrednost »zlatega pravila« (spomin na svoj položaj)

- jajce še ni kokoš in želod še ni hrast
 - pravice se ne nanašajo na razvidnost, ampak na celoto (izražajo retrospektivo celotnega procesa)
 - mnenje J. Harrisa, da je oplojeno jajčece »*potentially a human being*« (odstotna možnost preživetja), je izraz preračunljivosti
 - H. Tristram Engelhardt: možnost preživetja ima le 40% zigot
 - Aristotel je razlikoval med možnostjo, ki je v stvari (*energeia*) in golo možnostjo (*dynamis*, imeti možnost)
 - embrij ni *gola možnost*
 - oseba je zelo abstrakten pojem
- kontinuiteta
 - *continuum* pomeni, da v biološkem življenju posameznega bitja ni notranje nedoločenosti/nedoločljivosti, četudi to na videz nasprotuje pojmu svobode
 - čeprav obstaja na videz nedoločljivo embrionalno obdobje, to ni razlog, da bi nastanek osebe (epigenetski vidik) arbitrarno postavili v obdobje po spočetju, v čas embrionalnega ali fetalnega razvoja ali celo po rojstvu (P. Singer, N. Hoerster)
 - tako imenovani **biološki čas** je edinstveni *continuum* življenja, ki ga je sicer mogoče razdeliti na posamezna obdobja, vendar šele z vidika vseh obdobj življenja enega in istega življenja
 - *celostnosti* življenja posamičnega človeškega bitja na poseben način ustreza priznanje osebe

RAZMERJE IN NESORAZMERJE MED ZAČETKOM IN KONCEM ŽIVLJENJA

- nekateri primerjajo začetek življenja koncu oziroma umiranju ter domnevajo, da je vprašanje statusa zarodka nepotrebno
- raztegljivost pojma *možganske smrti*

- tretja teorija o začetku življenja (nastanek velikih možganov) primerja med seboj *ne več človek* (možganska smrt) in *še ne človek* (možgani še niso razviti), pri čemer se mnenje, da človeško bitje pred nastankom velikih možganov *še ni človek*, spremeni v trditev
- tudi dementni osebi oziroma osebam pod 10 IQ ne jemljemo statusa osebe, čeprav možganov skoraj ne morejo ali ne morejo več uporabljati
- začetka in konca življenja ne moremo enostavno primerjati (ohranjanje in podaljševanje življenja na koncu z vsemi mogočimi sredstvi je nekaj povsem drugega kot pomoč življenju na začetku)

moralni status (zgodnjega) embrija z vidika raziskovanja, diagnoze in terapije

- embrij je življenje posamičnega bitja od spočetja do konca zasnove organskih sistemov v telesu
- zgodnji embrij je pomožni pojem in pomeni novo življenje (zigota itn.), ki je nastalo v pogojih umetne oploditve (IVF)
 - po eni varianti obsega čas od spočetja do prenosa v mater (ET)
 - po drugi varianti obsega čas od spočetja do nidacije
- *Konvencija o bioetiki* (KB) državam podpisnicam naroča, da s svojo zakonodajo opredelijo status zgodnjega zarodka (eden od ciljev KB je zaščita človeškega genoma)
- razprava o tem na ravni Sveta Evrope se je zaustavila
- zaščito embrija zahteva raziskovalna vnema
- ena od oblik raziskovalne vneme: izboljšati (*enhancement*) posameznika glede na predstave staršev ali družbe
- dejstvo je, da je IVF izjemno povečala znanja o najzgodnejšem obdobju življenja (MC) in da jo nekateri razumejo kot pravico do raziskovanja ali kar za izhodišče raziskav
- moralna in pravna zaščita »zgodnjega embrija« se povsod sooča z razmeroma liberalno prakso splava, kjer so merila bolj ohlapna

moralni status embrija v kontekstu reproduktivne medicine

- o mnenju, da *biti oseba* pomeni le empirično preverljivo lastnost bitja (John Harris in H. Tristram Engelhardt), tu ne bomo razpravljali
- H. T. Engelhardt to razume takole: »*Not all persons are human, and not all humans are persons.*«
- Marjorie Reiley Maguire zastopa mnenje, da je oseba pogodbeno dejanje: osebo konstituira odnos (*in the moment when the mother accepts the pregnancy*)
- če embriju priznam osebo, sprejemem obveznost največje zaščite
- D. Mieth vidi v tem začarani krog opredelitev: »Opredeljujemo tako, ker bi radi ravnali v določenem smislu, in ravnamo tako, ker bi radi opredeljevali v določenem smislu.«
- kdor priznava dostojanstvo osebe tako, da ima priznanje dostojanstva za pomembno razpoloženje, podarja (priznava) moralni status tudi osebam, ki trenutno ne morejo delovati kot osebe
- podarjanje statusa osebe omogoča, da bom ravnal kot oseba in da bodo tudi drugi ravnali kot osebe
- »*This implies the general prohibition of harming and killing them.*« (G. Virt)
- Hille Haker meni, da je treba pri priznanju dostojanstva osebe imeti kar najbolj široka merila, »... *personhood begins much earlier than moral agency...*«
- Hille Haker je v razpravo vnesla merilo 'ranljivosti' (telesnosti), ki ga pogreša pri prejšnjih merilih
- merilo brezpogojnosti (avtonomnosti) edina odpira pot k svobodi

Literatura:

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 707-740 (embrij in fetus)

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 891-921 (kontrola plodnosti)

Encyclopedia of Bioethics (2003), III, 1855-1864 (moralni status zarodka)

9 POSREDOVANJE ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA

uvodna pojasnila

- človeško posredovanje življenja je eden najčudovitejših načinov hvaležnosti za dar življenja
- posredovanje življenja je odgovorno (2 Mz 20,12)
- naravna sposobnost podaritve življenja izraža globok smisel občestva oseb v zakonu
- po nauku Cerkve je posredovanje življenja izraz hvaležnosti za dar življenja le, če je hkrati izraz obojestranske podaritve oseb (GS)
 - to ne pomeni, da je vsak človek poklican, da posreduje življenje (ima otroke), ampak poudarja sposobnost svoje življenje doumeti in ga živeti kot dar
 - *roditi* pomeni na neki način *pridobiti* za ljubezen (otrok ni lastnina staršev, ampak je oseba, ustvarjen zaradi njega samega)
 - posredovati življenje predpostavlja karizmo staršev, da se podarita drug drugemu
 - odgovorno posredovanje življenja je imenitna, najtežja in najbrž najbolj osrečujoča človekova naloga v življenju
- *odgovorno starševstvo* (očetovstvo in materinstvo) izraža globoko zaupanje zakonu in zaupanje med zakoncema, da bosta o potomstvu odločala sama, se pravi da se bosta odločila v ljubezni («Odgovorno očetovstvo in materinstvo se neposredno tičeta trenutka, ko mož in žena, združujoč se v 'enem telesu', moreta postati roditelja. Ta trenutek ima posebno vrednost tako za njun medsebojni odnos (odnos oseb) kot za njuno služenje življenju: moreta postati roditelja – oče in mati – ko posredujeta življenje novemu človeškemu bitju. Ti dve razsežnosti zakonske združitve, združilna in rodilna, ne moreta biti umetno ločeni, ne da bi bila s tem prizadeta notranja resnica samega zakonskega dejanja.» Pismo družinam, 12)
- soočili se bomo s številni problemi, povezani z
 - naraščanjem prebivalstva na južni polobli

- potrošništvom v razvitih deželah, ki ima za svojo posledico zavračanje življenja
- samovoljnim poseganjem v posredovanje življenja
- bistveno premajhno občutljivostjo za otrokovo okolje
- nekaterimi samovoljnimi cilji *reproduktivne* medicine, genetike in genetskega svetovanja
- *prediktivno* in/oziroma *presimptomatično* medicino

RESNICA O ČLOVEŠKEM POSREDOVANJU ŽIVLJENJA

- govorimo samo o človeškem posredovanju življenja
- posredovanje človekovega življenja je naravni proces in je zaupan naravi
- to je eden od razlogov, zakaj je bila spolnost vedno in povsod tudi predmet verske morale (inciacije)
- do srede 20. stoletja je katoliška teologija učila, da je roditev prvi namen zakona; na osnovi interpretacij okrožnice *Casti conubii* (1930) so nekateri moralisti sklepali, da je spolni odnos med zakoncema, v katerem ne pride do spočetja, nedovoljen in grešen; Herbert Doms (*Über die christliche Ehe*, 1935) je obrnil pozornost na bistvena vprašanja
- kontracepcijsko mišljenje na drugi, in mnenje, da je do spočetja dovoljeno pomagati s tehničnimi sredstvi na tretji strani sta kritični točki prejšnjega stališča (danes nihče ne trdi, da je podaritev življenja prvi namen zakona; toda če je podaritev življenja namerno izključena, odnos ponižuje zakonca/partnerja; podobno brezčutno bi bilo trditi, da se spočetje 'zahteva')
- odgovorno starševstvo zahteva stabilno zakonsko skupnost, utemeljeno na ljubezni
- okrožnica *Humanae vitae*: »Cerkev, ki kliče ljudi k spolnjevanju naravnega zakona in ga s svojim stalnim naukom razlaga, pa uči, da mora vsaka uporaba zakona sama po sebi ostati naravnana na porajanje življenja« (12)

ODGOVORNOST POSREDOVANJA IN V POSREDOVANJU

- človeško posredovanje življenja ni omejeno na trenutek posredovanja genetske informacije, ampak je osebni proces
- človeško posredovanje je odgovorno, če je sad nagovorjenosti (odgovor)
- *kontrola* rojstev (kvantitativni pojem), *(ne)uspešnost* posredovanja, *reprodukcija* itn. so nadomestni pojmi
- v preteklosti se je teologija izogibala odgovornemu starševstvu; ni sicer govorila o reprodukciji, a ni bilo dvoma, da je biološko vprašanje postavljala pred človeško
- odgovorno starševstvo se je prvič pojavilo v *Gaudium et spes* in v *Humanae vitae*
- *Pismo družinam* pravi: »Oba sta odgovorna za možno in pozneje za dejansko očetovstvo in materinstvo. Mož ne more ne priznati ali ne sprejeti izida odločitve, ki je bila tudi njegova. Ne more se skriti za izrazi kot npr. 'ne vem', 'nisem hotel', 'ti si hotela'. Zakonska združitev v vsakem primeru vsebuje odgovornost moža in žene, možna odgovornost, ki postane dejanska, ko okoliščine to nalagajo. To velja predvsem za moža, ki ostane, čeprav je bil tudi on začetnik rodilnega procesa, biološko oddaljen: proces se namreč razvija v ženi. Kako bi mogel mož ne sprejeti svojega deleža odgovornosti?« (12)
- odgovorno starševstvo zahteva poznavanje metod načrtovanja spočetij in rojstev
- ključni problem je branje naravne *nravne* postave (je morala motiv ali sad?)

POSREDOVANJE ZDRAVEGA ŽIVLJENJA

- evgenika, genetika
- metode umetne oploditve zunaj telesa (IVF) in učinkovitost
- vplivanje na zarodno pot (kasneje)
- človeštvo je danes v marsičem na križišču/razpotju

- humana genetika odpira nova obzorja odgovornega starševstva
- vprašanje pa je, kako ta spoznanja približuje staršem
- genetsko svetovanje
- danes znanih dednih bolezni je okrog 6600
- nedavno je genetika govorila o nekako 140.000 genih v človeku, to je o gradbenih 'kamnih' genoma, sedanje trditve govorijo o največ 30.000 genih
- genetskih bolezni (deformacije) ne opisujemo vedno kot bolezni
- genetsko svetovanje je pozorno na monogene dedne bolezni, prizadetosti in značilnosti, ne na morebitne spremembe (mutacije)
 - autosomnih dominantnih dednih bolezni je znanih okrog 4500 (avtosomi so kromosomi, ki ne vplivajo na spol; avtosomne bolezni prizadenejo predstavnike obeh spolov)
 - autosomnih recesivnih (prikritih) dednih bolezni je znanih okrog 1700
 - bolezni, vezanih na spolni kromosom (heterokromosom, gonosom), je okrog 430; od teh jih je okrog 410 vezanih na X kromosom, 19 na Y
 - dedne bolezni nastanejo zaradi spremembe gamet
 - dominantne in recesivne deformacije genov
 - včasih so poškodbe genov tako velike, da povzročijo sterilnost
- Sme genetski svetovalec odsvetovati sklenitev zakona, če ima eden od zaročencev nevarno dedno bolezen?
- danes genetika še ne more zdraviti genskih bolezni; izolira lahko gene, ki domnevno povzročajo bolezni
- na nekaterih področjih se genetsko znanje deloma že uporablja:
 - odvzem ali dodajanje genov
 - genetska diagnostika
 - reproduktivna medicina
 - sestava in produkcija genetsko manipuliranih zdravil
 - genska terapija

- razmeroma pogosta oblika dominantne geneske okvare je Huntigton Chorea (Vidov ples)
- vsak človek prenaša približno šest do osem dednih okvar
- odločitev za zakon in potomstvo na osnovi genetskega znanja/svetovanja nikakor ni najvažnejše merilo
- spoznanja o genetiki je treba posredovati tako, da ta ne prizadenejo svobode in odgovornosti staršev
- povsem nekaj drugega od genetike (genske terapije) so: kloniranje, ustvarjanje himer, hibridov in transgenih organizmov
- prav tako ločena in povsem drugačna je odgovornost za otrokovo zdravje med nosečnostjo in po rojstvu, ki se nanaša na nevarnost uživanja nikotina, alkohola, neljubečega odnosa, kalkulacije s splavom ipd.

POPULACIJSKA PROBLEMATIKA: KOLIKO LJUDI LAHKO PREŽIVI NAŠ PLANET?

1 kulturno-zgodovinska slika

- celo v Svetem pismu zasledimo mesta, ki pričajo o tem, da se je človeštvo že tedaj zavedalo nevarnosti preobljudenosti na nekaterih geografskih področjih (prim. 1 Mz 6,1 ss.;13,5 sl.)
- Platon je v *Državi* pisal, naj bi državljani ne imeli več otrok kot jih lahko nahranijo
- v visokem srednjem veku so občasno priporočali čim kasnejšo poroko, da bi se rodilo manj otrok
- nasprotno temu najdemo v zgodovini več primerov pronatalistične politike (kitajsko veliko cesarstvo v 4. stoletju pr. Kr., rimsko cesarstvo in posebno evropske nacionalne države v začetku novega veka)
- Macchiavelli (+1527) je spodbujal k številnim družinam zaradi vojaško-političnih ciljev
- evropsko razsvetljenstvo: naraščanje prebivalstva odraža popoln naravni red

- John Stuart Mill je harmonično naraščanje prebivalstva razumel in razlagal kot izraz človekovega spolnega nagona (preoblikovanje nagona – porajanje zaradi družbenega čuta – bo človeku omogočilo uravnati rodovitnost)
- francoska *zgodovinska demografija*: vloga kriz, lakote, kužnih bolezni, vojn, izseljevanja ipd. (zgodovinska demografija je po rodovnikih ugotovila, da so v Evropi začeli omejevati rojstva pred 18. stoletjem)
- Tomaž Campanella (+1639) je v utopičnem romanu *Civitas solis* predvidel nekakšno državno agencijo, ki bo nadzorovala (omejevala) rojstva
- v nekaterih evropskih državah se na pragu 19. stoletja – verjetno iz nacionalnih razlogov – pojavi močna pronatalistična propaganda, ki traja do začetka 20. stoletja
- Tomaž Malthus (*Essay on the Principle of Population*, 1798) je hotel znanstveno dokazati razmerje med rastjo prebivalstva in blagostanjem
 - prvi je uporabil izraz 'populacijska katastrofa'
 - njegova teza je: razvoj pridobivanja hrane pa se ne odvija tako hitro kot rast prebivalstva, zato je naraščanje prebivalstva grožnja, ki vodi v katastrofo
 - malthuzianizem je postal ideologija, ki se je v večini primerov izkazala za zgrešeno (čustveni naboj)
- povsod po svetu ni mogoče uporabiti istih meril (preseljevanje)
- *Rimski klub* je za leto 1991 poročal: »Če gledamo nazaj, lahko samo sanjamo, kakšen standard razvoja bi dosegla Indija, ki je bogata z naravnimi viri, če bi njeno prebivalstvo ostalo na isti ravni kot v začetku stoletja.«
- evropski model demografskih sprememb (model *dohajajočega razvoja*) ni niti pravilo niti merilo modernizacije družb
- sekularizirano družbo pogosto razumemo kot družbo, ki je zavestno omejila število rojstev zaradi blagostanja

2 POPULACIJSKA POLITIKA

- populacijska politika ni enoumen pojem
- v imenu populacijske politike so 'apostoli razvitih' problem rasti prebivalstva predstavili kot problem prenaseljenosti, molčali pa so o nenaseljenosti (nenaseljivosti), o civilizaciji samcev, individualistov in upokoјencev
- problem odnosa do tujcev je problem ljudi, ki so tujci doma
- tipične slike: lobiranje za liberalizacijo splava in evtanazije
- politično načelo v zgodbi o davčnem denarju (Mr 12,13-17) ali: kdo je komu dolžan dajati pojasnila o postopkih predvidevanja in vladanja
- *Rimski klub* je knjigo *The Population Bomb*, ki jo je leta 1968 napisal P. Erlich, sprejel in propagiral za znanstveno dokazano
- tajni ameriški dokument (v veljavi nekako do 1985) *National Security Study Memorandum 200* (NSSM 200) je izhodiščno (najvišjo) številko za svetovno prebivalstvo postavil na 3,6 milijard; posledic tega dokumenta v celoti ni mogoče izmeriti, k sreči ni bil izveden v celoti
- NSSM 200 je v program kontrole rojstev privzel smernice *Združenja načrtovanega starševstva*, ki je v sedemdesetih letih predlagalo nekaj »civilizacijskih« meril kontrole rojstev (siljenje žensk v kariero in k delu, omejevanje redne socialne oskrbe za matere z več otroki, obvezen splav za nosečnost zunaj zakona, obvezna sterilizacija za tiste ženske, ki imajo že dva otroke, preprečevanje družbenih uslug tistim, ki imajo veliko otrok, širjenje kontracepcijskih sredstev s pitno vodo, povečevanje poročne takse, spodbujanje novih podob družine, propaganda homoseksualnosti, permissivnosti itn.)
- teze o populacijski katastrofi še vedno ponavljajo in jih je zaslediti na različnih svetovnih dogodkih, na primer na konferenci o ekologiji leta 1992 v Rio de Janeiru (Brazilija) in na 4. konferenci o ženskah v Pekingu leta 1995
- naraščanje prebivalstva ni le posledica pretirane 'reprodukcije', ampak je znamenje napredka v zdravstvenem varstvu; tega ni mogoče oceniti negativno

3 EKSPLOZIJA PREBIVALSTVA IN PREOBLJUDENOST

- *eksplozija prebivalstva* se v strokovni literaturi pomeni pojav hitrega naraščanja prebivalstva, značilnega za drugo polovico 20. stoletja, in sicer velja za družbe, v katerih je večina ljudi mlajših od 20 let
- ideja *eksplozije* predvideva, da bo konec 21. stoletja na zemlji živelo med 10 in 14 milijardami ljudi
- o preobljudenosti govorimo, če je v primerjavi s *status quo* padla kvaliteta življenja

4 KONTROLA ROJSTEV IN NAČRTOVANJE DRUŽINE

- Papež Janez XXIII. je v okrožnici *Mater et magistra* (1961) napisal, da pri »reševanju teh vprašanj ni dovoljeno uporabljati metod in sredstev, ki nasprotujejo človeškemu dostojanstvu...« (191)
- Cerkev *načrtovanje družine* razume kot služenje življenju

5 DRUŽBENO-ETIČNA NAČELA NAČRTOVANJA DRUŽINE

- največja in najtežja naloga je, da populacijske problematike ne razumemo kot nenaklonjenosti življenju
- opraviti imamo s splavom, z idejami o evtanaziji, ksenofobijo in protitujsko politiko, preobremenjenostjo žensk v delovnih in družbenih procesih, veliko neodpornostjo pred trpljenjem in težavami, človeka nevrednimi življenjskimi pogoji, skrajno revščino v medsebojnih odnosih ipd.
- etična načela so naslednja:
 - populacijska politika mora – kot vsaka druga – prispevati k zmanjšanju trpljenja na svetu; če je mogoče dokazati, da je trpljenje posledica prevelike rodnosti oziroma števila otrok, je treba uvesti omejitvene ukrepe, ki morajo upoštevati dostojanstvo posamezne osebe in dostojanstvo zakona
 - ciljev populacijske in družinske politike ne smemo uresničevati s sredstvi, ki prinašajo ali povečujejo trpljenje posameznim ljudem

- populacijska politika mora upoštevati položaj revnih ter jim pomagati, da premagajo vzroke svoje revščine
- ker so izhodišče, cilj in subjekt populacijske in družinske politike ljudje, je treba upoštevati njihovo aktivno udeležbo in sodelovanje posebno v načrtovanju družine in odgovornem starševstvu
- populacijski ukrepi morajo slediti natančnemu poznavanju položaja ljudi, kultur, vere
- tudi verstva se morajo vprašati, kakšna so njihova merila in moralna načela glede načrtovanja družine ter pripravljenost, da dajo svoj nesebičen prispevek (svetni etos)

6 ETIČNO VREDNOTENJE POSAMEZNIH METOD NAČRTOVANJA DRUŽINE

- država in družba sta dolžni upoštevati soglasje prizadetih in jim pomagati, da bi metode lahko sprejeli na odgovoren način
- cilj populacijske politike ne sme biti kratkoročno znižanje rodnosti, temveč spodbujanje k odgovornosti; zgolj »učinkovitost« sredstev nasprotuje načrtovanju in odgovornosti

NARAVNE METODE

- Anglikanska cerkev je na konferenci v palači Lambeth (1930) prva odobrila uporabo umetnih metod in umetne metode povezala z odgovornim starševstvom; Katoliška cerkev je to ostro odklonila, a je na 2vat sprejela pojem *odgovornega starševstva*
- govorimo le o stališču Cerkve do načrtovanja družine in do populacijske problematike
- Cerkev se ne omejuje le na kritiko umetnih metod načrtovanja družine, ampak je tudi sama dejavna v izdelavi programov, ki temeljijo na odgovornem starševstvu

- pod pojmom *naravne metode načrtovanja družine*, ki jih nekateri imenujejo tudi *vedenjske metode*, najprej mislimo na načrtovanje spočetja, ki bo plod medsebojne podaritve zakoncev in rezultat čim globljega spoznanja bioloških procesov v telesih staršev
- smisel drugih metod je prav tako *načrtovanje* spočetij
- sedanjega položaja na tem področju ne moremo enostavno primerjati s Knaus-Oginovo koledarsko metodo; znane so štiri tehnike določanja rodovitnih dob:
 - Billingsova metoda opazovanja sluzi
 - temperaturna metoda (ob ovulaciji se dvigne telesna temperatura za 0,2-0,4°C)
 - simptome temperaturna metoda je pozorna na več dejavnikov
 - koledarska (Knaus-Oginova) metoda izračunavanja časa ovulacije glede na menstrualni ciklus (2 tedna po začetku ciklusa nastopi rodovita doba)
- po Pearl-Indeksu dosega naravna metoda celo vrednosti 2,5, kar je glede na druge metode (PI 0,75-1,0) presenetljiv podatek
- splošna prednost naravnih metod je, da so popolnoma neškodljive
- naravne metode zahtevajo visoko motivacijo, aktivno sodelovanje obeh, moža in žene, dobro svetovalno mrežo in usposobljene svetovalce
- pomanjkljivost teh metod je, da jih je težko uporabljati v okolju, kjer prevladuje revščina in kjer je preobljudenost že velik problem
- pomembno je načelo postopnosti: brezpogojno spoštovanje ljudi, ki jim je namenjeno sporočilo
- verjetnost propagande naravnih metod v deželah z najvišjim prirastkom je omejena tudi s tem, da je kristjanov v Aziji le okrog 2,7%, v Afriki pa 14%; v Južni Ameriki je katoličanov 87%, a je razširjenost teh metod zanemarljiva
- metod ne gre istovetiti s pronatalistično miselnostjo
- vsi verski vedenjski vzorci niso a priori dobri, toda ni mogoče trditi, da verstva nasprotujejo družbenemu napredku dežel v razvoju, kjer je prenaseljenost velik problem

- zahodni kulturni vzorec se obnaša kot superkultura

STERILIZACIJA

- pojasnitev pojmov
 - sterilnost je nesposobnost podariti življenje
 - sterilnost ni isto kot nerodovitnost (nerodovitnost ne izključuje možnosti spočetja, pač pa izključuje možnost roditve)
 - *sterilizacija* je operativni poseg na semenovodu ali jajcevodu, ki vodi k sterilnosti (trajna nerodovitnost)
 - vasektomija (odstranitev dela semenovoda ali njegov prevez)
 - ovarektomija
 - sterilizacija ni kastracija (odstranitev gonad, histeroktomija)
- ovarektomija vodi ponavadi do prezgodnje mene
- vasektomijo in ovarektomijo je mogoče operativno obnoviti v prvotno stanje, ni pa mogoče zagotoviti ponovne rodovitnosti
- sterilizacija za spolne odnose nima nujno negativnih posledic
- če je bila sterilizacija izvedena kot kontracepcija, ima neredko resne duševne motnje, nemir in kompleks manjvrednosti (zlasti v spolnem obnašanju)
- kastracija pevcev (in »aktivna cerkvena potrpežljivost«)
- sterilizacija kot metoda načrtovanja družine (imperativ prenaseljenosti)
- vrste sterilizacij (glede na to, v kakšni meri je nerodovitnost hotena)
 - neposredna in posredna
 - sterilizacija kot izraz odklanjanja otrok
 - sterilizacija kot znamenje razuzdanosti
 - sterilizacija in odgovorno starševstvo (»Moti se potemtako, kdor misli, da more zakonsko dejanje, samovoljno narejeno za nerodovitno, kar je samo v sebi nečastno, postati neoporečno zaradi

celote rodovitnih dejanj vsega zakonskega življenja» (HV 14) Po mnenju kritikov je besedilo preozko, ker v imenu *moralitatis absolutae* odklanja vsa umetna sredstva brez razlike)

- terapevtska (profilaktična) sterilizacija (na primer, če žena iz strahu pred nosečnostjo ni sposobna normalnega odnosa z možem); mnenje podpira načelo *celovitosti (totalitete) osebe*
- prisilna evgenična sterilizacija (nevarnost genetsko prenosljivih bolezni)
- sterilizacija kot sredstvo kontrole rojstev

UMETNI POSEG V POSREDOVANJE ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA

- medicina nerodovitnost razume kot bolezen
- reproduktivna medicina se ukvarja z vsemi vprašanji posredovanja človeškega življenja, posebno z zdravljenjem motenj procesov, ki so pomembni za posredovanje življenja
- tehnične možnosti
 - oploditev *in vivo* (osemenitev: homologna, heterologna)
 - oploditev *in vitro* (IVF, FIVET, homologna, heterologna)
 - intracistoplazmatični vnos semena (ICSI)
- mikromanipulacija
- predimplantacijska diagnostika
- raziskave na zgodnjih zarodkih in/oz. embrionalnih matičnih celicah so posredna možnost
- kloniranja in partogeneze (spodbujanje embrionalnega razvoja brez moškega semena, in sicer s kemičnimi ali fizikalnimi spodbujevalci) načelno ne bi smeli obravnavati tukaj
- 1987 je Kongregacija za nauk vere izdala navodilo *Donum vitae* (Dar življenja)
- obliki:

- umetna (homologna, heterologna) osemenitev (*inseminatio*) *in vivo* (intratubarni vnos gamet, GIFT); Sveti Oficij je prostovoljno ejakulacijo leta 1929 obsodil kot nedovoljeno, ne pa pomoči; nedovoljena je bila tudi ejakulacija v diagnostične namene; drugačna je heterologna GIFT
- oploditev v epruveti (IVF, FIVET); z etičnega vidika oploditve *in vitro* ni mogoče popolnoma odkloniti v primeru, če gre za zdravljenje neplodnosti in za moževo seme; večji problem so shranjena 'oplojena jajčeca' (zigote), ki niso presajena (kriokonzerviranje)
- zagovorniki metode IVF si prizadevajo dokazati, da proces oploditve in prenosa v mater na čim lažji način opravičuje tudi cilj znanosti, tako imenovani *simple case* oziroma ICSI je po mnenju medicine nepotreben in vsaj trenutno še prepovedan
- etični pomisleki: darovanjski značaj življenja
- »selektivni« splav
- poseganje v življenje (zlasti) matere – hormonalno zdravljenje
- *Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo* (ZZNPOB)
- (14. januarja 1999, dopolnila vložena 13. oktobra 2000; parlament je predlagano novelo sprejel 19. aprila 2001, referendum je istega leta sprejeto novelo ovrzel)
- navodilo *Donum vitae*
 - dosledno izključuje *casus simplex*: željo po otroku. Otrok mora biti zaželen – to je otrokova pravica in moralna dolžnost staršev – »toda ta dobri namen ne zadošča za pozitivno ocenitev oploditve *in vitro* med zakonci. Postopek FIVET je treba presoditi v njem samem...«
 - metodam nasprotuje zaradi etičnih, ne absolutnih razlogov

GENETIKA, NJENE MOŽNOSTI IN MEJE

- vzporedni pojmi: DNK, biokemija, biotehnika, evgenika, evolucija in evolucijske teorije, *genpool*, genski inženiring, genetska tehnika, genska

terapija, humana genetika, *germ-line-intervention*, kloniranje in mutacije, celična biologija, vedenjska genetika, genetsko svetovanje itn.

- genetika je primer, kako znanost prehiteva etiko
- etična refleksija je pozorna na štiri vidike: na nadzor življenjskega procesa, na vpliv na poljedelstvo in živali, na vprašanje učinkovitosti sintetičnih zdravil in na pravico poseganja v človekovo identiteto
- klasična genetika (mitoza in mejoza /nastajanje nezrelih kličnih celic/)
- molekularna genetika
- temeljni pojmi molekularne genetike so: DNK in RNK, replikacija, ustvarjanje proteinov, mutacije, genom in geni
- dekodiranje DNK
- za etiko je relevantna *genska terapija*, a je danes še v povojih
- *terapija zarodne poti (Germ-Line-Therapy)* bi bila teoretično optimalna, vendar danes ni niti mogoča niti dovoljena
- *genska tehnika in genska manipulacija* imata možnosti v sestavi in izdelavi zdravil, zlasti tistih, ki imajo že znano sintetično podlago (insulin); omogoča nove možnosti glede doziranja, natančne namembnosti in znosnosti zdravil;
- temeljno načelo morebitne genske manipulacije je *medgeneracijska odgovornost*, saj se vprašanja ne tičejo terapije, ampak načrtovanja
- genomanaliza je analiza primarne strukture genoma (DNK-sekvenca); genomanaliza pa je tudi projekt Mednarodne genomske organizacije (HUGO), ki si prizadeva izdelati tako imenovano kanonično DNK-sekvenco mnogih ljudi, narodnosti, narodov itn.; projekt se je začel leta 1990 in naj se končal leta 2005; dejansko se je že končal 26. junija 2000)
- *Human Genom Project* ima (je imel) naslednje naloge:
 - izdelava genetske karte
 - izdelava fizikalne karte
 - postopno določitev DNK-sekvence (vrsta ene sekvence je dolga okrog tri milijarde enot)
 - raziskava vzorčnih organizmov

- nadaljnji razvoj bioinformatike
 - obravnava etičnih, pravnih in družbenih vprašanj
 - izdelava izobraževalnih programov
 - spodbujanje razvoja tehnologije, predvsem tehnologije prenosa
 - spodbujanje sodelovanja med temeljnimi raziskavami, industrijo in medicino
- sredi osemdesetih let sta angleški biokemik Jeffreys in nemški zdravnik Epplen razvila metodo *genetskega prstnega odtisa* (*DNA-fingerprint*); cilj je dekodirati tudi tiste predele genoma, ki jih ima sedanja znanost za individualne oziroma jih še ne pozna
 - uporabnost analiz v forenzični medicini
 - kartiranje (*mapping*) genoma
 - z genomanalizo ni mogoče spoznati 'gradbenega' načrta, ampak le pojasniti posamezne lastnosti, ki pa so le informacije o »trenutnem stanju na gradbišču«
 - varovanje genetske različnosti in *gen pool* (*gen pool* je izraz iz populacijske genetike in pomeni vse dedne zasnove vseh ljudi)

GENETSKO SVETOVANJE

- genetsko svetovanje je komunikacijski proces, ki nastane med zdravnikom in pacientom (svetovalcem in klientom) in pri katerem obravnavamo podatke, ki so bili pridobljeni z genetskim testom oziroma analizo in zahtevajo zdravniško obravnavo; proces obsega prizadevanje ene ali več ustrezno usposobljenih oseb, da posamezniku ali družini pojasni rezultate genetskih testov ter jim pomaga ustvariti ustrezne pogoje za svobodno izbiro ukrepov oziroma načina obnašanja
- razlog za genetsko svetovanje je odvisen od verjetnosti in stopnje prizadetosti

nespolno razmnoževanje in/ali kloniranje

- pojmi
 - *klon* je skupina genetsko identičnih celic; je poganjek, potaknjenec, potomec; tumor je na primer klon; sestavljajo ga replikacije ene same mutirane celice; znotraj celice je veliko skupin identičnih struktur, ki vsebujejo identično genetsko snov, npr. mitohondriji; kloni so genetsko identični organizmi
 - nespolno razmnoževanje (partenogeneza)
 - kloniranje je eksperimentalni postopek, ki ga je genetski inženiring razvil za replikacijo nekaterih višjih organizmov
 - dve metodi
 - prenos jedra
 - cepitev embrija (Anglija)
- zgodovina
 - Hans Spaemann je leta 1938 razvil metodo nuklearne transplantacije, tako imenovano enukleacijo
 - 1952 sta jo razvijala naprej Robert Briggs in Thomas King
 - v šestdesetih in sedemdesetih letih je John Gordon iz Oxforda v Angliji s kloniranjem razvil odraslo žabo (odkril je t.i. latentno totipotentnost)
 - pred Dolly (1996) se znanstvenikom ni posrečilo klonirati potomca iz celice odraslega vretenčarja
 - 1996 je Ian Wilmut pridobil iz celice vimena odrasle ovce jedro in ga uspel reprogramirati (že specializirano somatsko celico je reprogramiral s stradanjem celice; s tem se je povečala sposobnost proizvodnje proteinov, ki so nujno potrebni za /relativno/ totipotentnost; kasneje so v Ameriki ta postopek poenostavili)
 - 1997: klona Polly in Molly sta vsebovali človeške gene (transgeni živali)
 - 1998: v Ameriki to tehniko preskusijo na govedu (neuspešno); havajsko kloniranje miši (1998) je bilo zelo uspešno, saj so v enem samem poskusu iz jeder somatskih celic razvili 50 embrijev miši

- 1998: ugotovijo, da je Dolly plodna
- enostavnejši postopek kloniranja se imenuje cepitev embrija (*embryo splitting*: umetno ustvarjanje enojajčnih dvojčkov), v osemdesetih letih 20. stoletja so ga razvijali in uporabili pri živini; metoda ponavlja naravno metodo kloniranja; pomanjkljivost te metode je, da značilnosti organizma, katerega življenje se je začelo s spočetjem, še niso znane; zato je ustvarjanje dvojčkov tvegano
- t.i. terapevtsko kloniranje (kloniranje v terapevtske namene)
- Anglija: 22. 1. 2001 so avgusta 2000 predloženi zakon, ki dovoljuje cepitev zgodnjega zarodka, sprejeli
- velika večina od 120.000 angleških zdravnikov je prepričanih o koristnosti tovrstnih raziskav
- etični vidiki kloniranja
 - klasični ugovor (neškodovanje) so vse manj prepričljivi
 - kloniranje je poligon genetskega inženiringa oziroma kombinacije različnih metod
 - skušnjava vplivati na t. i. *germ-line*
 - veliko povečanje vplivanja z metodami genskega inženiringa (*enhancement genetic engineering*) in tehnizacije življenja
 - *Konvencija o bioetiki* (1997) izrecno prepoveduje vplivati na človeški genom, v dodatnem protokolu pa prepoveduje kloniranje (klasična opozorila: anomalije)
 - brezcilnost, nesmisel postopkov
 - pomagati je treba človeku tukaj in sedaj
 - *test-tube-babies* bi pomenili radikalno degradacijo človeškega dostojanstva
 - Švicarska škofovsko konferenca (26. februarja 1999): vsak cilj kloniranja človeka je nelegitimen, ker proizvaja z določenim namenom. »Kdor hoče klonirati človeka, noče klona kot človeka, ampak človeka kot klon.«

Literatura:

- Encyclopedia of Bioethics* (2003), II, 448 sl. (genetsko svetovanje)
- Encyclopedia of Bioethics* (2003), I, 447-467 (kloniranje)
- Encyclopedia of Bioethics* (2003), IV, 1969-1975 (populacijska problematika)
- Encyclopedia of Bioethics* (2003), IV, 2261-2311 (reproduktivne tehnologije)
- A. Mlinar, *Posebna moralna teologija. Zakon in družina*, Ljubljana 1998, 291-315.
- A. Mlinar, *Demografsko vprašanje in krščanska etika*, v: A. Bogovič (Ur.), *Zbornik predavanj o okolju I*, Ljubljana 1995, 61-82.
- Apostolski sedež, *Listina pravic družine* (22.10.1983). Slov. prevod v *CD 36*, 47-56.
- E. Billings – A. Westmore, *Načrtovanje družine z ovulacijsko metodo*, Celje 1988.
- J. Noonan, *Empfängnisverhütung*, Mainz 1969, 505.
- Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNPOB), Ur. l. RS 70/00.

10 SPLAV

splošne ugotovitve

- splav je bil problem pri vseh danes nam znanih ljudstvih in kulturah; toda javna zavest in pozitivna zakonodaja sta vedno ščitili nerojeno življenje
- krščanstvo in druga verstva imajo splav za »gnusen zločin«
- položaj je danes v marsičem nov: legalizacija, liberalizacija
- Slovenija: liberalizacija splava se je izvedla po zveznem zakonu iz leta 1969, ki je ukinil indikacije in naročil, naj prakso natančneje določijo posamezne republike same; zakon je bil v SI sprejet leta 1977; splav je definiral kot »pravico ženske, da odloča o rojstvu« (do desetega tedna nosečnosti)
- splav je v vsej zgodovini človeštva najbolj boleča rana na kulturnem, družbenem in političnem telesu narodov in ljudstev
- danes nekateri predlagajo, naj bi o splavu govorili tudi prve dni po rojstvu (Kuhse, Singer)
- EV 57: »Glede pravice do življenja je vsako nedolžno človeško bitje absolutno enako vsem drugim. Ta enakost je temelj vsakega pristnega socialnega odnosa, ki, da bo res tak, nujno temelji na resnici in pravici, tako da prizna in varuje vsakega človeka in ga ne jemlje kot stvar, s katero bi se moglo razpolagati.«

SEDANJI POLOŽAJ Z MEDICINSKEGA VIDIKA

- splav je prekinitev in končanje nosečnosti brez utemeljenega medicinskega razloga; z ozirom na to ga medicina deli na spontani in namerni (izzvani) splav
- po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) se letno na svetu opravi 50 milijonov splavov; leta 1992 je bilo rojenih 92 milijonov otrok
- približno 180.000 primerov se konča z materino smrtjo
- približno 25% ljudi živi v državah, kjer je splav dovoljen le, če je mati v življenjski nevarnosti

- večina splavov opravijo ženske, mlajše od 25 let
- na Japonskem je splavov več kot rojstev
- v Zahodni Evropi je 10 do 20 % splavov glede na število živorojenih
- etična orientacija na strokovnem področju je izjemno pomanjkljiva
- že od 18. stoletja dalje medicina ve, da otrok ni del matrinega telesa (čeprav je popolnoma odvisen od matere), temveč da z materjo razvija edinstven komunikacijski sistem
- splav zaradi sramote (danes to ni več problem)
- *nasilni* (izzvani) splav do dvanajstega tedna nosečnosti se izvrši s kemičnimi sredstvi ('zdravili') ali z izsesavanjem; RU 486 (mifepriston) učinkuje do 40. dneva nosečnosti, in sicer tako, da se organi nehajo normalno razvijati in zarodek odmre (učinkovit v 95% primerih)
- *klinični* splav je poseg z medicinsko indikacijo; teh je več vrst: grozeči splav (*abortus imminens*), začetni splav (*abortus incipiens*), nepopolni splav (*abortus incompletus*), popolni splav (*abortus completus*), febrilni in septični splav
- nevarnost za zdravje matere se poveča z napredovanjem nosečnosti
- nasilni splav (vitalni splav) je prepovedan oziroma mora biti zakonit (indiciran)
- zakoni (ki še govorijo o indikacijah), govorijo o štirih indikacijah: zdravstveni, socialni, evgenični in etični
- mnogi zakoni indikacij ne poznajo več
- zdravniki vedno pogosteje govorijo o duševnih in drugih poznejših komplikacijah, manj o telesnih (postabortivna psihoza)

PRAVNI PROBLEM IN PROBLEM ZAKONODAJE

- pravna opredelitev: splav je eden od vidikov svobode odločanja o rojstvu otrok

- 55. člen *Ustave* ne govori neposredno o pravici do splava, toda uradna razlaga tega člena ne more zabrisati sledi abortivne miselnosti v naši kulturi
- v Evropi je splav prepovedan samo na Malti in na Irskem (in na Poljskem)
- od leta 1992 je splav legaliziran tudi v Nemčiji (svetovanje)
- v večini držav je splav dekriminiran (prepovedan, a dopusten v okviru indikacij)
- v nekaterih državah (Avstrija, Nizozemska, Švedska) zakonodaja obravnava splav do 12. tedna kot pravico, ne da bi morala nosečnica navajati razloge za splav
- pravno tolmačenje statusa otroka v materinem telesu je kontroveržno
- izraz *splav* kaže, da dejanje nasprotuje smislu prava
- famozna *začasna rešitev* (Fristenlösung)
- pravni jezik razlikuje med splavom in posegi v obdobje pred nidacijo
- RU 486 je abortivno sredstvo
- pravo je razvilo nekatera merila legalnega splava: ta dokazujejo, da je liberaliziran splav poraz prava na najbolj občutljivem področju družbenega življenja
- najpomembnejši pravni izraz je indikacija; potrebna je tudi privolitev nosečnice
- nekateri pravniki in moralni filozofi si prizadevajo, da bi perforacijo po rojstvu (pri hidrocefalusu) lahko imeli za splav
- K. Zupančič: »Uresničitev pravice do prekinitve nosečnosti lahko v določeni meri ogrozi možnost, da zdravstveni delavec noče opraviti prekinitve nosečnosti ..., ker mu vest tega ne dovoljuje. ... Po drugi strani pa zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvih poudarja, da morajo biti človeku dostopne vse možnosti, ... s katerimi se mu v okviru zdravstvenega varstva pomaga uresničiti pravico do svobodnega odločanja o rojstvih (čl. 1.).«

- pri nas in tudi marsikje drugod prevladuje skoraj splošno mnenje, da Cerkev ovira razvoj zakonodaje, ki bi omogočala svobodno odločanje o rojstvu
- obstoječa pravna ureditev pri nas
- *Splošni zakon o prekinitvi nosečnosti* iz leta 1969 so posamezne republike v tedanji državi izdelale področno zakonodajo, ki se je nazadnje nanašala le še na urejevanje zdravstvenih ukrepov pri uresničevanju pravic
- po definiciji zakona je splav *pravica ženske do svobodnega odločanja o rojstvu otrok, ... »ki se lahko omeji le iz zdravstvenih razlogov«* (?)
- pogoji: nosečnica mora biti razsodna, odločitev je strogo osebna, splav opravi zdravnik
- zdravnik ima pravico do ugovora vesti (»Ker zakon predpisuje, da opravljajo prekinitev nosečnosti zdravniki, so ti praviloma dolžni izpolniti zahtevo nosečnice, s katero uveljavlja svojo pravico do tovrstne zdravstvene pomoči« (K. Zupančič).

SPLAV – PROBLEM VESTI (MORALNI PROBLEM)

- normalno razvita človekova vest ve, da ni dovolj izogibati se splavu ali ga prepovedati; treba je razvijati spoštovanje in ljubezen do življenja
- splav sodi k miselnosti in dejanjem, ki zamegljujejo pomen obrambe življenja in dolžnost obrambe življenja drugih (*»Zato z oblastjo, ki jo je dal Kristus Petru in njegovim naslednikom, v občestvu s škofi katoliške Cerkve, potrjujem, da je neposreden in prostovoljen uboj nedolžnega človeškega bitja vedno težko nemoralen. Ta nauk, ki temelji na nenapisanem zakonu, ki ga vsak človek v luči razuma najde v svojem srcu (prim. Rim 2,14-15), potrjuje Sveto pismo, posreduje izročilo Cerkve in ga uči redno in vesoljno cerkveno učiteljstvo«* (EV 57)
- splav je problem vesti, ki se ne odziva (in odgovornost družbe)
- *Familiaris consortio*: *»Zato Cerkev obsoja kot hudo žalitev človeškega dostojanstva in pravičnosti vse tiste dejavnosti vlad in drugih javnih oblasti, ki na kakršenkoli način omejujejo svobodo zakoncev, da bi sami odločali o potomstvu. Ustrezno temu je treba popolnoma obsoditi in*

odločno odkloniti vsak ukrep teh oblasti za preprečevanje spočetja ali celo za sterilizacijo ali splav. Prav tako je treba šteti za hudo krivico dejstvo, da je v mednarodnih odnosih gospodarska pomoč za napredek mnogokrat odvisna od programov za kontracepcijo, sterilizacijo in splav.» (FC 30)

- svoboda vesti je nujen pogoj uveljavitve človekovih pravic, tudi pravice do življenja
- prvi korak k varovanju pravice do življenja je pravica do ugovora vesti; problema splava se zaveda šele prebujena vest
- nič manj resno ni vprašanje, kako splav vpliva na odnos zdravstvenih delavcev do svojega poklica in do tistih, ki so jim zaupani in jim zaupajo (abortivna in evtanazijska miselnost spreminjata odnos državljanov do države, in obratno)
- izzvan splav se nikakor ne bi smel znajti na listi izjem pete zapovedi
- v konfliktnih primerih je pomembno, kako sodimo o dostojanstvu otroka pred rojstvom (pravna zaščita ni dovolj, čeprav je potrebna)

GLEĐANJE CERKVE NA SPLAV

- EV obsodi direkten splav, ki je »hoten kot cilj ali kot sredstvo« (KKC 2271)
- splav je najgloblja rana na človeštvu sodobnega časa
- kultura smrti
- Cerkev se brezpogojno zavzema za pravico do življenja vsakega človeka (»Nobena beseda ne more spremeniti resničnosti stvari. Nameren splav je premišljen in neposreden umor človeškega bitja v začetni dobi njegovega obstoja med spočetjem in rojstvom.« (EV 58)
- odgovornost vseh in solidarnost
- okrožnica predlaga, naj bi z istimi moralnimi merili presojali posege v življenje pred rojstvom (prenatalno obdobje), ki nimajo namena brezpogojno spoštovati individualnega življenja
- izobčenje *ipso facto* za mater (izobči dejanje)

SVETOVANJE V KONFLIKTNIH PRIMERIH (*PRENATAL CARE*)

- specifičnost nemške zakonodaje (*Schwangerschaftskonfliktberatung*)
- svetovanje pred ali za invazivno prenatalno diagnostiko
- odgovorno svetovanje vključuje druge elemente družbene in gospodarske pomoči
- smisel svetovanja je braniti otrokovo življenje *ne proti materi ampak skupaj z njo*
- svetovanje je dialoški proces

ZDRAVNIKOVA VEST IN SPLAV

- splav je moralni problem zdravnikovega odnosa do pacienta; etos mu naroča, da se kot oseba odloča po vesti in da se odziva osebno
- zdravnikova moralna pristojnost ne zmanjšujejo pomena njegove strokovne usposobljenosti
- če o legitimnosti odloča samovolja, potem ni mogoče računati, da se bo zdravnik posvečal vsakemu človeku

VRSTE SPLAVOV

- *spontani splav*; pogostnost spontanega splava vzročno povezana s tako imenovano 'neplodnostjo' v širšem pomenu besede; spontani splav ni vedno samo spontan (nepazljivost in površnost, sramota, krivda)
- *selektivni splav (selektivni fetocid)* označuje posebno obliko selektivnega splava, pri katerem nosečnici z dvojčki ali več zarodki zdravnik odstrani enega ali več zarodkov; »nevredno« življenje; *selective abortion* v ZDA
- splav kot *urejanje rojstev*, tudi ta splav pomeni nerazločevanje (hotena nevednost)
- splav kot *rešitev življenja* (terapevtski splav)
- *terapevtski splav* v širšem pomenu besede

literatura:

ENCYCLOPEDIA OF BIOETHICS (2003), I, 1-42

Polajnar-Pavčnik A. – Wedam-Lukić D. (ur.), *Pravo in medicina*, Ljubljana 1998.

Mlinar A., *Splav in etične dileme onkraj splava*, v: *BV55* (1995), 159-176.

11 ZDRAVJE IN ZDRAVLJENJE

omejitev vprašanja in tematski sklopi

- *iatrogena* in *sociogena* bolezni
- patocentričnost (V. v. Weizsäcker)
- sentientizem (*telo /bolečina/*, speciecizem; Singer)
- medicina in zdravje v (post)industrijski družbi
- medikamentalizacija
- umetnost mogočega
- kriza (*nemesis*, maščevanje) in kritika sodobne medicine (I. Illich)
- uvajanje merila *življenja vrednega življenja*
- zavarovalništvo in *življenjsko pričakovanje*
- kopičenje bolezni (klinična iatrogeneza)
- problema razosebljanja (Viktor von Weizsäcker, utemeljitelj evropske psihosomatike in/antropološke medicine, Alexander Mitscherlich, Viktor von Gebattel, Paul Christian, Arthur Jores, H. Schäfer, W. Schulte, P. Tournier, A. Görres, V. Frankl in drugi)
- *sociogena* bolezni
- pravica do bolezni
- socialna smrt
- definicija zdravja *kot odsotnosti* fizičnih, psihičnih in socialnih motenj je preozka
- socialno varstvo je preobremenjeno
- 70% ljudi umre v bolnicah (pol stoletja nazaj 20%)
- zdravstveni sistem se bori *proti* boleznim
- medicina je hkrati motor in ujetnik napredka
- problem preživetja podobe o človeku (*homo faber*)

PSIHOSOMATIKA (PSYHE, SÔMA)

- pojem povezuje vse znane oblike zdravljenja na temelju razmerja med zdravnikom in pacientom
- kot metoda je psihosomatika posebna oblika osveščanja o nastanku bolezni, njenem razvoju in smislu
- izraz je prvi uporabil Christian August Heinroth (+1843)
- značilna poteza psihosomatike je *uvedba subjekta* (v bolezen)
- semiotski model nasproti mehanističnemu
- gre za konceptualizacijo sistemske teorije, kjer posamezni dejavniki nastopajo enakopravno
- z vidika psihosomatike je slika bolezni naslednja: funkcionalne in vegetativne motnje pri približno 10% ljudi 'povzročajo' netipični dejavniki, nekatere motnje pa je mogoče v 25% ali več razumeti kot psihosomatske (bitje srca, želodčne težave, impotenca itn.); nekatere somatske (trajne) poškodbe in bolezni, na primer ulkus, astma, visok pritisk, revmatični artritis, sladkorna bolezen, nevrotično srbenje imajo svoj 'vzrok' v duševnih motnjah
- sem sodita tudi *anorexia nervosa* in *bulimija*
- bolj kot metoda je psihosomatika pomemben element zdravniške izobrazbe ter širšega razumevanja človekove bolezni oziroma bolnega človeka
- kritika monokavzalnosti
- teamsko multidisciplinarno delo (multikavzalnost)
- vključitev bližnjih v proces zdravljenja
- psihosomatika ima človeka v bistvu za zdravo bitje
- tem govori tudi vsebina *medicine* (znanost-strokovnost-zdravnik-zdravilo): sredina, *mederi* (zdraviti/pomagati), *physis* (*physician*), nemški izraz *Arzt* ohranja povezavo s *srcem* (*Herz*); najboljše 'zdravilo' je ljubezen).

NEVROZA

- nevroza je prvi obraz bolezni in njena *druga* stran (*druga* bolezen)
- *Medicinska enciklopedija* jo opredeli kot »živčno bolezen brez dokazljive okvare živčevja«
- Viktor von Weizsäcker bolezni deli na nevroze, bioze, skleroze
- nevroza je 'konfliktni model' bolezni
- nevrozo je odkrila globinska psihologija
- poznamo tesnobne nevroze, depresivne nevroze, fobije, konverzijske nevroze in prisilne nevroze
- teža *neživetega* življenja

SMERI PRISTOPA K NEVROZI

- pristopi k nevrozi: psihoanaliza, logoterapija, pogovorna, vedenjska in družinska terapija (in še nekateri drugi
- ujetost v 'dozdevne religije'
- psihoanaliza
 - Sigmund Freud: nevroze izvirajo iz neobvladanega izkustva iz otroštva, ki je bilo porinjeno v podzavest in (še) ni postalo predmet zavesti; v podzavesti se kuha konfliktni položaj
 - psihoanaliza (pomoč) obsega štiri stvari: a) metodo preiskave; b) teorijo o osebnosti in o razvoju (meta-psihologija); c) nauk (teorijo) o bolezni in č) lastno terapevtsko metodo
 - *transfert*
 - Freudovo ortodoksno psihoanalitično metodo sta dopolnila Carl Gustav Jung (analitična psihologija) in Alfred Adler (individualno-psihološka terapija)
 - strukturni model osebnosti (konfliktni model)

- psihoanaliza ima svojo teorijo o bolezni, in sicer duševne bolezni
- psa. kot terapevtska metoda gradi na tem, da bi pacient čimprej opazil pomen nepredelnega konflikta iz preteklosti ali sedanjosti; bistvena sestavina je pogovor (konceptualizacija; *talking cure*)
- logoterapija
 - bistven korak naprej je naredila *logoterapija*, ki jo je osnoval Viktor Frankl
 - logoterapija ni običajna psihoanalitična metoda, ampak je nov pristop k nevrozi: *odsotnost motiva* pri zdravniku in *nujnost hotenja cilja* pri pacientu
 - logoterapija domneva, da je nevroza izraz *eksistenčnega vakuuma* (noogena nevroza)
 - logoterapija in praktičen prevod transcendence (navtočnost; pomaga, *da je tam*)
 - logoterapija in terapevtova osebnost
- pogovorna terapija (Carl Rogers): *nedirektivno* terapevtovo obnašanje; *ubesedenje* (verbalizacija)
- vedenjska terapija (Pavlov: klasični pogojni refleks; Skinner: namerna pogojenost)
- skupinska in družinska terapija (*ethical communities* v okviru t.i. komunitarne etike */comunitarian ethics/*)
- homoseksualnost kot bolezen
 - poseben problem predstavlja terapija homoseksualnosti
 - homoseksualnost je opredeljena dokaj nejasno: včasih – posebno pri ženski istospolni usmerjenosti – je poudarek na spolni nevtralnosti, včasih na okoliščinah, na primer v zaporniški homoseksualnosti

- naravni h. prevladuje prepričanje, da je z osebnostjo (identiteto) povezana na podoben način kot heteroseksualnost, le da proces identitete ni isti, ker se lahko homoseksualna oseba predstavi kot homoseksualna le v ozkih družbenih kontekstih in ima spolna usmeritev nenavadno močno identifikacijsko vlogo v samopredstavitvi
- v današnjem procesu dekonstrukcije h. se (posebno ameriški) psihiatri prizadevajo, da bi h. depatologizirali⁵ oziroma desubstancializirali; po njihovem spolna usmeritev ne prispeva bistveno k osebnostnim lastnostim in potezam
- h. večinoma razumemo kot negativno družbeno lastnost
- subjektivizacija spolnosti in spolnih odnosov pa je močan dejavnik negotovosti tako na homoseksualnem kot na heteroseksualnem področju
- ameriški psihiater W. H. Masters⁶ svari pred neterapevtsko (proti človeku) zahtevo, če terapevt od pacienta v teku terapije zahteva spolno vzdržnost; če terapijo povezuje z moralnimi zahtevami, izčrpava žrtev v areni

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 1057-1087.

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 1157-1179 (homoseksualnost)

Frankl V., *Zdravnik in duša*, Celje 1994.

⁵ K. Lewes, *The Psychoanalytic Theory of Male Homosexuality*, New York 1988.

⁶ Nav. po B. Häring, *Frei in Christus* III, 91.

12 POSKUS NA ČLOVEKU

- Janez Milčinski: »...v najširšem pomenu besede (bi smeli imenovati) imenovati vsako zdravljenje poskus, ker mu pacientova reaktivnost daje pečat negotovosti glede na izid. V ožjem, praktičnem pomenu pa razumemo s 'poskusom' medicinsko poseganje (z diagnostičnimi metodami, z operacijo ali z zdravlili), ki naj bi praviloma ne povzročilo resnega poslabšanja zdravja ali celo smrti osebe v poskusu (v tem primeru ga bi morali šteti za telesno poškodbo ali uboj), vendar dopušča možnost lažje ali hujše okvare zdravja ali celo smrti, pri tem pa ni medicinsko indicirano.«
- razlikovanje med posrednim in neposrednim medicinskim ravnanjem
- poskus na človeku je formalni opis skušnajv v biologiji in medicini
- človek je iskalec in raziskovalec

ZGODOVINSKE ETAPE IN TEMATIKA

- Nürnberg (od 2.11.1946 do 20.8.1947)
- Helsinki (1964)
- Tokyo (1975)
- Benetke (1983)
- Honkong (1989)
- Somerset (1996)

tematika

- *priznanje subjekta* (Weizsäcker)
- etični kodeksi: evropske pravne smernice *Good Clinical Practice* (1991)
- etične komisije (inštituti za aplikativno etiko)
- že *Helsinška deklaracija* prinese tri novosti:
 - nujnost obveščenega pristanka

- nujnost etične komisije kot organa samokontrole
- nujna določitev meja raziskovanja
- *Konvencija o bioetiki* govori o znanstvenem raziskovanju v 5. poglavju: »Znanstveno raziskovanje na področju biologije in medicine je svobodno ob upoštevanju določb te konvencije in drugih pravnih določb, ki zagotavljajo varstvo človeka«.

POSKUS V PODPORO TERAPIJI

- *Helsinška deklaracija* pravi: »Pri zdravljenju bolnikov sme zdravnik uporabiti nov diagnostični ali terapevtski ukrep, če ta po njegovi presoji obeta, da bo rešil življenje, povrnil zdravje ali olajšal trpljenje.«
- *Konvencija o bioetiki* (prim. člen 16) navaja splošno pravilo: »Raziskave na ljudeh se sme opravljati le, če so izpolnjeni vsi naslednji pogoji:
 - da raziskave na ljudeh ni mogoče nadomestiti z drugo, podobno uspešno raziskavo
 - da nevarnosti, ki jim utegne biti izpostavljena oseba, niso v nesorazmerju z možnimi koristmi raziskave
 - da je načrt raziskave odobril pristojni organ, potem ko je neodvisno preiskal njeno znanstveno vrednost, pretehtal pomembnost cilja raziskave in z vidika več različnih strok ocenil njeno etično sprejemljivost
 - da je oseba, na kateri se bo opravljala raziskava, seznanjena s svojimi pravicami in jamstvi, ki jih predvideva zakon za njeno varstvo
 - da je bila privolitev, določena s 5. členom, dana izrecno, posebej v ta namen in je dokumentirana. Ta privolitev se lahko kadarkoli svobodno prekliče.«

NEPOSREDNO IN POSREDNO TERAPEVTSKO-KLINIČNO RAZISKOVANJE

- danes *poskus na človeku* pomeni neterapevtsko raziskavo (npr. v *terapevtskem poskusu*, če je novo sredstvo *ultima ratio*)
- neterapevtski poskus lahko naredi zdravnik na samem sebi
- v širšem smislu je dopusten v naslednjih primerih:
 - pacient ali prostovoljec je ustrezno obveščen in v poskus pristane svobodno in sam⁷
 - poskus pacientu ne sme neposredno škodovati⁸
 - privolitev je veljavna, če se lahko pacient (prostovoljec) posvetuje s pristojno osebo, ki ni vključena v poskus, in če lahko kadarkoli prekine sodelovanje v poskusu
 - če je pacient (prostovoljec) posebno zavarovan
 - o nameravanem poskusu mora biti obveščena ustrezna etična komisija, ki da svoj pristanek
- posebno pozornost zahtevajo poskusi na nosečnicah, na mladoletnih, na duševno ali telesno prizadetih ljudeh in na zapornikih
- prepovedani so poskusi v vojaške namene
- poskus na »zgodnjem zarodku« (*embryonic stem cells*): a) predimplantacijska diagnostika; b) izražanje totipotentnosti v zgodnejših celičnih stadijih in c) raziskave, katerih cilj je pojasniti posebne značilnosti začetnega obdobja življenja

⁷ Glede na to, da v dvakrat slepem poskusu pacienta oziroma prostovoljca ni mogoče obvestiti o bistvu poskusa, je treba kandidata obvestiti o naslednjem: da mora svobodno privoliti, da tudi v morebitnem zapletu računajo na nujni minimum sodelovanja (čeprav lahko vsak sodelovanje prekine v katerem koli trenutku), da mora kandidat paziti nase, obvestiti ga je treba o trajanju in zahtevnosti poskusa, o tveganju. Pacienta (prostovoljca) je treba obvestiti o tem, da gre za poskus, ne za terapijo, kajti kandidat pristaja na poskus, ne na terapijo.

⁸ *Helsinška deklaracija* (I, 4) pravi, da je poskus dovoljen le takrat, ko je tvegaje razumno. Zato je potrebno natančno preučiti morebitna tveganja,

- poseg na zarodku
- nedopusten je poskus, ki predvideva zarodkovo smrt; *Evangelium vitae*: »... smo dejansko pred objektivno 'zaroto proti življenju'...« (EV 17)
- nesprejemljivo je mnenje, da je zarodek biološka masa in del materinega telesa
- nesprejemljivo je zarodek obravnavati kot potencialno osebo (kot francoska *Izjava o dovoljenih posegih in poskusih na embrijih v terapevtske namene*, 22. 4. 1985)
- *Listina o pravicah družine* (25. 11. 1993): »Spoštovanje dostojanstva človekove osebe izključuje vsako eksperimentalno manipulacijo ali zlorabo človeškega zarodka.«

literatura:

Encyclopedia of Bioethics (2003), III, 1488-1504 (medicinski kodeksi)

Encyclopedia of Bioethics (2003), IV, 2311-2379

13 PRESADITVE ORGANOV IN TKIV (TRANSPLANTACIJE)

novost presaditev (splošen pregled)

- najstarejša presaditev je transfuzija krvi
- v začetku 20. stoletja so izvedeni predhodni poskusi presaditev ledvic ter ven na živalih
- leta 1936 izvedena prva alogena⁹ presaditev ledvice pri človeku
- leta 1947 prva alogena presaditev delov pljuč (pri psu) ter prva ortotopna presaditev ledvic pri človeku
- v obdobju (1955-1980) je uspela prva presaditev organa pri človeku (odkritje ciklosporina A)
- do 80% vseh presaditev odpade na presaditev ledvic
- do sedaj znane in uveljavljene presaditve so naslednje: presaditev kože, roženice, kostnega mozga, ledvic, jeter, pankreasa, pljuč in srca
- po letu 1980 se je povečalo število presaditev in možnosti preživetja (8 let pri presaditvi ledvice pri 63 % pacientih, kjer je bila prognoza slaba)
- *kсенon-transplantacija* in transgena bitja
- genetika govori o bioreaktorjih, transplantaciji genov in o porcijah DNK
- transplantacije in kloniranje
- Eurotransplant¹⁰

⁹ Alogen (allogenos) dobesedno pomeni *drug rod*; pri alogeni presaditvi izvira organ od druge vrste/rase.

¹⁰ *Eurotransplant Foundation* je neprofitna organizacija, katere sedež je na Nizozemskem (Leiden). Jeseni 1999 se je Nizozemski, Nemčiji, Luxemburgu, Avstriji in Belgiji pridružila tudi Slovenija. Več na spletni strani: www.transplant.org/Eurotransplant/rechts.html.

ČLOVEKOVO TELO IN POJMOVANJE TELESNOSTI

- v antični grški filozofiji je izraz *sôma* pomenil nekakšno deblo organov
- Orfejska tradicija ima telo za grob duše
- v pitagorejskem nauku o selitvi duš je duša identična božanskemu elementu in je krmilo (*thymos*) telesa; podrejenost in manjvrednost telesa
- Platonu dualizma ni mogoče enostavno očitati, čeprav je v njegovi filozofiji duša neizmerno več vredna kot telo
- judovsko-krščansko izročilo: z utelešenjem (učlovečenjem) božje Besede je v prvo vrsto stopilo telo in telesnost
- že v zgodnem obdobju krščanstva se pod vplivom pitagorejske in orfejske tradicije razvije fantastičen odrešenjski nauk, znan kot gnosticizem, ki telo /telesnost porine na seznam manjvrednih stvari (dualizem)
- visoka sholastika odkrije aristotelski pogled na človeka, po katerem je človek enota (zedinjena celota) telesa in duše: duša je lik, telo oblika (korelativnost)
- Tomaž: spričo smrti govori o neuničljivosti (*icorruptibilitas*) duše, kar lahko razumemo, da je duša zanj več kot telo
- vloga *bogopodobnosti v telesu*: motiv, s katerim so sholastiki presegli dualizem
- Descartes se je osredotočil na dušo kot *res cogitans*: telo (*res extensa*) je stroj mišljenja (ločitev duše in telesa mu je več kot »uspela«; tako da je Descartes oče *ontološkega dualizma*)
- psihoanaliza ponovno odkrije dušo
- medicina ima dve specifični antropologiji, ki utemeljujeta transplantacijsko medicino: antropologijo organov in antropologijo tkiv
- telo je meja izkušnje; Hannah Arendt uporablja izraz *rojstvenost* (*Geburtlichkeit*) in hoče z njo izraziti *umrljivost*: oboje je meja izkustva

ETIČNA PROBLEMATIKA PRESADITEV

- Dionigi Tettamanzi: scientizem obravnava presaditve tako, da mu etika ni potrebna (tehnična rešitev bo odstranila etične pomisleke)
- vprašanje, kako ohraniti pristen pogled na človeka (»medicinski križ«)
- etično merilo presaditev je človek kot človek
- *darovanje* organov
- etični problemi pri darovanju (pridobivanju) organov
- *praksa presaditev ne sme postati dolžnost darovanja organov!*
- anonimnost darovalca
- ni verskih in teoloških razlogov proti t.; toda opozoriti je treba
 - na morebitne psihološke motnje pri darovalcu in
 - na nevarno mnenje, da je darovanje v nekih okoliščinah *pravilo* (med sorodniki)
- če je darovalec živ, veljajo naslednja merila:
 - morebitnega darovalca se ne sme siliti
 - ustrezno mora biti obveščen o morebitnih tveganjih
 - privolil lahko le po merilih obveščenega pristanka
 - odvzem organa ne sme bistveno prizadeti življenja in zdravja darovalca
 - darovanje odtehta verjetnost uspešne operacije
- pridobivanje organov in tkiv s trupel je etično manj sporno (zakon); paziti je treba na naslednje
 - da življenja ne bi ohranjali za vsako ceno le zaradi morebitnih presaditev
 - da iz istih razlogov življenja ne smemo enostavno končati (odvzema organov pacientom z apaličnim sindromom ni dovoljen)
 - da 'živega trupla' ne bi imeli le za nekakšno skladišče organov
- *darovanje organov se ne sme spremeniti v jemanje organov*

- etična vprašanja ob izbiri prejemnika organa
- z ozirom na prejemnika je treba vse presaditve, razen presaditve ledvic, imeti za poskuse (Ulrich Eibach)
- vsaka presaditev je *izreden medicinski poseg* (izredna terapija)
- mnoge presaditve so v eksperimentalnem stadiju
- to možnost daje medicina; zato pacient *nima pravice* do presaditve
- trgovina z organi je prepovedana (skoraj v vseh državah sveta)
- (?) tako imenovani *rewarded gifting* (ovrednotenje darovanega organa) vključuje različne oblike pomoči in zavarovanja; ljudi najbi spodbudilo, da bi organe raje darovali
- posebno mesto zavzema ravnanje s pacientom z apaličnim sindromom
- možganska smrt in odnos do trupel
- možganska smrt je normativni pojem smrti: je netipična smrt, ker smrt je in ni gotova in je v rokah medicine
- medicina tu ne določa trenutka smrti, temveč podaljša proces umiranja organov
- smisel procedure: znano mora biti
 - da je nekdo darovalec in
 - kdo je prejemnik organov

MNENJE CERKVE O PROSTOVOLJNEM DAROVANJU ORGANOV

- v tradicionalni moralni teologiji so presaditve organov dvigale mnogo prahu; povod za to je bila biologistična antropologija, ki je nekatere organe v človeku izrecno pripisovala vrsti, na primer spolne organe, druge pa istovetila z identiteto posameznega človeka
- Pij XII: »Posamezen organ izven telesa nima po svoji naravi nobenega smisla in uporabnosti. V celoti ga sprejema le celoten organizem, ki mu pripada.«
- Pij XII. je opredelil *načelo celostnosti (principium totalitatis)*
- doslej edini dokument Cerkve, ki se neposredno nanaša na presaditve, je *Izjava umetnem podaljšanju življenja in natančni določitvi trenutka smrti*¹¹
- *Evangelium vitae*: »Onstran bučnih dejanj je vsakdanji heroizem, storjen z majhnimi ali velikimi deli delitve, ki nahranjajo pristno kulturo življenja. Med temi gestami zasluži posebno spoštovanje podaritev organov, storjena v etično sprejemljivih oblikah, da bi dali možnost zdravlja ali celo življenja bolnikom, ki so včasih brez upanja.« (EV 84)
- to besedilo je mogoče razlagati tudi v prid presaditev.

¹¹ Papeška akademija za znanosti, *Izjava o umetnem podaljšanju življenja in natančni določitvi trenutka smrti* (21. okt. 1985), v: *EnVat* 9, 1766-1769.

MOŽGANSKA SMRT (MS)

- opredelitev MS predpostavlja in zahteva jasen odgovor na dve vprašanji
 - Ali je MS mogoče spraviti v sklad z verskim, moralnim in običajnim medicinskim pojmovanjem smrti?
 - Kdaj procesa umiranja ni več mogoče več zaustaviti?
- ko je Christian Barnard prvič presadil srce (Capetown, 1967), javnost še ni vedela, da je medicina prišla do nove opredelitve smrti
- MS pomeni popolno odpoved centralnega živčnega sistema; o nastopu smrti ne odloča prenehanje delovanja srca, ampak prenehanje vrste funkcij velikih možganov, ki pomeni dokončen konec možnosti za obnovo *človeškega* življenja
- za MS sta značilna dva vidika:
 - nova negotovost glede določenosti (določljivosti) trenutka smrti in
 - možnost ohraniti vegetativno življenje (življenje organov) zaradi presaditev
- *kortikalna smrt (cortex cerebri)* sloni na predpostavki, da asociativnega (človeškega, osebnega) življenja ni brez delovanja sive skorje velikih možganov
- prevladal je izraz *možganska smrt* (odpoved delovanja *celotnih* možganov)
- definicija *MS* »omogoča« ohraniti/obnoviti nekatere pomembne vegetativne funkcije (dihanje, bitje srca, delovanje prebavnega sistema); zato pravimo, da je normativni pojem
- MS je no vin drugačen pogled na ohranjanje življenja za vsako ceno
- zdravniki in biologi menijo, da je srce črpalka, katere življenjska doba je približno 120 let; zato menijo, da človeška smrt (tudi zaradi funkcije velikih možganov) običajno nastopi prezgodaj; to medicino motivira, da razmišljajo o presaditvah, zlasti tudi o presaditvi srca
- veliki možgani so nadzornik, ki svoje skrbi prenaša na telo; zato je telo stalno pod stresnim pritiskom

- to na svoj način to dokazuje apalični sindrom: delovanje nekaterih organov se umiri (srce)
- H. Thielicke: možganska smrt je konec človekove človeške zgodovine

PRAGMATIČNOST OPREDELITVE (NEKE) IREVERSIBILNE KOME

- koma ni isto kot MS; odločilen je motiv oživljanja
- neki vrsti kome pravimo *apalični sindrom* (po nevrologu Pallisu) ali *sindrom vklenjene zavesti*; toda to ni isto kot MS
- pragmatičnosti medicine v določitvi MS nikakor ne gre razumeti kot (!) možnosti raziskav na 'živem' truplu ali (2) kot da je mrtvo truplo *banka organov*
- avgusta leta 1968 je komisija Harvardske medicinske šole objavila definicijo možganske smrti, in sicer za »notranje medicinsko področje«
- Harvardska izjava je *eno* od ireversibilnih kom deklarirala za MS, če je bilo zanj na voljo dovolj podatkov
- pomembni je naslednji podatek: ne sme biti dokazljive dejavnosti možganov in vzporednih spontanih dejavnosti telesa, za katere medicina domneva, da jih vodijo veliki možgani, kot na primer dihanje in bitje srca
- izjava ugotavlja smrt celega telesa
- Je s tem mrtvo telo na razpolago?
- Hans Jonas: s to definicijo smrti se v medicini začneja kontradiktoren proces, ko smrt pomeni prenehanje medicinske dejavnosti in se začne zavestno prestopanje meje, ki je v normalnih okoliščinah ne bi prestopili
- deklarativna določitev smrti za nekaj časa vpliva na to, da zdravnik kot zdravnik nehal delati in da njegovo delo nadaljujejo aparati; zdravnik se v tem času opredeli do pacientove osebne smrti, pragmatičnost definicije pa ga sili (normativni pojem), da določi (socialno) smrt, ker je ta smrt za medicino koristna;
- edino opravičilo za oživljanje možgansko mrtvega človeka so presaditve; pri tem upoštevamo naslednje:
 - organizem kot *celota* ni isto kot *cel* organizem
 - spontano delovanje organov in induktivno delovanje, ki ga sproži medicina, ni razlog za razlikovanje med živim in *živim*

- gotovost o prenehanju aktivnosti velikih možganov mora biti eksplicitna in potrjena s tremi preskusi (človek je tu »cel človek minus možgani«; Harvardska izjava vnaša implicitni dualizem med telesom in možgani)
- na novo je treba definirati čas med smrtjo in pokopom umrlega
- meja med življenjem in smrtjo ni znana
- danes pri diagnozi MS veljaj *tretja generacija meril* (ZV65 (1996) 175-181)
- zaporedje življenjskega odpovedovanja organov
 - do prenehanja delovanja velikih možganov pride običajno potem, ko je srce prenehalo delovati in so zaloge kisika v možganih izčrpane
 - po hudi poškodbi velikih možganov lahko srce nekaj časa bije mirno in relativno samostojneje kot prej, ko so ga nadzorovali možgani, toda to ne more trajati dolgo
 - zelo upočasnjeno bitje srca in prenehanje dihanja (*apnoea*) povzročita hudo pomanjkanje kisika v krvi; zato je prenehanje dihanja za večino zdravnikov tudi znamenje možganske smrti
- pri bolnikih v stanju ireversibilne kome je umetno ohranjanje življenja smiselno, če obstaja minimalna verjetnost obnovitve osebnega življenja

**PREDLOG SLOVENSKEGA PRAVILNIKA O UGOTAVLJANJU MOŽGANSKE SMRTI /N
NOVI ZAKON O ODVZEMU IN PRESADITVI DELOV ČLOVEŠKEGA TELESA ZARADI
ZDRAVLJENJA (2000)**

- sledi mednarodnim kriterijem, nekaterim izkušnjam drugih držav, posebno nemškimi, švicarskim in ameriškim ter lastnim izkušnjam
- *Pravilnik* je bil podlaga *Zakona*
- postopek ugotavljanja MS se lahko začne pri osebi, ki ima klinično sliko apnoične neodzivne kome in izpolnjuje vse pogoje, in sicer
 - znan mora biti vzrok možganske okvare
 - ne sme iti za sekundarno možgansko okvaro (sekundarna okvara nastopi na primer po zaustavitvi srca)
 - kot primarne okvare štejejo mehanske poškodbe, intrakranialne krvavitve, infarkt možganov, maligni tumor, akuten hipertenzivni hidrocefalus
 - izključeni morajo biti naslednji vzroki za apnoično komo: zastrupitev z alkoholom, delovanje hipnotičnih ali psihotropnih zdravil, delovanje snovi ali zdravil, ki blokirajo živčno-mišični sistem, podhladitev, metabolična ali endokrina koma in cirkulacijski šok
- *Predlog Slovenskega pravilnika o ugotavljanju možganske smrti* navaja deset kliničnih znakov
- Jože Trontelj ugotavlja: glede definicije neodzivne kome vlada precejšnja semantična zmeda; v ZDA je na oddelkih intenzivne medicine in v skupinah za presaditve imelo le 35% anketirancev pravilno pojmovanje možganske smrti (dejavnik pretirane vneme)
- pravna problematika presaditev in zakonska ureditev pridobivanja organov s trupel
- v ZDA letno umre približno 60.000 oseb zaradi odpovedi ledvic; centrov za presaditve je dovolj, organov primanjkuje
- v Evropi je položaj slabši, v SLO še slabši

- novi zakon o presaditvah je bil pri nas sprejet 27. januarja 2000; zakon predvideva določila glede možganske smrti ter razširjen pojem privolitve glede darovanja
- pogoji za darovanje organov živih oseb so strožji:
 - dajalec mora pismo privoliti;
 - tveganje za njegovo zdravje mora biti v mejah sprejemljivega
 - iz telesa živih darovalcev se smejo jemati le tkiva, ki se obnavljajo (8. člen), ledvico ali del jeter pa, če v razumnem času ni na razpolago organa z umrlega dajalca in če darovanje živega organa zagotavlja bistveno boljše zdravljenje
- pogojna privolitev dajalca po smrti je dokaz spoštovanja dostojanstva osebe (ozka privolitev je pisna, razširjena privolitev je, če sorodniki ne nasprotujejo odvzemu organov)
- za alokacijo (odobritev) presaditve organa (ta obsega tudi odvzem) sta merodajni nujnost in verjetna uspešnost zdravljenja

PRESADITEV SRCA

- do leta 1994 je bilo na svetu opravljenih okrog 30.000 presaditev srca
- v zadnjih letih je prognoza preživetja precej visoka: eno leto preživi nad 80% pacientov, več kot pet let nad 60% prejemnikov

literatura:

Zakon o odvzemu in presaditvi delov človeškega telesa zaradi zdravljenja (ZOPDCT), Ur. l. RS 12/00.

Encyclopedia of Bioethics (2003), I, 602-624 (možganska smrt)

Encyclopedia of Bioethics (2003), IV, 1930-1959

Encyclopedia of Bioethics (2003), V, 2511-2517

Encyclopedia of Bioethics (2003), V, 2601-2612 (ksenontransplantacije)

AIDS

zakaj tudi etični problem?

Pojem **Acquired Immune Deficiency Syndrom**

Pojav AIDSa zahteva razmislek o naslednjih stvareh:

- nalezljivost (kužnost)
- HI-virus (po krvi)
- neozdravljivost
- eksponentno kopičenje bolezni
- obremenjevanje spolnosti (varna spolnost, kondom kot usodna zmota glede pojmovanja spolnosti)
- rizične skupine
- *narava*
- *krivda*
- *moralna*
- *politična odgovornost*

na kaj lahko sklepamo na osnovi pojma narave (*naturalistic fallacy*)

eden najpomembnejših vidikov naravoslovnih znanosti: odkritje normativnega značaja narave

identiteta znanosti

- znanost sebe razume kot vrhunsko človekovo kulturno zmožnost
- znanstveniki se razhajajo glede tega

- kaj je **človekova narava**
- kaj pomeni »**živeti v skladu z naravo**« in »**živeti proti naravi**«
- zaradi nejasnosti glede tega, ali je človek le naravno ali tudi odgovorno bitje, je znanost nagnjena k redukcionizmu (pri čemer je etično vrednotenje podrejeno pojmovanju človeka kot zgolj naravnega bitja – v luči abstrakcij naturalistično-evolucionistične teorije o človekovem razvoju)
- to pogojuje razumevanje (moralnih) norm:
 - znanstvena (moralna) reprodukcija resničnosti je **kavzalna**
 - morala je le **medij** (funkcija razmerja) med posameznikom in družbo
- če sprejemamo, da je človek **odgovorno bitje**, potem narave ne prešinja nek zgolj funkcionalni **moraš**, temveč *nravni moraš*, ki vključuje naravo (*gratia supponit naturam*), pri čemer moralnost ni posledica vzrokov, temveč je sad nagovorjenosti oziroma poklicanosti (odgovornost)
- razmerje med človekom kot naravnim in človekom kot odgovornim bitjem je praktično istovetno s tem, koliko znanosti med seboj sodelujejo

AIDS IN KRIVDA (IN ANALIZA »MORALNEGA GREHA«)

vprašanje udeležbe

- krivec in krivda
- krivda kot **causa** oziroma **aitia**
- pri AIDSu je presenetljiv hiter preskok na moralno krivdo
 - etiketiranje:
 - kriv je »nekdo drugi«
 - krivo je obnašanje (AIDSa se ne dobi, ampak se ga gre iskat)
 - pomanjkljivo razlikovanje med krivdo kot povzročiteljem (virus) in krivdo kot omogočanjem prenašanja okužbe (transfuzija: težko si je

predstavljati besedni cinizem v praksi, in sicer ne le zato, ker bi šlo za kriminalno dejanje namerne okužbe)

- »božja kazen« (in zvrčanje krivde na spolno /ne/moralo)
 - izraz »božja kazen« ponazarja monokavzalnost (Jn 8: »Kdor je brez greha...«)
 - Avguštín: »božja kazen« je neurejenost, ki postane sama sebi kazen
- o AIDSu govoriti kot o krivdi zelo verjetno pomeni, da preziramo okužene
 - kriminalna krivda (namerna okužba)
 - moralna krivda (dolgotrajno življenje *zoper naravo*)

AIDS IN NARAVA

- kaj je in kaj ni narava (*physis, natura*)
- če je človek le naravno bitje, pomeni *živeti proti naravi* naslednje:
 - imeti pomanjkljiv sistem instinktivnega nadzora (Gehlen)
 - obvladovati instinkte in biti vzgojen
 - nadzorovati spolni nagon, ki je najmočnejši
- če je človek *svobodno/odgovorno bitje*, potem pomeni *živeti proti naravi* naslednje:
 - zagovarjati svobodo proti človekovemu dostojanstvu (telos)
 - zagovarjati »svobodo izbiranja« (proti instinktu)
 - dober cilj more spremeniti značaj sredstva
 - zadovoljiti spolni nagon zaradi dobrega počutja in s tem opravičiti okužbo drugega
 - *non frustration children*
 - zanašanje na to, da je nevarnost okužbe z AIDSom zadostno svarilo pred neodgovornostjo
 - neupoštevanje moralne neodpornosti

- biti igrača (itn)

AIDS IN MORALA ODGOVORNOSTI

- morala: *živeta* pravila skupine ali družbe
- etika: popularna, zgodovinska, biološka, kulturna utemeljitev morale
- nujno je treba razčistiti pojme *restriktivne* in *razsvetljene* morale (varna spolnost)
- kondom: prizadete drži v lažni gotovosti in jih odvrča od dejanskih vzrokov širjenja okužbe
- pri osveščanju o okužbi je treba ovrednotiti zvestobo in partnerstvo
- *razvijati čut solidarnosti* pri ocenjevanju značaja okužbe s HIV, in sicer kot razkrinkavanje prezira, farizejstva, obremenjevanja s krivdo
- štiri oblike solidarnosti:
 - solidarnost zdravih (da se čimbolj izogibajo diskriminaciji bolnih in jim poskušajo pomagati)
 - solidarnost potencialno okuženih (prostovoljno se dati testirati)
 - solidarnost okuženih (izogib vsem možnostim nadaljnje okužbe)
 - solidarnost obolelih (da se jim solidarnost ne nalaga kot naloga, pač pa v kakšnem okolju in stanju bodo umrli)

AIDS IN POLITIČNA ODGOVORNOST

- politika in morala nista popolnoma ločeni niti nista eno in isto
- politikova (politična) odgovornost je *moralna* v smislu solidarnosti
- politik je odgovoren pri predlaganju in sprejemanju zakonov, ki (ne) omogočajo pospeševanja solidarnosti na vseh ravneh
- v sedanji politiki je zaskrbljujoče naslednje:
- kaj politika in družba v primeru AIDSa priznavata za dejstvo (izrazi: kuga, izolacija, potek bolezni, brezup, zakrivanje oči in ušes ne povečujejo možnosti)

- kako se uveljavlja politično načelo
- ocena in načelo nevarnosti ne sledita najbolj temnim scenarijem; McMurphy
- nevarnost nazorske nevtralnosti
- človek lahko postane »davčni denar« (Buber)
- iz konfrontacij naj bi prihajali do sklepov:
 - da se je v pojasnjevanju fenomena AIDSa treba izogniti moraliziranju
 - da je morebiti okuženim osebam treba omogočiti anonimni test
 - da je utemeljeno osumljene osebe ali skupine *treba* testirati (mnenje je, da je *ne hoteti vedeti* lahko odraz neodgovornosti (rizičnosti)
 - da država lahko prepove opravljanje nekega poklica, če bi bila s tem povezana nevarnost okužbe drugih
 - da javna oblast sme izolirati osebo, ki namerno širi AIDS
 - da sme država od kandidatov za nekatere državne službe zahtevati testiranje na HI-virus
 - da sme država od priseljencev zahtevati testiranje na HI-virus

Literatura:

Encyclopedia of Bioethics (2003), I, 121-137.

15 ŽIVLJENJE, UMIRANJE IN SMRT

enciklopedični pristop k smrti

smisel smrti

naravna in nenaravna smrt

na smrt se je treba pripravljati

mesto smrti v medicini

grehi proti človeškemu življenju

- vsaka bolezen je *delna smrt*
- človek je vse življenje na poti k smrti
- zaradi Kristusove smrti vidi teologija v smrti človekovo nalogo: njegova smrt je bila dejanje (izročitev življenja)
- krščanstvo pripoveduje to skupaj z dogmo o vstajenju mrtvih, ki je utemeljena na Jezusovem vstajenju in je najstarejši ter najosnovnejši del veroizpovedi
- smrt ni samo posledica greha (smrt kot posledica podžiga dualizem), čeprav krščanstvo ne ponuja nobene poceni tolažbe;

ENCIKLOPEDIČNI PRISTOP K SMRTI

- *Gaudium et spes* 18: o smrti govori tik pred ateizmom; sklicuje se na človekovo naravno hrepenenje po bolj natančnem odgovoru na uganko smrti
 - smrti ima vsak človek svoje mnenje, obstajajo pa tudi skupna mnenja
- današnja kultura ponuja neopredeljenost do smrti in smrti en vidi kot človekov *človeški* položaj
- z zdravniškega vidika: smrt je vedno *na drugi strani* (zdravnikova napoved smrti je kot vremenska napoved)
- krščansko gledanje: *življenje na zemlji kljub svoji edinstvenosti ne more popolnoma izčrpati celotne resnice o človeku*
- skrivnostno vračanje k teoriji evolucije: teologija daje prednost domnevi, da v ustvarjenem svetu ne prevladuje boj za obstanek, ampak – kar na neki način trdi tudi evolucijska teorija – da je na napredek življenja odvisen od stališča do slabotnega (leto invalidov)
- Jezusov stavek: »Kdor ima rad svoje življenje, ga bo izgubil« (Jn 12,25) je njegova izkušnja; stavek »kdor hoče razumeti življenje, se ga mora udeležiti« lahko obrnemo: »kdor hoče razumeti smrt, se je mora udeležiti.«
- smrt imamo po krivici za *problem*, če bi bila problem, bi bila rešitev že davno znana (ali pa tudi je: rešitev je *večno življenje*)
- zrcalo: kaj je življenje kaj manjša uganka kot smrt?
- smrt ni povzročena; *umreti mora človek* (vzrok ne more imeti večje posledice od sebe)
- nujno potrebujemo opredelitev (a) solidarnosti smrti, (b) smisla smrti in (c) osebne smrti.
- *Solidarnost* smrti je v tem, da je smrt enaka za vse; vedno je tudi individualna, toda vedno je tudi splošna
- *dobra smrt* je izročitev, je sad celotnega življenja
- evtanazija pomeni, da je treba o smrti vedeti kar najmanj, saj je konec vsega; zato ni *dobra*

- ljudje so z Jezusom naredili, kar so *hotel*i, čeprav vemo, da jim Jezus ni pustil, da bi njegovo življenje ali njegova smrt v njihovih rokah postala igrača; Jezusu življenja niso mogli vzeti
- razprave o legalizaciji evtanazije merijo na smrt drugih (smrt brez *subjekta*)
- bi Jezus lahko odrešil svet na drugačen način? Jezusova smrt nedvomno je tudi *družbena* (podobna vsem drugim, celo posledica zločina), a je tudi *individualna*, osebna smrt, njegova zadolžitev
- apostoli so na Binkošti razumeli, da je *odrešenjski dogodek*. Jezus je s svojo smrtjo razodel edinstveno ljubezen do Boga, do ljudi in do sebe; to je osebna smrt
- od Getsemanija do Kalvarije Jezus ni storil nobenega dejanja
- solidarnost smrti je tudi smrt kot objekt s subjektom: smrt kot dejanje; kljub presenetljivi enakosti smrti vseh ljudi je smrt vedno tudi osebna
- zlo, na katerega kaže prepoved ubijanja, ni le ubijanje iz sovraštva (Kajn), ampak ubijanje brez sovraštva: kaznovanje, masovno ubijanje in splav

SMISEL SMRTI

- če je smisel meja med vidnim in nevidnim, je vprašanje smisla smrti v tem, če se lahko od smrti kaj naučimo
- smisel smrti razkrinkava poskuse, ki hočejo smrt predstaviti kot posledico (umrl je zaradi ...) ali posledico kot smrt (splav, evtanazija)
- osebna struktura smrti
- Heidegger: dostopnost strukture smrti je odvisna od našega sožitja z drugimi in spremljanjem bližnjih v smrt (Bit in čas, 324)
- moderni ateizem je nerazumljiv brez ideje o Bogu, proti kateri se bori; rezultat boja proti ideji o Bogu je *le delno odgovoren* človek; ta človek beži pred smrtjo; nasprotno pa zavzamem stališče do smrti šele, ko spremljam v smrt ljubljene človeka; z njim grem do praga smrti

NARAVNA IN NENARAVNA SMRT

- človek je umrljiv po naravi; smrt je nekaj osebnega
- *naravna smrt* je del življenja, kot rojstvo
- SP: smrt je *božja sodba* (del stvarjenjskega reda).
- Georges Bernanos (*Pogovor Karmeličank*): medtem ko se redovnice pripravljajo na izvršitev smrtne kazni in zbirajo pogum, kako prestati smrt, jih priorica opozori, naj ne pozabijo misliti nanj, ki ga bodo srečale v smrti; v smrti se ne le z bolečino umiranja, ampak *na najbolj temeljni način kljubujem ne-naravni smrti*
- smrt kot *odkupnina* in *sprava za greh*; smrt ni posledica greha, saj je Kristusova smrt je resnična
- silovita sprememba
- Je smrt prekletstvo?
- razodetje: cilj je vstajenje od mrtvih, ne propad
- nenaravna smrt je smrt v svetu brez Boga

- nenaravna smrt je dosegla tragični vrh v sodbi nad Jezusom: »Mi imamo postavo in po postavi mora umreti« (Jn 19,7)
- udeležba na Kristusovi usodi in smrti ne pomeni avtomatske osvobojenosti od nesmisla in prekletstva smrti; mučeniška smrt je radikalna kritika nasilja nad življenjem
- P. N. Evdokimov pravi: človek od ustvarjenja naprej vedno na poti k upodabljanju božje podobe v sebi; pravilno razumevanje minljivosti (smrti) pomeni, da je Velika noč praznik za vse stvarstvo, kajti »Duh prihaja na pomoč naši slabotnosti« (Rim 8,26)
- *midlife-crisis*. prvo človekovo soočenje s smrtjo v srednjih letih; prva *resna* ugotovitev umrljivosti

NA SMRT SE JE TREBA PRIPRAVLJATI

- vera ne zmanjša dramatičnosti umiranja, ampak ga do neke mere še poglobi
- E. Kübler-Ross je ta proces opisala: a) grozotno oziranje v preteklost, doživljanje zavrženosti in popolne zapuščenosti, b) jeza in odklanjanje smrti, c) poskus, kako bi pridobil na času (podaljševanje umiranja), č) depresija in občutek izgubljenosti, d) sprejem usode
- H. C. Piper: medicina je po nepotrebnem »užaljena« zaradi smrti, čeprav kdo reče: »Ampak pri nas se ne umira zaradi takih malenkosti.«
- spričo smrti je moderna bolnica kot velik neuigran orkester
- umiranje je višek osebne svobode in intime
- V. Frankl: »Če bi imel kaj povedati, potem bi predlagal, da treh stvari ne bi smeli nikoli fotografirati: ljubljenja, molitve, umiranja. Vse tri so zaščiten prostor najbolj intimne človekove samote ...«
- Gandhi v prizoru, ko umira njegova žena
- D. Bonhoeffer (!!) »Smrt je na poti k svobodi največji praznik.«
- pot smrti
 - smrt je dežela, kamor moram odpotovati, pa nimam njenega zemljevida; grem v neznano
 - P. N. Evdokimov predvideva, da bo človek v prihodnosti doživel pekel dolgčasa; v knjigi *Žena in odrešenje sveta* govori o pribežališču za žalostne, v katerem je visela Marijina slika, pod njo pa napis: »Marija, ki uničuje grešno žalost«; pravi, da je to »neznano« klasičen vzorec kontrast med *hronos* (čas, ki priganja) in *kairos* (milostni čas)
 - izogibanje misli na smrt uganke ne reši

MESTO SMRTI V MEDICINI

- po mnenju mnogih je zdravnikovo spremljanje bolnih v smrt preobremenitev za zdravniški poklic
- J. G. Meran se vprašuje: »Kako in kdaj naj zdravnik zamenja frontno črto? Kako naj se ne bori proti smrti z vsemi sredstvi, da se ne bo boril proti človeku? Kako naj se bori za življenje in hkrati za človeško smrt?«

- po-moč je klic po *moči*
- V *redu ljubezni* zdravnik koordinira celoten potek in spremlja (vključuje) druge; središče zgodbe ni umirajoči, ampak zdravnik; ne more le igrati svoje vloge, ampak mora biti zdravnik-duhovnik; tudi duhovnik je duhovnik-zdravnik
- zdravnik kot *medicus*, na sredi, most
- v središču je *homo patiens*

grehi proti človeškemu življenju

- krivda zaradi opustitve določenega ravnanja (Samaritanj)
- splav in evtanazija *kot vojna močnih proti slabotnim*
- umor iz nemarnosti (brezbrižnost, »pasivna« evtanazija)
- samomor
- umor in sodelovanje pri množičnem umoru
- smrtna kazen

literatura:

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 546-624.

Encyclopedia of Bioethics (2003), IV, 2475-2483 (samomor)

Encyclopedia of Bioethics (2003), I, 625-629 (smrtna kazen)

EVTANAZIJA

Zgodovinski pregled, današnji položaj in etična refleksija
(iz navedenega kazala pregledno obravnavamo teme, ki so v **bold** pisavi)

1. Pojem

1.1 Novo in staro

1.2 Izbira smrti

1.3 Iskanje ustrezne opredelitve

1.4 Predlogi opredelitev

1.4.1 Odpoved pojmu »evtanazija«

1.4.2 Oblikovanje novih pojmov

1.4.3 Etično utemeljene omejitve

1.4.4 Evtanazijo opredeli šele pridevniško določilo

1.4.5 Precizna in ozka definicija »pomoči pri umiranju«

1.5 Vzorčne rešitve

1.6 Vrednotenje in kritika definicij spričo današnjega družbenega položaja

1.7 Disonanca umiranja/smrti

2 Zgodovinski pregled in nazorsko ozadje današnjega pojmovanja evtanazije

2.1 Evtanazija in sorodne teme v antični Grčiji in Rimu

2.1.1 Izvor pojma »evtanazija«

2.1.2 Pravo in evtanazija v antiki

2.1.3 Filozofija in evtanazija v antiki

2.1.4 Medicina in evtanazija v antiki

2.2 Evtanazija in sorodne teme v judovstvu in zgodnjem krščanstvu

2.2.1 Judovstvo

2.2.2 Krščanstvo

2.3 Od renesanse do 19. stoletja in začetek znanstvenih teorij o evtanaziji

2.3.1 Tomaž More (1478-1535)

2.3.2 Francis Bacon (1561-1626)

2.3.3 Michel de Montaigne (1535-1592)

2.3.4 Razsvetljenstvo

2.4 Devetnajsto stoletje

2.5 Dvajseto stoletje

2.5.1 Evtanazija v Nemčiji do leta 1933

2.5.2 Čas nacionalsocializma

2.5.3 Ustanavljanje prvih evtanazijskih društev (družb)

2.5.4 Razvoj po drugi svetovni vojni

2.6 Povzetek

3 EVTANAZIJA NA NIZOZEMSKEM

- 3.1 Politično razpoloženje do leta 1991 in rezultati preiskovalnih komisij
- 3.2 Kako razumeti in razlagati podatke?
- 3.3 Kaj so povedali člani komisij?
- 3.4 Odgovor vlade
- 3.5 Prvi zakon (1993)
- 3.6 Sedanji položaj (2002)
 - 3.6.1 Kaj je evtanazija (medicinsko asistirana smrt) in kaj ni?
 - 3.6.2 Nova stara pravila
 - 3.6.3 Nov zakon
 - 3.6.4 Kaj napoveduje legalizacija evtanazije?

4 POLOŽAJ V DRUGIH DRŽAVAH

- 4.1 Italija
- 4.2 Belgija**
- 4.3 Anglija
- 4.4 Združene države Amerike
- 4.5 Avstralija
 - 4.5.1 Avstralski *Severni teritorij*
 - 4.5.2 Peter Singer
- 4.6 Nemčija (po letu 1980)
- 4.7 Kolumbija

5 TEMELJNI MISELNI VZORCI PRI SEDANJI RAZPRAVI O EVTANAZIJI IN/OZIROMA POMÔČI PRI UMIRANJU

5.1 Svetost življenja in sorodni pojmi

- 5.1.1 Kako razumeti *svetost* in *življenje*?
- 5.1.2 Kako razlagati načelo *svetosti* življenja?
- 5.1.3 Bogopodobnost in pomen stvarjenjskoteoloških trditev
- 5.1.4 Današnje razumevanje brezpogojnega spoštovanja življenja
 - 5.1.4.1 Lisa Sowle Cahill in *svetost življenja*
 - 5.1.4.2 Helga Kuhse in *svetost življenja*
 - 5.1.4.3 James Rachels in *svetost življenja*
- 5.1.5 Sklep

5.2 Razlikovanje med aktivnim in pasivnim ravnanjem

- 5.2.1 Postavitev vprašanja
- 5.2.2 Teza o enakovrednosti
- 5.2.3 Modificirana teza o signifikantnosti (pomembnosti)
 - 5.2.3.1 Smrt je vedno »enaka«
 - 5.2.3.2 Intuicija in kontraintuitivni primeri
 - 5.2.3.3 Povedni značaj (ekspresivnost) dejanj

5.2.3.4 Kaj govori v prid modificirani tezi o signifikantnosti (pomembnosti)?

5.2.4 Sklep

5.3 Razlikovanje med neposrednim in posrednim ravnanjem

5.3.1 Postavitev vprašanja

5.3.2 Razlika med *zvestno hoteti* in *dopuščati*

5.3.3 Teološko izročilo DDU in štirje pogoji dopustnosti

5.3.3.1 Dejanje ne sme biti zlo samo v sebi (*intrinsece malum*)

5.3.3.2 Slab učinek ne sme biti zvestno hoten

5.3.3.3 Dobri nameni ne posvečujejo slabih sredstev

5.3.3.4 Za dopustitev slabih posledic se zahteva sorazmeren razlog

5.3.4 Sklep

5.4 Argument *spolzkega nagiba* (*Slippery Slope Argument*)

5.4.1 Pojem in funkcija ASN v sodobni evtanazijski razpravi

5.4.1.1 ASN kot analogija

5.4.1.2 ASN kot zavračanje pogovora in kot zavlačevanje

5.4.2 Analiza ASN

5.4.2.1 Logična analiza ASN

5.4.2.2 Empirična analiza ASN

5.4.3 Doseg in smisel NS-analogije

5.4.4 ASN v sedanjih razmerah na Nizozemskem in verjetnost razširitve

5.4.4.1 Namigi dejanskih podatkov

5.4.4.2 Namigi logičnega ASN

5.4.5 Sklep

6 PRAVO, LEGALIZACIJA IN ODLOČITVE O ŽIVLJENJU IN SMRTI

6.1 Tipična predstava o osebi

6.2 Struktura pravic osebe in njihova utemeljitev z ozirom na začetek in konec življenja

6.2.1 Pravice zarodka

6.2.2 Človekove pravice in evtanazija

6.2.3 Pravna utemeljitev pravice do življenja

6.3 So vsi ljudje osebe?

6.4 Pravo na meji med življenjem in smrtjo in *pravica do smrti*

6.5 Značilnost zakonodaje na meji med življenjem in smrtjo

6.6 *Priporočilo 1418* Sveta Evrope

6.7 Pojem smrti v pravu

6.8 Proti legalizaciji evtanazije

7 RAZPRAVA O EVTANAZIJI V SLOVENIJI

7.1 Iz časovnega zaporedja

7.2 Pravno in filozofsko-etično ozadje razprav o človeškem življenju

7.3 Mnenje zdravnikov in zdravništva o evtanaziji

7.4 Evtanazija in vloga psihologije

- 7.5 Stališče Državne komisije za medicinsko etiko o ravnanju z umirajočimi in o evtanaziji
- 7.6 Slovensko gibanje (in društvo) hospic
- 7.7 Sklep

8 GLEDANJE KATOLIŠKE CERKVE NA EVTANAZIJO

9 SKLEPNE TEZE

- 9.1 Ozadje razprav o evtanaziji
- 9.2 Smisel življenja spričo trpljenja
- 9.3 Krščanski odnos do umirajočega in do smrti
- 9.4 Oblikovanje življenja in solidarnost smrti

EVTANAZIJA

pojem

- pojem je grškega izvora (*ευθανασία* kot samostalnik, *ευθανάτος* kot prislov, *ευθάνατος* kot pridevnik)
- v današnjem kontekstu je evtanazija – bodisi kot pomoč pri umiranju bodisi kot samomor s pomočjo – najbrž povod ali posledica istih razhajanj kot v davni preteklosti in v bistvu *κάκο-θανασία*, grda smrt
- dileme med vrednoto življenja *kot takega* in življenjem *posamezne osebe* ter med javno moralo in osebno svobodo ni mogoče rešiti z eno potezo
- zdravnik Matija Cevc navaja naslednje oblike evtanazije: pasivno, semipasivno, semiaktivno, slučajno in aktivno evtanazijo
- evtanazija pomeni pospešitev smrti neozdravljivo bolnega, »umetno izzvano smrt pri neozdravljivo bolnih, namerno skrajšanje življenja, da bi bolnika razbremenili bolečin in trpljenja«.
- pojem sledi naslednji razdelitvi
 - *aktivna evtanazija* je uboj težko bolnih ljudi, ki to bodisi zahtevajo sami bodisi o tem odloča tretja oseba (zdravnik, sorodniki, država)
 - *zgodnja evtanazija* je uboj prizadetih ali težko bolnih otrok

- *zdravniška pomoč pri samomoru* težko bolnih z ozirom na točko a) poudarja, da gre za samomor, a s pomočjo
- *pasivna evtanazija* izraža prekinitev posebne zdravniške nege/obravnav pri umirajočih, ki niso več sposobni sami privoliti v končanje takega postopka, oziroma pomeni, da se neka (nova) intenzivna nega sploh ne začne, misleč, da z medicinsko nego ni mogoče obnoviti dostojnega življenja, mogoče pa je umirajočega spremljati na prag smrti
- *posredna (indirektna) evtanazija* pomeni isto kot pasivna evtanazija, le da je tu pozornost namenjena namenu, ne dejavnosti kot taki: gre za nenamerno pospešenje prihoda smrti, ki je posledica sredstev za lajšanje bolečin in pomirjeval
- *pomoč pri umiranju kot spremljanje bolnih do praga smrti* (npr. *hospic*) je to, v čemer je pasivna evtanazija v bistvu 'aktivna'
- izrazi večinoma povedo, da evtanazija posega na področje prepovedi ubijanja, ki je – kot se zdi – temelj civilizacije, ki jo poznamo danes
- ker zagovorniki evtanazije v tem kontekstu govorijo o *dobri* smrti, danes izstopata predvsem naslednji obliki evtanazije:
 - *prostovoljna* (pomoč pri umiranju in pri samomoru)
 - *neproستovoljna* evtanazija
- v obeh primerih je evtanazija aktivna
- *pasivni* evtanaziji mogoče reči naslednje: če je zdravnik prepričan, da neka oseba ne more preživeti brez takojšnje, intenzivne in trajne medicinske pomoči – če torej pacient umira –, ni prisiljen začeti zapletenih postopkov oživljanja in podaljševati življenja v nedogled
- specifično zdravnikovo in zdravniško vprašanje v težki terminalni bolezni je lajšanje bolečin

iskanje ustrezne opredelitve

- bistvena razlika med deskriptivnim (*quaestio facti*) in normativnim vidikom (*quaestio juris*)

- skupina zdravnikov je leta 1995 v uvodniku v *Zdravniški vestnik* zapisala: »Majhen, a medijsko zelo odmeven del bolnikov, ki zahteva pravico do samomora, hkrati zahteva tudi pravico, da mu pri tem pomaga zdravnik. ... Posledice morebitne legalizacije takih zahtev bi bile daljnosežne, težko predvidljive, možne zlorabe še bolj.«
- Matija Cevc: »Prepričan sem, da evtanazije ni mogoče zlorabiti, zlorabi se lahko izvajalca. ... Če pogledamo nekoliko drugače: Evtanazijo lahko prepovemo in najstrožje kodificiramo, ne moremo pa prepričati, da bi moralno izprijena oseba izkoristila možnost, ki jo daje medicina z usmrtitvami pod krinko evtanazije.«
- Matija Cevc: »Pri številnih boleznih, zaradi katerih bi pred 25 leti umrli, lahko z današnjimi metodami vzdržujemo in podaljšujemo življenje. Žalostna resnica pa je tudi, da mnogo takih bolnikov le životari. ... Druga skupina so bolniki, ki zaradi uspešnega zdravljenja sicer živijo dlje, toda cena za tako življenje so hude duševne in telesne muke. ... To kaže, da je medicina na nekaterih področjih verjetno presegla meje sprejemljivega ...«

PREDLOGI OPREDELITEV

- odpoved pojmu »evtanazija«: dostojanstvena smrt (*death with dignity*) ali pravica do smrti (*right to die*)
- oblikovanje novih pojmov: distanazija, adistanazija, ortotanazija, benemortazija
- etično utemeljene omejitve:
 - (EV): »Pod *evtanazijo* v strogem smislu je treba razumeti dejanje ali njegovo opustitev, ki po svoji naravi ali zavestno privede do smrti z namenom, da se konča vsaka bolečina.«
 - Bernhard Häring je poleg omenjene moralnoteološke omejitve pojma razlikoval še med *pozitivno* in *negativno* evtanazijo; »V obeh primerih gre za resno odločitev proti življenju nekoga drugega, kršenje prepovedi: 'Ne ubijaj'.«
 - zdravniki razlikujejo med agonijo in smrtjo takole: »'Tragedija' pomoči pri samomoru ni nič drugega, kot umeten rezultat izgub

pravega odnosa med zdravnikom in bolnikom v našem času, ko nam vsem vlada visoka tehnologija.«

- pomoč pri umiranju kot *Sterbehilfe* (spremljanje umirajočega do praga smrti)
 - E. Schockenhoff: »Pomoč pri umiranju je pomoč v umiranju«, ne pa morda odpoved pomoči in »pustiti umreti«
 - Volker Eid: »Z *aktivno* evtanazijo mislimo na neposredno povzročitev smrti, s *pasivno* dopustitev smrti brez uporabe ukrepov za podaljševanje življenja. O *indirektni* evtanaziji se govori skupaj s pasivno, če se z uporabo sredstev proti bolečinam doseže glavni namen, namreč blažitev bolečin, hkrati pa se organizem neizogibno obremeni in pospeši proces umiranja, ne da bi to *neposredno* hoteli.«
 - Philippa Foot: »Dejanje evtanazije, bodisi da gre za dejanje ali opustitev nekega dejanja, se pripisuje dejavniku, ki se odloči za smrt nekoga drugega, ker se mu zdi, da je v njegovem primeru življenje prej breme kot dobrina.«
 - Ulrich Eibach: »Človeka kot *umirajočega* v biološkem smislu označimo tedaj, ko je nastopil nepreklicen in napredujoč proces, ki bo po izkušnjah zdravnikov kmalu pripeljal do razpada ene ali več življenjsko pomembnih organskih funkcij. ... Sporno pri tej definiciji je, kako hiter je ta proces nasproti smrti, kako natančno je mogoče določiti trenutek smrti in kako blizu mora biti ta trenutek.«
- definicija evtanazije na Nizozemskem se giblje znotraj prostovoljnosti oziroma neprostovoljnosti
 - ameriški moralni filozof Marvin Kohl je mnenja, da se sodobni moralni filozofi, pravniki in tudi zdravniki nagibajo k definiciji, ki bi se predvsem omejila do dejanj, ki niso evtanazija; predlaga naslednjo opredelitev: »Ti opredeljujejo evtanazijo kot dejanje ali metodo, ki povzroči smrt s kar najmanjšimi bolečinami, medtem ko telo akutno trpi ali je v neželenem položaju, pri čemer je prvotni ali edini motiv ta, da se odstrani slednje in pri čemer je prepričljivo razvidno, da je smrt, ki je rezultat dejanja/metode, za prejemnika večje dobro oziroma manjše zlo kot če se to ne bi zgodilo.«

- disonanca umiranja/smrti: Johannes G. Meran meni, da je medicina tam, kjer je najbolj usposobljena, obenem najmanj človeška
- Viktor von Weizsäcker: življenja in smrti ni mogoče ločiti
- provokativna trditev, da smrti ni mogoče razumeti, če je ne ljubiš, je druga stran zapovedi: »Ne ubijaj!«
- brezpogojna oblika prepovedi ne more preprečiti ubijanja, razkrinkava in energično pa odklanja tisto sovražno razpoloženje do trpljenja in smrti, ki napravi razmerje med zdravimi in umirajočimi za razglašen orkester.

smrt in umiranje bi bilo treba »razsovražiti«

EVTANAZIJA V BELGIJI IN NA NIZOZEMSKEM

BELGIJA

- 16. maja 2002 je spodnji dom belgijskega parlamenta (*La Chambre*) legaliziral evtanazijo po nizozemskem vzoru
- razprava o evtanaziji se je v Belgiji začela leta 1996: vlada je pooblastila novoustanovljeno Posvetovalno komisijo za bioetiko (*Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek*), naj izdela predlog zakona, ki bi naj bi na neki način dovolil končati življenje terminalno bolnih pacientov na njihovo željo
- predlog zakona je bil vložen v parlament 12. maja 1997
- podobno se je dogajalo leta 1989, ko je razprava o splavu pripeljala do popolnega konflikta med strankami v parlamentu; rezultat je bil zakon, ki je dovolil splav v stiski, sledila pa mu je ustavna kriza, saj zakon je bil zakon neustaven; začasen odstop kralja Baudouina je premostil ustavno krizo in zakon je lahko začel veljati
- belgijski Kazenski zakon (§§ 393.394.397) evtanazijo nedvomno prepoveduje
- *Posvetovalna komisija za bioetiko* je predlagala, naj bi razprava potekala z namenom dekriminalizirati »namerno ravnanje tretje osebe, ki ima za cilj

končati življenje, in sicer na željo prosečega«, spremeniti Kazenski zakonik, predvsem pa razkrinkati »divjo evtanazijo«

- glasovali so o naslednjih možnih variantah razprave:
 - noveli kazenskega zakona s ciljem dekriminalizirati evtanazijo
 - *a posteriori* ureditvi primerov faktične evtanazije
 - *a priori* ureditvi vseh odločitev, ki se nanašajo na zadnje (terminalno) obdobje življenja, in sicer z vidika strokovnega dialoga med kolegi
 - ohranitvi veljavne prepovedi evtanazije
- parlamentarna razprava (10. in 11. 12. 1997) ni prišla do relevantnega sklepa; edina ugotovitev je bila, naj se ovrednoti paliativno terapijo (tudi njene pasti) in opredeli *pravico do ne-vednosti/neobveščenosti*
- leta 1998 se je Belgija soočala s pedofilskimi aferami in je razprava o evtanaziji potihnila
- leta 1999 izdelali osnutek zakona, ki je kombiniral drugi in tretji predlog komisije

NIZOZEMSKA

- Avtorji gledajo na »nizozemski primer« zelo različno; najbolj prepričljiv pristop je tisti, ki razvoj razprave o evtanaziji na Nizozemskem uvršča med iskanje ustrezne *nove* definicije evtanazije
- poudarek je:
 - na odločanju o lastnem življenju,
 - na natančni definiciji pojma in
 - na dekriminalizaciji zdravniške pomoči pri umiranju oziroma pri samomoru.
- o nizozemskem primeru je napisanih veliko študij
- sedanja zakonodaja je v veljavi od 1. 4. 2002

Preglednica (rezultati Remmelinkove komisije leta 1991, ki so se nanašali na smrtne primere leta 1990).

medicinske odločitve, ki so vplivale na konec življenja pacientov oziroma pacientk (tip MDEL ¹²), 1990	povprečje (v%)	povprečje (absolutno)
Evtanazija in sorodne MDEL, od tega:	2,9%	3.700
– uboj na zahtevo (evtanazija)	1,8%	2.300
– pomoč pri samomoru (asistirani samomor)	0,3%	400
– neprostovoljna evtanazija (LAWER ¹³)	0,8%	1.000
Protibolečinska terapija, ki bolj ali manj namerno vpliva na skrajšanje življenja (APS ¹⁴), od tega:	17,5%	22.500
– z namenom skrajšati življenje	1,0%	1.350
– deloma z namenom skrajšati življenje	5,2%	6.750
Prekinitev ali odklonitev medicinskih ukrepov (NTD ¹⁵), od tega:	17,5%	22.500
– z namenom, skrajšati življenje	4,3%	5.508
– deloma z namenom skrajšati življenje	7,0%	9.042
vsi MDEL	38%	48.700
vsi smrtne primeri na Nizozemskem leta 1990	100%	128.786

Preglednica: rezultati Remmelinkove komisije leta 1996, ki so se nanašali na smrtne primere leta 1995 (*A Second Nationwide Study of Euthanasia and Other Medical Practices Involving the End of Life*)

Medicinski ukrepi, ki se nanašajo na konec življenja pacientov in pacientk	povprečje (%)	povprečje (absolutno)
Aktivna evtanazija in sorodne odločitve, od tega:	3,4%	4.600
– uboj na zahtevo (evtanazija)	2,4%	3.200
– zdravniška pomoč pri samomoru	0,3%	400
– neprostovoljna evtanazija (LAWER)	0,7%	1.000
Paliativna terapija z bolj ali manj očitnim namenom skrajšati življenje (APS), od tega:	16,9%	23.000
– z izrecnim namenom končati življenje	2,6%	3.450

¹² *Medical Decision Concerning the End of Life* (MDEL).

¹³ *Life-Termination Act Without Explicit and Persistent Request* (LAWER).

¹⁴ *Alleviation of Pain and Symptom* (APS).

¹⁵ *Non Treatment Decision* (NTD).

Prekinitev ukrepov oziroma odpoved nadaljnjim ukrepom (NTD), od tega: – z namenom končati življenje	20,2% 13,5%	27.500 18.000
Vse MDEL	40,5%	55.100
Vse smrti na Nizozemskem (1995)	100%	135.675

- Margaret P. Battin je v neki razpravi že leta 1992 nizozemski primer poimenovala kar »naravni laboratorij za naše morebitne raziskave na področju legalizacije pravice do smrti«¹⁶ v drugih državah. Temeljne smernice je strnila v desetkratni »*caveas*«:
 - aktivna evtanazija mora biti prostovoljna. Pacientova zahteva je resna, enoumna in stalna;
 - pacient oziroma pacientka je o svojem telesnem stanju, o prognozi in morebitnih terapevtskih ukrepih ustrezno obveščen(a);
 - bolečine oziroma trpljenje je neznosno (Battinova ne predvideva, da bi bilo treba zahtevo postaviti v terminalnem stanju);
 - ugotoviti je treba, da ni več razumnih možnosti za lajšanje bolečin, ki bi jih lahko naprtili pacientu;
 - aktivno evtanazijo sme izpeljati samo zdravnik oziroma zdravnica (zdravstveno osebje sme kvečjemu prisostvovati);
 - nujno je treba upoštevati pozitivno mnenje neodvisnega zdravnika/zdravnice;
 - zdravnik je dolžan spremljati pacientovo/pacientkino stanje med izvajanjem evtanazije;
 - sorodniki imajo pravico vedeti za evtanazijo, razen če tega pacient/ka izrecno noče;
 - izvedbi evtanazije je treba sestaviti napisano poročilo;
 - izvedene evtanazije v bolniškem listu ni dovoljeno imenovati naravna smrt in jo je treba sporočiti državnemu tožilcu.

¹⁶ M. P. Battin, *Assistide Suicide. Can We Learn from Germany?*, v: HCR 22 (1992/2) 44-51.

sedanji zakon

- nov zakonodajni cikel se je začel leta 1999
- spodnji dom parlamenta je zakon sprejel z relativno večino 28. novembra 2000
- zgornji dom je zakon potrdil 10. aprila 2001
- zakon je začel veljati 1. aprila 2002
- besedilo zakona sestavljajo:
 - preambula (1. poglavje)
 - opredelitev pojmov (§ 1)
 - zdravnikova dolžnost pomagati (§ 2)
 - v §§ 3-19 zakon govori o pokrajinskih komisijah, o kontroli in o reviziji postopkov pri zdravniško nadzorovanem končanju življenja na zahtevo ter pri tako imenovanem asistiranem samomoru
 - amandmaji k drugim zakonskim besedilom, predvsem k §§ 293 in 294 Kazenskega zakona (1886), in precizirane spremembe v dosedanjem zakonu o pogrebu oziroma sežigu trupel
- zakon ne govori o neprostovoljni evtanaziji
- v novem zakonu predvsem za opredelitve pojmov; evtanazija je opredeljena:
 - kot *medicinska pomoč pri umiranju* (zavestno končanje življenja pacientu, ki je za to prosil; v mednarodnih razpravah pacientova želja ni nujno sestavni del definicije)
 - kot *medicinska pomoč pri samomoru* (asistirani samomor)¹⁷
 - kot predmet intimnega odnosa med zdravnikom in pacientom
- glede na to definicijo ne gre za evtanazijo pri naslednjih ukrepih:

¹⁷ Glede na podatke je zastopanost *pomoči pri samomoru* majhna (6:1). Dejstvo, da gre za medicinsko pomoč (»samo zdravniku je dovoljeno izvesti evtanazijo ... «), pomeni, da gre za neznosno in brezupno trpljenje, pri katerem so izčrpane vse možnosti ustreznega zdravljenja, in torej za zahteve, ki jih postavlja *careful practice*.

- če pacient odkloni zdravniško oskrbo (končanje neke obravnave, ki je nujna za preživetje, pa je pacient noče nadaljevati oziroma jo odkloni, še preden se začne)
- če zdravnik prekine neko terapijo ali jo odkloni (NTD), če ni nobenih izgledov, da bo terapija uspešna, in se pacient strinja s tem, da bo umrl
- če gre za ukrepe, ki lajšajo bolečine in pomenijo morebitno skrajšanje življenja (APS)
- po splošnem mnenju izraz *pasivna evtanazija* vnaša zmedo, ker hoče zakriti dejstvo, da tudi opustitev zdravljenja ali njegova prekinitev predstavlja neko dejavnost
- Novi zakon je legaliziral dosedanje prakso, ki ji kontrolni ukrepi in organi pregona niso bili kos. Novosti zakona je mogoče strniti v pet točk:
 - Zdravnik mora biti ne le prepričan, da je pacient izrecno želel, da mu pomaga umreti (pisna privolitev), ampak mora imeti za to tudi strokovne razloge
 - Vsak primer evtanazije je treba sporočiti regionalni komisiji, ki jo sestavljajo trije člani: pravnik, zdravnik in etik. Komisija mora revidirati in ovrednotiti javljen primer.
 - Pomoč pri umiranju in pomoč pri samomoru nista kaznivi, če ju izvede zdravnik. Ta se mora ravnati po predpisih in svoje ukrepe sporočiti mrliškemu ogledniku na priloženem listu.
 - Mrliški oglednik mora zdravnikovo poročilo in svoje mnenje poslati regionalni komisiji. Poročilo mora ustrezati protokolu. Poleg tega mrliški oglednik pošlje svoje poročilo tudi državnemu pravobranilcu, ki da dovoljenje za pokop oziroma pokop/kremiranje zadrži, če je prišlo do kršenja pravil.
 - Tudi mladostniki (12-16 let) lahko izrazijo željo po evtanaziji, če to odobrijo njihovi starši. Zaradi protestov nekaterih parlamentarcev je vlada črtala tisti del zakona, ki zahteva odobritev staršev, ter ga dopolnila, da v izjemnih primerih privolitev staršev ni nujna.
- novi zakon je tudi podlaga za vnaprejšnjo izjavo (*advance directive*)

- zakon ne uvaja/legalizira nobenih novih oblik pomoči pri umiranju, toda mnenje je, da odpira vrata *sprejemljivosti* drugih oblik evtanazije in da tako rekoč institucionalizira pomoč pri umiranju
- preden je s 1. aprilom 2002 začel veljati novi zakon, je tiskovni urad ministrstva za pravosodje 26. marca 2002 objavil, da je z objavo izvedbenega zakona, tako imenovanega *Euthanasia and Assisted Suicide Cotrol Act*, na Nizozemskem prvič stopila v veljavo legalna struktura *dovoljene* evtanazije oziroma samomora z zdravniško pomočjo
- *Zakon o evtanaziji in samomoru s pomočjo (Euthanasia and Assisted Suicide Act)* se je – preden je bil sprejet – imenoval *Termination of Life on Request and Assisted Suicide Act*, ima evtanazijo še naprej za kaznivo, kazensko pravo pa odslej predvideva dve okoliščini, v katerih se zdravnika ne preganja in ne kaznuje
 - on ali ona mora ravnati v skladu z zahtevami o skrbni negi, ki so predmet posebnega zakona, in sicer *Zakona o evtanaziji in samomoru s pomočjo*
 - on ali ona mora poročati o posegu lokalnemu mrliškemu ogledniku v skladu z *Zakonom o sežigu in pokopu*
- nizozemski legalizaciji dosedanje prakse ni težko navesti resnih pomislekov: navajam naslednje:

a) V sedanjem zakonu je javnost tako rekoč povsem izključena. Že v dosednji praksi so zdravniki velikokrat ravnali proti avtonomiji pacientov, ne da bi za to odgovarjali. Mnogim je vprašljiva vloga področnih komisij, ki odločajo o tem, ali je bilo ravnanje zdravnikov zakonito ali ne. Zdravnikovo poročilo namreč dobijo v roke komisije, te pa oddajo naprej tožilcu le lastno pisno mnenje. Tako organi pregona nimajo možnosti nadzorovati zdravnikov. Poleg tega je treba pričakovati, da zdravniki nedovoljenih pomoči tudi poslej najbrž ne bodo prijavljali, saj je to le pobožna želja novega zakona. Podatki naj bi namreč služili le ugotavljanju, da je bila izvedena evtanazija. To pa najprej pomeni, da je mogoče vplivati na podatke in jih prikrojiti, pomeni pa tudi, da ustrezne kontrole na tem področju ni mogoče doseči z zakonom, ki evtanazijo le tolerira. Ciljev zdravnikovih dejanj ni mogoče nadzorovati. Nizozemska praksa je dokazala, da ima legalizacija gotovo predvsem eno posledico: rahljanje zdravnikovih drž in dejanj (*slippery slope*). Velike večine zdravnikovih

dejanj ni mogoče nadzorovati, posebno ne tistih, v katerih je potrebna strokovna temeljna preiskava. V vsakem takem primeru je javnost izključena, to pa zakonu jemlje verodostojnost.

b) Čim je pomoč pri umiranju postala ena od zakonsko »dovoljenih« možnosti, mora pacient, ki je na smrt bolan in trpi neznosne bolečine, računati s tem, da se bo moral zagovarjati, če ne bo prosil za to »pomoč«. Poleg tega se morajo na to pripraviti tudi pacienti, ki še niso na smrt bolni, pa bi jih zdravniki utegnili prepričati, da je njihovo nadaljnje življenje nesmiselno.¹⁸ Kaj so »neznosne« bolečine? Kaj je »bolezen za smrt«? Mar v tem ni družbenega pritiska na ljudi, ki že tako ali tako trpijo? Legalizacija evtanazije grozi, da bo pokopala prizadevanja tistih, ki nameravajo bolnikom pomagati s paliativnimi sredstvi. Zdi se, da je evtanazija – na glavo obrnjen splav – resna grožnja sedanjemu sistemu zdravstva. Neredko se navajajo cene novih zdravil. Mnogih stvari tu ni mogoče predvideti.

c) Legalizacija evtanazije bo nedvomno vodila k povečevanju števila dovoljenih in nedovoljenih primerov pomoči pri umiranju oziroma jih ne bo zmanjšala. Legalizacija bo bistveno vplivala na vsebino odnosa med zdravnikom in pacientom kakor tudi na značaj paliativne terapije. O sprejemljivosti evtanazije ni več mogoče govoriti, saj se je ta nasip že podrl. Sprejemljivost je namreč diametralno nasprotna z vlogo zdravnika kot *zdravnika*, ki se je brezpogojno zavezal služiti življenju. Zaradi spremenjene zakonodaje se spreminjata tudi zdravnikov družbeni položaj in okvir njegovih pristojnosti. V razmerje med zdravnikom in pacientom odslej neposredno vstopajo interesi javnosti. To je najbrž vzorčen primer, kako sodobni človek razume razmerje med pravicami in svobodo. Če je svoboda brezmejna in pravice niso omejene s svobodo drugega, pride do nasprotja med pravicami in totalitarnimi teženjami posameznikov ali skupin.

č) Priznavanje pravice do evtanazije mladoletnim osebam (12-16 let) močno precenjuje njihovo sposobnost presojanja o pomenu in posledicah želje po evtanaziji (uboju). Pomeni tudi nedopustno obremenitev mladih, saj nakazuje, da so razmerja med starši in otroki ter med člani družbe in zdravniki začela nevarno razpadati. Vezi skrbi in zaupanja ni več. Če starši mladim ne

¹⁸ Tako je na primer gospod Brongersma (86 let) menil, da je njegovo življenje postalo nesmiselno. Zdravnik mu je pomagal pri samomoru. Sodišče ga je oprostilo. Prim. *BMJ* 321 (2000) 1174.

omogočijo tega, kar kot otroci smejo delati in kar jim omogoča zdrav razvoj, so jim praktično priznali pravico, da končajo svoje življenje. Na ta način postaja evtanazija diagnoza družbe, ki je povsem izpostavljena merilom družbene, ekonomske in politične uspešnosti.

d) Če bodo legalizirane tudi tako imenovane *vnapijše* *izjave* o želji po evtanaziji (v smislu *advance directive*), se bo raven »neznosnega trpljenja« gotovo spremenila ne le za tistega, ki trpi, ampak tudi za tiste, ki zanj skrbijo. V bistvu gre za izgubo dostojanstva. Vedno številnejši menijo, da bi morali sem prišteti tudi paciente v dementnem stanju, če željo izrazi družina, ki skrbi za take osebe. To pomeni skorajšnje pomešanje med prostovoljno in neprostovoljno evtanazijo. Nekateri niti niso začudeni, da so zdravniki na Nizozemskem glede tega nezadovoljni s sedanjim zakonom.

e) Na Nizozemskem nekateri opozarjajo, da lahko že sedanja legalizirana praksa privede do tega, da se bodo zdravniki čutili prisiljene v opravljanje evtanazij. Kdor ne bo hotel opravljati evtanazij, bo moral računati s tem, da morda država ne bo podprla njegovega dela. Ne sme namreč odkloniti običajnega zdravljenja, če ni pripravljen opraviti evtanazije. Toda kako bo opravljal to delo, če hoče družba pri na smrt bolnih varčevati in ni pripravljena na večje izdatke? Če bi zdravnik zaradi izrecne želje po evtanaziji odklonil zdravljenje oziroma nadaljnjo pomoč, bi naletel na večje težave, kot če bi opravil (zahtevano) evtanazijo. Sicer pa tudi odklonitev evtanazije po sedanjem zakonu pomeni odklonitev pomoči (zakon evtanazijo definira kot *pomoč* pri umiranju). Zdravniški poklic je torej na podobnem križišču kot pri splavu.

TEMELJNI MISELNI VZORCI PRI SEDANJI RAZPRAVI O EVTANAZIJI IN/OZIROMA O POMÔČI PRI UMIRANJU

sedanji položaj v javnih razpravah o evtanaziji je podoben občutku, ki ga ima voznik, ki z avtomobilom zapelje z veliko hitrostjo z lepe in gladke asfaltirane ceste na grob tlak ali na makadam; vprašanje je, kako trdni so temelji (podvozje) sedanje družbe, je današnja družba »narejena« le za dobre poti in ali je mogoče testirati stabilnost družbe na tak način, kot ga predlagajo evtanazijske pobude

1 SVETOST ŽIVLJENJA IN SORODNI POJMI

- življenje ni določena, ampak je *določujoča* oblika obstajanja; zato življenja ne moremo opredeliti drugače kot z življenjem
- življenje ima pozitiven predznak praktično v vseh pomenih
- svetost življenja je temeljni miselni vzorec, s katerim človek/človeštvo izbira, na kakšen način hoče poznati in spoznati življenje
- življenja torej nimamo za predmet hladnega raziskovanja; *svetost življenja* je rezultat izbire življenja kot skrivnosti
- normativna vsebina svetosti življenja je mnogo težje vprašanje; norme lahko prebudijo visoka pričakovanja, ne morejo jih pa uresničiti
- priporočilo *Nemške družbe za medicinsko pravo (Deutsche Gesellschaft für Medizinrecht)* se glasi: »V našem pravnem in moralnem sistemu je človeško življenje vrednota najvišjega reda. Zaščita življenja je dolžnost države, ohranitev življenja je prednostna zdravniška naloga. Razvrščanje varovanja življenja glede na družbeno vrednost, koristnost, glede na telesno ali na duševno stanje nasprotuje moralnemu zakonu in ustavi.«
- od tod je pojem *nedotakljivosti človeškega življenja*
- na prvi pogled se zdi, da je *svetost* življenja verski pojem; nedvomno je tudi verski pojem, toda verska etika predvsem razkrinkava zgrešene dileme med znanjem in obvladovanjem; *Iura et bona* (1981): krščanstvo vidi vrhunec svetosti življenja v učlovečenju Besede (prim. Jn 1, 14), ki je bistveni del programa odrešenja (prim. Heb 10,5-7) in razodetja

KAKO RAZUMEMO SVETOST IN ŽIVLJENJE?

- zmedo vnaša domneva, da je *svetost* življenja verski (judovsko-krščanski) pojem in da ga to izročilo nekritično pripisuje posameznim bitjem (telesu) od začetka do konca življenja

- drugi si prizadevajo dokazati, da *svetost življenja* ni primarno judovsko-krščanskega izvora, pač pa da je bila v tem izročilu le izraziteje poudarjena
- splošna težnja je razlikovati med versko in etično vsebino *svetosti*
- Gerhard Schurz: *dostojanstvo osebe* in *svetost življenja* sta del evropske dediščine
- današnja moralna filozofija hoče povezati deskriptivni (vsebinski) in normativni (formalni) vidik svetosti življenja
- *kvaliteta* življenja
- v normativnem smislu gre za *respect for life*; toda mnogim je le izvedeno, ne pa temeljno načelo (*derivate ethical principle*)

DANAŠNJE RAZUMEVANJE BREZPOGOJNEGA SPOŠTOVANJA ŽIVLJENJA

- Lisa Sowle Cahill in *svetost življenja*
 - svetost formuliramo na dva načina: negativno (*neposredno ubiti nedolžnega človeka je vedno in v vsakršnih okoliščinah zločin*) in pozitivno (*principium totalitatis*)
 - Cahill se vpraša, če je to opredelitev integralne celote – osebe – že mogoče razumeti kot absolutno prepoved evtanazije; po njenem nekatere oblike trpljenja utemeljujejo razmislek, da (telesna) smrt za človeka ni najhujše zlo
 - uboj nedolžnega je vedno in povsod *intrinsece malum*, vendar se svetost in integriteta ne pokrivata povsod
- Helga Kuhse in *svetost življenja*
 - Helga Kuhse se je téme *svetosti življenja* dotaknila na bolj radikalen način: oblikovala je sklep o »omejenem načelu svetosti življenja« (*qualified Sanctity-of-Life-Principle*)
 - po njenem ni mogoče govoriti o svetosti, če to merilo preprečuje ali izključuje razpravo o kvaliteti življenja
 - svetost življenja je pri njej vse manj pomemben argument

- James Rachels in *svetost življenja*
 - James Rachels se kritično soočil z načelom svetosti
 - meni, da je glavni razlog neuravnoteženosti v pomanjkljivih definicijah življenja; nujno bi bilo treba razlikovati med biološkim in biografskim življenjem
 - takoi je mogoče običajen pojem svetosti razglasiti za nepomemben: »Svetost življenja bi morali interpretirati kot zaščito življenj v biografskem smislu in ne zgolj v smislu življenja kot dejstva.«
 - kjer se biografsko življenje konča mnogo pred biološkim (komatozni bolniki), je prepoved evtanazije nesmiselna
 - James Rachels *de facto* uveljavlja avtonomnost in sekularnost odločitev

literatura: R. Dworkin, *Life's Dominion. An Argument about Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*, New York 1993; Prim. M. Kocjan, *Moč življenja, prevlada smrti: Dworkin o abortusu, evtanaziji in osebni svobodi*, v: *Dignitas* 10 (2001) 33-43; W. K. Frankena, *The Ethics for Respect of Life*, v: O. Temkin in drugi (izd.), *Respect for Life in Medicine*, Baltimore – London 1977, 24-62; H. Kuhse, *The Sanctity-of-Life Doctrine in Medicine. A Critique*, Oxford 1987; J. Rachels, *Pravica do smrti. Evtanazija in morala*, Ljubljana 1987; isti, *Active und Passive Euthanasia*, v: *NEJM* 292 (1975) 78-80.

2 RAZLIKOVANJE MED AKTIVNIM IN PASIVNIM RAVNANJEM

- *aktiven-pasiven* je v poglavju o *svetosti življenja* nastopa kot pospešek nekega procesa, ki normativno še ni obdelan
- v ozadju je čutiti ostro nasprotje med konsekvencializmom in striktno etiko dolžnosti

- Paul Ramsey: »Z opustitvijo noben človeški dejavnik niti neposredno niti posredno ne povzroči pacientove smrti. Ta umre svojo lastno smrt, in sicer zaradi razlogov, proti katerim se je nerazumno bojevati s posebnimi zdravniškimi ukrepi, boj proti njim pa tudi ne bi bil izraz usmiljenja. Dejansko ni pravilno reči, da z opustitvijo oziroma s tem, da neposredno ali posredno ničesar ne ukrenemo, skrbimo le za umiranje. Dejansko smo prenehali delati, kar se je nekoč zahtevalo, in smo pričeli delati, kar se zahteva zdaj. Poskušamo ga spremljati v njegovem lastnem umiranju, in sicer tako, da bi bilo umiranje čim bolj udobno in dostojanstveno.«

TEZA O ENAKOVREDNOSTI

- Markus von Lutterotti: moralni filozofi zaradi pomanjkanja konkretnih izkustev z umirajočimi neupravičeno menijo, da so s podporo aktivni evtanaziji naklonjeni umirajočim bolnikom; ti filozofi namreč menijo, da je pasivna evtanazija *enaka* aktivni (oziroma hujša, če gre za *pustiti umreti*)
- ekvivalentno tezo lahko utemeljimo le, če lahko dokažemo, da ima opustitev podobno vzročno učinkovanje kot dejanje oziroma da so merila odgovornosti pri opustitvi ista kot pri dejanju

MODIFICIRANA TEZA O SIGNIFIKANTNOSTI (POMEMBNOSTI) ODLOČITEV

- teza o enakovrednosti na neki način pretirano poudarja deontološko razlikovanje med dejanjem in opustitvijo
- modificirana teza o signifikantnosti razlikovanja: če je glavni argument teze o enakovrednosti, da so posledice storitve in opustitve enake (smrt) in da bi torej lahko prestopili neposredno k aktivni evtanaziji, pa zdravniki n šravniki svarijo, da aktivna evtanazija ni združljiva z zdravniškim poklicem

3 RAZLIKOVANJE MED NEPOSREDNIM IN POSREDNIM RAVNANJEM

- medtem ko je razlikovanje med storitvijo in opustitvijo pozorno na *dejanje*, je razlikovanje med posrednim in neposrednim ravnanjem pozorno na dejavno *osebo*
- če zdravnik neposredno hoče pacientovo smrt, je to neposredna (direktna) evtanazija, če jo le dopušča kot posledico paliativne terapije, je to posredna (indirektna) evtanazija
- prvič se vprašujemo, kaj nameni sploh so; drugič, kakšno težo imajo v evtanazijski problematiki, in tretjič, kaj o tem pove navidez tradicionalno načelo dejanja z dvojnim učinkom (DDU)
- cerkveni dokumenti (npr. *Iura et bona*) povzemajo tradicionalni nauk DDU
- moralni priročniki so z DDU opredeljevali v sebi zlo dejanje (*actus intrinsece malus*), se pravi dejanja, ki jih ni nikoli dovoljeno *hoteti* neposredno
- podrobnejša analiza namena pokaže, da je srčika DDU neka predhodna *deontološka* norma, ki v dilemah, ki sledijo, zanesljivo izključi verjetnost dejanja, ki bo slabo samo v sebi (*intrinsece malum*) in sicer *ex defectu iuris in agente*
- to lahko pomeni, da katoliško razumevanje DDU prispeva k nejasnosti, kaj nameni sploh so (vokolju dolžnosti DDU niti ne more priti v poštev, saj je svoboda podrejena dolžnosti)
- pokoncilska razlaga DDU se naslanja tudi na sodobno razumevanje teleologije, in sicer da odgovornost za posledice postaja vedno pomembnejše vprašanje

RAZLIKOVATI JE TREBA MED ZAVESTNO HOTETI IN DOPUŠČATI

- DDU pozna *štiri* pogoje, ki morajo biti izpolnjeni, da smemo govoriti o posrednem dejanju
 - dejanje ne sme biti zlo samo v sebi (*intrinsece malum*)
 - slab učinek ne sme biti zavestno hoten
 - dobri nameni ne posvečujejo slabih sredstev

- za dopustitev slabih posledic se zahteva sorazmeren razlog
- nauk DDU govori o treh virih npravnosti (*fontes moralitatis*) govori o cilju (*finis operis*), o namenu moralnega dejavnika (*finis operantis*) in o okoliščinah (*circumstantiae*)

4 ARGUMENT SPOLZKEGA NAGIBA (SLIPPERY SLOPE ARGUMENT)

- neposrednega in posrednega ravnanja v normativni etiki ni mogoče formalizirati
- načelo DDU je v katoliški moralni refleksiji igralo vlogo »trde roke« v obravnavanju skrajnih primerov
- medicina s človeškim obrazom se ne more izogniti teleološkemu argumentu, zlasti ne argumentu spolzkega nagiba (ASN)
- argument *spolzkega nagiba* je naslednji: Če dopustimo dejanje A in nadaljnje korake, bo to neobhodno vodilo do nezaželenih posledic B. Četudi dejanje A ne predstavlja nič posebno nevarnega, ga je treba preprečiti, če ne želimo posledic oziroma neželene prakse B.
- ^{dru}gi izrazi: *wedge-argument* (argument zagozde), *the thin edge of the wedge* (klinasta stran zagozde), *the foot in the door* (čevelj med vrati), *the genie in the bottle* (duh v steklenici), *the snowball-argument* (argument snežene kepe), *the camel's nose in the tent* (kamelji nos pod šotorom); v nemškem prostoru je ta argument znan kot *Dammbrucheffekt* (učinek podrtega jezua), *Dominoeffekt*, *Lawineneffekt* (učinek plazua), *Spirale der Gewalt* (spirala nasilja), *Vergiftung der Atmosphäre* (zastrupljanje zraka), *Abstumpfen* (skrhanost)
- Douglas Walton:
 - argument igra vlogo neposredno v etični razpravi in v položajih, v katerih se je treba (hitro) odločiti
 - njegov temelj je dialog: pošteno soočenje razlogov med zagovorniki in nasprotniki nekega dejanja, upoštevajoč tudi retorične sposobnosti

- je argument *prepričevanja* o morebitnih ali zelo verjetnih negativnih posledicah (argument predvsem opozarja)
- kot argument je provizoričen, približen, domneven in v glavnem tak; nima zadnje besede in ga je mogoče revidirati
- argument je včasih močnejši, včasih šibkejši, nikoli povsem varljiv ali zavajajoč
- njegov cilj je (tudi glede na točko c) prevaliti dolžnost dokazovanja (*the burden of proof*) na nasprotno stran

FUNKCIJA ASN V SODOBNI EVTANAZIJSKI RAZPRAVI

- ASN kot analogija, zlasti *NS-analogija*
- ASN kot zavračanje pogovora in kot zavlačevanje
- ASN kot pragmatična varianta (potrpežljivega) prepričevanja in vzgoje za dialog
- ASN v sedanjih razmerah na Nizozemskem in možnost (verjetnost) razširitve
- ASN in namigi dejanskih podatkov (empirični *slippery slope* na Nizozemskem)

PRAVO, LEGALIZACIJA EVTANAZIJE IN ODLOČITVE O ŽIVLJENJU IN SMRTI

- ena od ugotovitev ASN je, da se jezik etičnih načel in jezik pravnih in sodnih odločitev vse bolj razhajata
- od začetka 19. stoletja je opaziti vse več glasnih zahtev, da se moralna/etična vprašanja opredeli tudi s pravnim jezikom
- če se izognemo absurdnemu poseganju prava na področje etike v NS-režimu, se je v sodobnem svetu ta proces odprl z definicijo možganske smrti (1968)

- ASN je kot miselni model primer šibkosti obrambnega zidu pred samovoljo posameznikov

TIPIČNA PREDSTAVA O OSEBI V PRAVU

- med osebami in pravicami obstaja tesna vez: »*Osebe* razumemo kot bitja, ki imajo pravice, in *pravice* kot sredstva, s katerimi zaščitimo interese oseb.«
- pojem osebe je večplasten in kompleksen in vsebuje tako deskriptivne kot preskriptivne (normativne) komponente
- deskriptivne se nanašajo na izkušnje z bitji, ki jih imamo za osebe; prehod na normativnost je neposreden
- na preskriptivni ravni osebe gre bistvu za to, da gre za normalne odrasle osebe, da se od osebe nekaj zahteva in da se ji priznava neka zahtevnost; večina moralnih filozofov se strinja s tem, da enakosti oseb *prima facie* ni potrebno utemeljevati posebej, pač pa da iz nje izhajajo druge zahteve, zlasti zahteva, da se *isti* status osebe prizna tudi tistim, ki *še niso* ali *niso več* sposobni zadostiti pogojem *empirične* osebe

STRUKTURA PRAVIC OSEBE IN NJIHOVA UTEMELJITEV

- struktura pravic je naslednja:
 - zahteve (*Claim Rights*)
 - svoboščine (*Liberties*)
 - pristojnosti (*Powers*)
 - nedotakljivost (*Immunities*)
- po Jürgenju Habermasu temelji univerzalizacija pravic na dveh korakih:
 - na dolžnosti vsake osebe, da se do druge osebe obnaša kot oseba
 - na pravici osebe, da izpolnitev pravic izposluje oziroma izsili

ČLOVEKOVE PRAVICE IN EVTANAZIJA

- tem, pod kakšnimi pogoji bi lahko bil uboj dovoljen, ne govori pravica do življenja, ampak *pravica so smrti*, kaj je pravica do smrti?
- do odgovora pomaga pravica do življenja: če ta pravica pravi, da je vsak človek dolžan izogibati se vsem dejanjem, ki bi ogrožala njegovo in tuje življenje, ter da je na neki način odgovoren za vse ljudi (za bližnjega), in da pri zdravniku to pomeni še nekaj več, potem pravica do smrti obstoji v svobodi vsake človeške osebe, ki je pri zavesti in pozna okoliščine svojega življenja, da konča svoje življenje, posebno takrat, ko bi ugotovila, da bi bilo nadaljnje življenje – na primer zaradi neznosnega trpljenja – zanjo brez vrednosti
- ta pravica vključuje pravico do samomora
- vprašanje je, v kolikšni meri se ta pravica dotika dolžnosti drugih oseb
- na ravni dolžnosti sklepamo, da nihče ni dolžan nekomu pomagati umreti, dolžan pa mu je pustiti umreti naravne smrti, če je to jasna in popolnoma preiščljena odločitev
- glede pomena pravice do smrti je odločilno razlikovanje med prostovoljno in neprostovoljno (ne-prostovoljno) evtanazijo:

	prostovoljna	neprostovoljna	ne-prostovoljna
aktivna	1 uboj osebe, ki je sposobna odločati, in sicer na njeno željo	2 uboj osebe, ki je sposobna odločati se, in sicer proti njeni volji	3 uboj neke osebe, ki ni sposobna odločati in je brez možnosti ozdravljenja
pasivna	4 pustiti umreti osebo, ki je sposobna odločati in si želi umreti	5 pustiti umreti osebo, ki je sposobna odločati se, in sicer proti njeni volji	6 pustiti umreti neko osebo, ki ni sposobna odločati in je brez možnosti ozdravljenja

PRAVNA UTEMELJITEV PRAVICE DO ŽIVLJENJA

- *Splošna deklaracija človekovih pravic* v 3. členu razglša: »Vsakdo ima pravico do življenja, do prostosti in do osebne varnosti.« (naravno pravo)

- formalizacija naravnega – neizrekljivega – zakona nujno privzame nekatere kulturne značilnosti. Pri tem naj bi prva (prvotna) formulacija naravnega zakona imela legitimacijsko vlogo pri pozitivnih zakonih in skupaj z njimi tvorila nekakšen dom (*oikeosis*): človekov dom ne zasluži le zaščite, ampak cel človek zasluži radikalno spreobrnitev.
- mnogo sodobnih pravnih filozofov zavrača tesno povezanost med fizičnim, moralnim in pravnim redom in razume naravni zakon kot nekaj nevtralnega
- prispevek je dala tudi znanost, ki je moralne elemente naravnega zakona povsem izrinila na rob
- teorija človekovih pravic je sicer povsem jasna: »Najbolj temeljna od vseh pravic, ki jih ima človek, preden pride na svet – namreč pravica do življenja – , je sveta in brez izjeme ne le v vojni, ampak vedno tudi takrat, ko bi menili, da bi jo oblast zaradi interesov družbe oziroma zaradi prevladujočih ali pomembnejših razlogov lahko omejila.«
- drugo izročilo izhaja iz avtonomije (Kant) in poudarja, da je človek izvor in cilj dejanj; v kategoričnem imperativu – »Ravnaj tako, da bo tvoje ravnanje postalo univerzalno pravilo!« – je prisotno razmerje med zakonitostjo in moralnostjo
- glede na legitimacijsko, omejevalno in normativno vlogo naravnega prava pravna utemeljitev pravice do življenja ni potrebna; je namreč temelj prava

SO VSI LJUDJE OSEBE?

- Robert Spaemann se je z razpravo s tem naslovom odzval na Singerjev in Hoersterjev poskus fiksirati pomen osebe z razlogi zunaj človeka, na primer s človekovimi pravicami in interesi družbe (to bi lahko razumeli tudi kot poskus, kako nadomestiti *ius naturalis* z *ius civile*)
- če bi postal status osebe *delovni pojem* neke skupnosti, bi bilo utemeljeno vprašati se, kako sploh vstopiti v tako skupnost
- Spaemannovo vprašanje je mogoče razumeti kot kritiko liberalizma v etiki (utilitarizma)

PRAVO NA MEJI MED ŽIVLJENJEM IN SMRTJO IN *PRAVICA DO SMRTI*

- Emmanuel Levinas je k razpravam o evtanaziji pikro pripomnil, da je to *kâp* moralne filozofije
- zdi se, da je ostalo edino vprašanje, kako evtanazijo institucionalizirati
- v utilitarnem kontekstu se vprašanje o samomoru postavlja celo takole: samomor bi lahko bil odličen prispevek posameznika družbi
- s to dilemo Erwin Bernat predstavi to vprašanje v ZDA (E. Bernat, *Das Recht an der Grenze zwischen Leben und Tod. Zum Stand der Diskussion in den Vereingten Staaten von Amerika*, v: E. Bernat (izd.), *Ethik und Recht zwischen Leben und Tod*, Graz 1993, 141-195)
- Andraž Teršek je na podoben način pokazal, kako se je v času razprav o evtanaziji razvijalo razumevanje 14. amandmaja v ameriški ustavi (A. Teršek, *Pravica do življenja in pravica umreti: ameriška in evropska ureditev*, v: *Dignitas*, št. 10 (2001) 178-219)
- na medicinski ravni *pravica do smrti* ni konceptualne narave: zdravnik je pač dolžan poskrbeti za dostojanstveno smrt
- vsebina *pravice do smrti* zbuja asociacijo na *pomoč pri samomoru*
- v ZDA se pojavljata vsaj dve načelni vprašanji: »Zakaj so postale tako pomembne odločitve sodišč?« in »Kako poleg zvezne ustave (14. amandmaja) najti še kak drug vir *pravice do smrti*?«; veliko držav v ZDA je zato uzakonilo tako imenovano *voljo do življenja (living will)* oziroma nekakšen zdravniški testament, katere predmet so (lahko) tudi opis dejanj ali sprejemljivosti teh dejanj, ki bi pomenila pomoč pri smrti (samomoru); tako imenovani *Living Will* zakoni so le eden od korakov, ki to stališče formalno potrjuje

PRIPOROČILO 1418 SVETA EVROPE

- *Priporočilo 1418* je sprejela Parlamentarna skupščina Sveta Evrope na 24. zasedanju v Strassbourgu (21.-25. junija 1999)

- v začetku drugega zakonodajnega ciklusa o legalizaciji evtanazije na Nizozemskem se je odzval Svet Evrope, vendar je bil rezultat tega »protesta« le *Priporočilo 1418*
- pravni strokovnjaki menijo, da je nemogoče pričakovati, da se bo Svet Evrope oziroma Evropsko sodišče za človekove pravice izražalo o splavu in evtanaziji, češ da se glede teh vprašanj posamezne članice preveč razhajajo, na drugi strani pa tak način odzivanja na pravno-etične dileme jasno kaže, da je v temeljnih dokumentih Sveta Evrope pravica do življenja brezpogojno zagotovljena in da gre oblikovanje skupnega evropskega prava v smer, v kateri se posamezniku ni treba bati, da bo postal žrtev navzkrižnih interesov države in pravic
- *Priporočilo 1418* Sveta Evrope povzema v glavnem tri poglobitna vprašanja
- paliativna medicina (nega)
- neodvisnost terminalnih bolnikov in umirajočih
- zaščita življenja
- več o tem v *Dignitas* 10 (2001)

pojem smrti v pravu

- *možganska smrt* je specifično znamenje prisotnosti prava v medicini; vprašanju: »Kako človek postane član človeške družine?«, se je pridružilo novo: »Kako človek neha biti član človeške družine?«
- Robert Spaemann energično zavrača misel, da bi možganska smrt pomenila smrt osebe oziroma smrt človeka oziroma da bi pravo lahko določilo, kdaj kdo preneha biti nosilec pravic
- zdravniki ne napišejo, da je kdo umrl, ampak da je odšel (*exitus*)
- SE je z dodatnim *Protokolom št. 6* (28. aprila 1983) ukinil smrtno kazen

proti legalizaciji evtanazije

- čeprav je aktivna evtanazija primer na videz razumnega ravnanja brez pomena za medčloveške odnose, pa skriva razsežnosti nesporazuma glede *posameznega primera* in *začasnosti take rešitve*

ASN v bistvu dvomi v možnost vsakršne začasne rešitve in sprejemljivosti »izjem«

GLEĐANJE KATOLIŠKE CERKVE NA EVTANAZIJO

kronološko:

prvo eksplicitno obsodbo evtanazije najdemo v okrožnici Pija XII. *Mystici corporis* (29.6.1943), v: *AAS* 35 (1943) 238

Kongregacija za nauk vere, izjava *Iura et bona* (5.5.1980)
KKC 2276-2279.

JANEZ PAVEL II, *EVANGELIJ ŽIVLJENJA* (1995)

Literatura (zlasti tudi za pogl. *Razprava o evtanaziji v Sloveniji*):

Encyclopedia of Bioethics (2003), III, 1410-1432.

Bohak Janko, *Evtanazija - odprt problem*, v: *Znamenje* 30 (2000/1-2) 138-158.

Cevc Matija, *Evtanazija in zdravnik*, v: *ZV* 64 (1995/3), str. 155-160.

Dolenc Anton, *Oregonska pobuda je v nasprotju s temeljnimi etičnimi izhodišči zdravniškega poslanstva*, v: *ZV* 64 (1995/3) 170-171.

Drionvec J. – Cevc M. – Fras Z., *Oregonska iniciativa – priložnost za razmislek*, v: *ZV* 64 (1995) 133.

Emanuel E. J., *Evtanazija. Zgodovinski, etični in empirični pogledi*, v: *JAMA* 3 (1995/2) 20-27.

Emanuel Ezekiel J. - Fairclough Diane L. - Emanuel Linda L., *Evtanazija in samomor z zdravniško pomočjo - odnos in želje bolnikov v terminalni fazi bolezni in njihovih negovalcev* (Attitudes and desires related to euthanasia and physician-assisted suicide among terminally ill patients and their caregivers), v: *JAMA* 9 (april 2001/2) 83-91.

Flis Vojko, *Evtanazija in zdravnik*, v: *ZV* 64 (1995/3) 161-165.

Klevišar Metka, *Nekaj misli ob Oregonski pobudi za legalizacijo evtanazije*, v: *ZV* 64 (1995/3) 171-172.

Mlinar Anton, *Razprava o evtanaziji v Sloveniji*, v: *BV* 63 (2003), 41-66.

Planinšec Viktor, *Nekaj pravniških pogledov na "dobro smrt"*, v: ZV 64 (1995/3) 172-173.
Stres Anton, *Moralna moč in nemoč ideje človekovega dostojanstva*, v: BV 61 (2001) 129-151.
Zajc D., *Evtanazija na obzorju*, v: Ampak 3 (2002/1) 3.

17 ZDRAVNIŠKI POKLIC IN UMIRAJOČI BOLNIKI

smrti v medicini

- sledi iskanje vzrokov za »izgubljeno« bitko; zmagala je smrt; toda smrt ni posledica
- D. Tettamanzi: skušnjava t.i. *terapevtske zagrizenosti (cinizma)*
- EV 64: dvojno stališče sodobne kulture do življenja
 - življenje kot ugodje in polno možnosti
 - življenje kot breme, ki ga ni smiselno nadaljevati
- odklanjanje smrtne kazni in sprejemljivost evtanazije
- kaj pomeni: umreti s človeškim dostojanstvom; J. Trontelj: »Vedel sem, kako bom ukrepal – da njegovi želji ne bom ugodil – bil pa sem v dilemi, kako mu odgovoriti. Dolgo časa sva se pogajala. ... Nazadnje sva se pogodila, da bo napisal izjavo o poslednji volji, s katero je prepovedal izvajanje terapije, ki bi mu podaljšala življenje tudi onkraj točke, ko bi njegova bolezen postala smrtna. Tako se je tudi zgodilo. Njegovo voljo so zdravniki na intenzivnem oddelku spoštovali in bolnik je nazadnje mirno umrl.«
- človek je človek tudi v umiranju in v smrti; smrt nikomur ne prizanese in je neizogibna
- *živeti svojo smrt* (evharistično), podobno kot *živeti življenje*
- paliativna terapija
- *usmiljenje ni merilo skrbi za bolnika in umirajočega, ampak je orodje skrbi*, usmiljenje je nevarna oblika izogibanja dejanskemu položaju, če ni nekaj določenega, ampak določujočega
- *ars moriendi* (po Pavlovo): »Zakaj nobeden med nami ne živi zase in nobeden ne umira zase. Če namreč živimo, živimo za Gospoda; če pa umiramo, umiramo za Gospoda. Naj torej živimo ali umiramo, smo Gospodovi« (Rim 14,7-8)

- vrhunec življenja je umreti kakor Kristus
- umiranje ni isto kot obvladovanje trpljenja
- trpljenje samo po sebi ni razlog, da bi se borili proti njemu; pač pa se upiramo trpljenju, ki prinaša zlo ali ki ga prinaša zlo
- trpljenje prebudi drugačno »dejavnost«, tako imenovano *patično ne-dejavnost*; v trpljenju ni prostora za obup in evtanazijo, ampak za zadnje spoznanje

TRPLJENJE

- Kristus je s trpljenjem »izpolnil« praznino nesmiselnega trpljenja
- pri Kristusu nismo vajeni govoriti o trpljenju, ki ni sestavni del velikonočne skrivnosti, npr.: Mr 2,1-12; 3,20-30; 3,31-35; 5,1-20; 6,1-6; 7,1-23; 8,11-21; 9,42-50; 10,35-45; 11,15-19; 11,27-33; 12,38-40; posredno tudi 6,14-29 (da omenim le Mr)
- Jezus se je ljudem, zlasti trpečim, približal na nenavadno osebni način
- Bernanosov lik duhovnika Donissana (*Pod satanovim soncem*)
- trpljenje je orodje avtentičnega verskega doživljanja (nekateri oblike *dolorizma* so trpljenje imele za cilj, ne za orodje)
- teologija trpljenja: ap. pismo *Salvifici doloris* (1984) temelji na Kol 1,24: »Zdaj se veselim, ko trpim za vas. S svoje strani dopolnjujem v svojem mesu, kar primanjkuje Kristusovim bridkostim, in to v prid njegovemu telesu, ki je Cerkev.«
- evharistična zgodovina Cerkve in sveta: človek ne more zahtevati idealnih razmer, da bi lahko bil človek, kajti idealne razmere same po sebi človeku ne zagotavljajo, da bo res človek
- škandal trpljenja nedolžnega (nedolžnih); kljub temu, da se sodobnik rad postavi na stran žrtve (Girard), najbolj kaotične slike trpljenja povzroča prav človek (opravičevanje nasilja)
- evangelij gleda na trpljenje z vidika odrešenjskega reda: trpljenje razume samo ljubezen, in obratno: ljubezen razume prav trpljenje
- Jezus zavrača poenostavljanja (prim. Jn 9,2; Lk 13,1-5)

- Leibniz in teodiceja (teodiceja je globok nesporazum glede izvora in smisla trpljenja)
- Dostojevski in *Bratje Karamazovi*: trpljenje obremenjuje nesmisel
- postkrščanski svet: proti trpljenju se treba boriti z vsemi sredstvi, kajti trpljenje je nesmiselno; pri tem ne mislimo na paliativno terapijo
- to posredno vpliva na visoko *ceno* zdravja; sodobnik zavrača trpljenje, ne razume *po-trpljenja*, žrtve, poravnave itn. in se iz trpljenja ni pripravljen učiti
- evangelij pokaže na razmerje med trpljenjem in odrešenjskim redom (v Mr 1,24 hudobni duh trdi, da ga hoče Jezus pogubiti; to je oblika strahu in izraz »hotene nevednosti«; Jezus je hudobijo izvabil iz teme, jo postavil na luč in pokazal na njeno brezizhodnost; Jezusov izhod pa ni *pobeg* ali *izgon*)
- Jezus je trpljenje sprejel z zlom vred; uprl se je nesmiselnemu trpljenju; *passio* izraža načelno ne-sodelovanje s pobudo zla, ki človeka poriva v vrtinec neodrešenosti

REDNA IN IZREDNA SREDSTVA

- *redna* sredstva so vsa sredstva, ki v nobenem obdobju zdravljenja niso pomembnejša od nujnosti odgovorov, ki se nanašajo na človekov resničen položaj; *izredna* so vsa sredstva, ki jih človek ne more *zahtevati*
- medicina je s tehničnimi pripomočki razširila meje redne terapije
- to je velikokrat pomenilo oddaljitev procesa umiranja
- U. Eibach: smrt ni le meja življenja, ampak tudi meja medicinskega dela
- razlikovanje med rednimi in izrednimi sredstvi je pomembno, ker ne dela razlik med ljudmi in ker je stvar poklicne zdravniške prakse
- Papež Pij XII. je redna sredstva opredelil takole: »To, da se v resni bolezni začne s tistimi ukrepi, ki so nujni za rešitev življenja in ohranitev zdravja, spada k dolžnosti, ki izvira iz urejene ljubezni do sebe, poslušnosti do Stvarnika, socialne pravičnosti, splošne pravilnosti in iz spoštovanja sorodnikov. Ta dolžnost velja le za redna (navadna) sredstva (glede na okoliščine, kraj, čas in kulturo), se pravi tista, ki ne predstavljajo nobene posebne obremenitve za bolnika ali za njegove bližnje.«

- onkraj rednih sredstev gre neredko za nedoumljiva nesorazmerja med človeškimi in tehnološkimi dejavniki
- merila nujne pomoči so naslednja:
 - najprej je treba pomagati tistemu, ki najbolj potrebuje pomoč in je verjetno, da bo rešen;
 - prednost ima tisti, pri katerem je rešitev življenja verjetnejša;
 - prednost ima tisti, pri katerem obstaja realno upanje, da bo bolnik prišel k zavesti in k zmožnosti za komunikacijo;
 - med tistimi, ki pomagajo, je treba vedeti za vrstni red, kdo je za koga dolžan poskrbeti
- nekateri predlagajo, da bi razlikovali med koristnimi in nekoristnimi sredstvi
- H. Thielicke opozarja: »Do kdaj je pomoč res pomoč in kdaj ni več pomoč?«
- nekateri govorijo o »proporcionalni pomoči«; ta upošteva naslednja merila:
 - bolečine ni dovoljeno povečati, če za to ni sorazmernega razloga (zdravje);
 - bolečino je treba lajšati;
 - odstraniti je potrebno vir bolečine;
 - treba je delati dobro in k dobremu spodbujati
- *kvaliteta življenja*
- prednost zavesti, svobode in komunikacije (*sin-pathein*)
- pravica umirajočega do resnice: zdravniki psihosomatske usmeritve potrjujejo, da so težki bolniki in umirajoči izredno razpoloženi tudi za resnico o zadnji bolezni
- paternalistična drža ni utemeljena
- M. Bowers: »Resnica ob bolniški postelji je večji problem za tiste, ki naj bi resnico posredovali, kot za tiste, ki naj bi resnico izvedeli.«
- *biti v resnici* pomeni *biti v ljubezni*
- sodelovanje vseh udeležениh in *uvredba subjekta*

- skrb, ko zdravniška pomoč odpove: *hranjenje* in *higiena*

Literatura:

Encyclopedia of Bioethics (2003), IV, 1969-1975 (paliativna terapija)

Encyclopedia of Bioethics (2003), III, 1718-1721 (medical futility)

Encyclopedia of Bioethics (2003), II, 546-624

KAZALO

1 Narava	1
• narava kot stvarstvo in umetnina	3
• NARAVA KOT NESPREMENLJIVA NUJNOST	3
narava kot stvarstvo in umetnina	3
narava kot notranje bistvo stvari	4
ključni pojmi 1	6
genetika	8
ključni pojmi 2	14
NOMOS IN PRAXIS	14
NARAVNI ZAKON	17
NARAVNI ZAKON IN PRAVO	22
NEKATERE POSEBNOSTI KATOLIŠKEGA POJMOVANJA NARAVNEGA ZAKONA	23
ključni pojmi 3	25
ANTHROPOS IN ETOS (ETIKA)	25
PROBLEM ZANEMARJENEGA ODNOSA	26
ČLOVEK V NARAVI IN NARAVA V ČLOVEKU	27
ČLOVEKOVA IDENTITETA	28
KAKŠNE MOŽNOSTI IMA NARAVA S ČLOVEKOM?	30
2 ETIKA IN ETIČNE TEORIJE	32
Pojem	32
ETIČNE TEORIJE	34
družbenoetične in političnoetične teorije	35
FEMINIZEM IN CARE ETHICS	35
KOMUNITARIZEM (COMMUNITARIANISM)	36
CARE ETHICS IN DUŠNO PASTIRSTVO	37
3 BIOETIKA	40
Avtonomija	40
Ne škoduj!	40
Dobrodelnost	40
Pravičnost	40

ZGODOVINA BIOETIKE	40
4 KONVENCIJA O BIOETIKI IN POMEN ETIČNIH KOMISIJ	42
ETIČNE KOMISIJE (EK)	45
FILOZOFSKI TEMELJI ETIKE ŽIVLJENJA 47	
NESPORAZUM GLEDE TELEOLOGIJE	47
TELEOLOŠKO RAZUMEVANJE ŽIVLJENJA	49
BIOCENTRIZEM	52
EKOCENTRIZEM	53
ANTROPOCENTRIZEM	54
ČLOVEKOVA ČLOVEČNOST: OSEBA, TELO, ODNOS	55
6 TEOLOŠKI TEMELJI ETIKE ŽIVLJENJA 57	
OBOJESTRANSKOST (KATEGORIJA ODNOSA)	59
POJEM ŽIVLJENJA V STARI ZAVEZI	60
POJEM ŽIVLJENJA V NZ.	63
SP TEMELJI PREPOVEDI UBIJANJA	65
JE TALIONSKI ZAKON POMENIL OMEJITEV ZAPOVEDI?	66
RAZŠIRITEV PREPOVEDI UBIJANJA IN ZAŠČITE ŽIVLJENJA	66
OD PREPOVEDI DO ZAPOVEDI	68
MESTO ZAPOVEDI V KATEKIZMU KATOLIŠKE CERKVE (2258-2330)	68
7 ETIČNI TEMELJI ETIKE ŽIVLJENJA 70	
TEŽA PREPOVEDI UBIJANJA	70
Človeško dostojanstvo 70	
KAKŠNA JE GARANCIJA ČLOVEŠKEGA DOSTOJANSTVA?	72
ZGODOVINA PREDSTAV O ČLOVEŠKEM/ČLOVEKOVEM DOSTOJANSTVU	73
STVARNA UTEMELJITEV IDEJE O ČLOVEŠKEM DOSTOJANSTVU	75
NORMATIVNA VSEBINA ČLOVEŠKEGA DOSTOJANSTVA	75
ZAČETEK ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA 77	
8 MORALNI STATUS ZGODNJEGA ZARODKA 80	
SPOZNANJA SODOBNE HUMANE BIOLOGIJE	80
TEORIJE O ZAČETKU ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA	81
ANTROPOLOŠKI VIDIKI ČLOVEŠKEGA EMBRIONALNEGA RAZVOJA	83
RAZMERJE IN NESORAZMERJE MED ZAČETKOM IN KONCEM ŽIVLJENJA	84
9 POSREDOVANJE ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA 87	
RESNICA O ČLOVEŠKEM POSREDOVANJU ŽIVLJENJA	88
ODGOVORNOST POSREDOVANJA IN V POSREDOVANJU	89
POSREDOVANJE ZDRAVEGA ŽIVLJENJA	89
POPULACIJSKA PROBLEMATIKA: KOLIKO LJUDI LAHKO PREŽIVI NAŠ PLANET?	91
2 POPULACIJSKA POLITIKA	92
3 EKSPLOZIJA PREBIVALSTVA IN PREOBLJUDENOST	93
4 KONTROLA ROJSTEV IN NAČRTOVANJE DRUŽINE	94
5 DRUŽBENO-ETIČNA NAČELA NAČRTOVANJA DRUŽINE	94
6 ETIČNO VREDNOTENJE POSAMEZNIH METOD NAČRTOVANJA DRUŽINE	95
NARAVNE METODE	95
STERILIZACIJA	97
UMETNI POSEG V POSREDOVANJE ČLOVEŠKEGA ŽIVLJENJA	98
GENETIKA, NJENE MOŽNOSTI IN MEJE	99
GENETSKO SVETOVANJE	101
10 SPLAV 105	
SEDANJI POLOŽAJ Z MEDICINSKEGA VIDIKA	105
PRAVNI PROBLEM IN PROBLEM ZAKONODAJE	106
SPLAV – PROBLEM VESTI (MORALNI PROBLEM)	108
GLEDANJE CERKVE NA SPLAV	109
SVETOVANJE V KONFLIKTNIH PRIMERIH (PRENATAL CARE)	110
ZDRAVNIKOVA VEST IN SPLAV	110
VRSTE SPLAVOV	110

Encyclopedia of Bioethics (2003), I, 1-42111

11 ZDRAVJE IN ZDRAVLJENJE	112
PSIHOSOMATIKA (PSYHE, SÔMA)	113
NEVROZA	114
SMERI PRISTOPA K NEVROZI	114
12 POSKUS NA ČLOVEKU	117
ZGODOVINSKE ETAPE IN TEMATIKA	117
POSKUS V PODPORO TERAPIJI	118
NEPOSREDNO IN POSREDNO TERAPEVTSKO-KLINIČNO RAZISKOVANJE	119
13 PRESADITVE ORGANOV IN TKIV (TRANSPLANTACIJE)	121
ČLOVEKOVO TELO IN POJMOVANJE TELESNOSTI	122
ETIČNA PROBLEMATIKA PRESADITEV	123
MNENJE CERKVE O PROSTOVOLJNEM DAROVANJU ORGANOV	125
MOŽGANSKA SMRT (MS)	126
PRAGMATIČNOST OPREDELITVE (NEKE) IREVERSIBILNE KOME	128
Predlog Slovenskega pravilnika o ugotavljanju možganske smrti <i>in novi</i> Zakon o odvzemu in presaditvi delov človeškega telesa zaradi zdravljenja (2000)	130
PRESADITEV SRCA	131
AIDS	132
AIDS IN KRIVDA (IN ANALIZA »MORALNEGA GREHA«)	133
AIDS IN NARAVA	134
AIDS IN MORALA ODGOVORNOSTI	136
AIDS in politična odgovornost	136
15 ŽIVLJENJE, UMIRANJE IN SMRT	138
ENCIKLOPEDIČNI PRISTOP K SMRTI	139
SMISEL SMRTI	141
NARAVNA IN NENARAVNA SMRT	141
NA SMRT SE JE TREBA PRIPRAVLJATI	143
MESTO SMRTI V MEDICINI	143
EVTANAZIJA	145
3 Evtanazija na Nizozemskem	146
4 Položaj v drugih državah	146
5 Temeljni miselni vzorci pri sedanji razpravi o evtanaziji in/oziroma pomoči pri umiranju	146
6 Pravo, legalizacija in odločitve o življenju in smrti	147
7 RAZPRAVA O EVTANAZIJI V SLOVENIJI	147
8 Gledanje Katoliške cerkve na evtanazijo	148
9 Sklepne teze	148
EVTANAZIJA	148
PREDLOGI OPREDELITEV	150
EVTANAZIJA V BELGIJI IN NA NIZOZEMSKEM	152
BELGIJA	152
NIZOZEMSKA	153
TEMELJNI MISELNI VZORCI PRI SEDANJI RAZPRAVI O EVTANAZIJI IN/OZIROMA O POMÔČI PRI UMIRANJU	160
1 SVETOST ŽIVLJENJA IN SORODNI POJMI	161
KAKO RAZUMEMO SVETOST IN ŽIVLJENJE?	161
DANAŠNJE RAZUMEVANJE BREZPOGOJNEGA SPOŠTOVANJA ŽIVLJENJA	162
2 RAZLIKOVANJE MED AKTIVNIM IN PASIVNIM RAVNANJEM	163
TEZA O ENAKOVREDNOSTI	164
MODIFICIRANA TEZA O SIGNIFIKANTNOSTI (POMEMBNOSTI) ODLOČITEV	164
3 RAZLIKOVANJE MED NEPOSREDNIM IN POSREDNIM RAVNANJEM	164
RAZLIKOVATI JE TREBA MED ZAVESTNO HOTETI IN DOPUŠČATI	165
4 ARGUMENT SPOLZKEGA NAGIBA (SLIPPERY SLOPE ARGUMENT)	166
FUNKCIJA ASN V SODOBNI EVTANAZIJSKI RAZPRAVI	167
pravo, legalizacija evtanazije in odločitve o življenju in smrti	167
TIPIČNA PREDSTAVA O OSEBI V PRAVU	168
STRUKTURA PRAVIC OSEBE IN NJIHOVA UTEMELJITEV	168

ČLOVEKOVE PRAVICE IN EVTANAZIJA	169
PРАВNA UTEMELJITEV PRAVICE DO ŽIVLJENJA	169
SO VSI LJUDJE OSEBE?	170
PRAVO NA MEJI MED ŽIVLJENJEM IN SMRTJO IN <i>PRAVICA DO SMRTI</i>	171
PRIPOROČILO 1418 SVETA EVROPE	171
GLEĐANJE KATOLIŠKE CERKVE NA EVTANAZIJO	173
JANEZ PAVEL II, <i>EVANGELIJ ŽIVLJENJA</i> (1995)	173
17 ZDRAVNIŠKI POKLIC IN UMIRAJOČI BOLNIKI 175	
TRPLJENJE	176
REDNA IN IZREDNA SREDSTVA	177